

ISSN 2298-0776

აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის განათლების,
კულტურისა და სპორტის სამინისტროს საქვეუწყებო
დანესებულება-საარქივო სამმართველო

Sub-department of Ajara Autonomous Republic Education,
Culture and Sport Ministry-Archives Administration

სამხრეთ-დასავლეთი საქართველო
(ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია)
საერთაშორისო კონფერენციის მასალები

X

SOUTH-WEST GEORGIA
(HISTORY, ARCHAEOLOGY, ETHNOLOGY)
INTERNATIONAL SCIENTIFIC
CONFERENCE MATERIALS

თბილისი - 2023 - TBILISI

აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის განათლების,
კულტურისა და სპორტის სამინისტროს საქვეუწყებო
დანესებულება-საარქივო სამმართველო
Sub-department of Ajara Autonomous Republic Education,
Culture and Sport Ministry-Archives Administration

სამხრეთ-დასავლეთი საქართველო (ისტორია,
არქეოლოგია, ეთნოლოგია)
საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის მასალები
South-West Georgia (history, archaeology, ethnology)
International Scientific Conference materials

ISSN 2298-0776

X

გამომცემლობა „უნიპრესალი“
თბილისი – 2023 – Tbilisi

სარედაქციო საბჭო:

მაია ივანიშვილი – აჭარის საარქივო სამმართველოს უფროსი, **სარედაქციო საბჭოს თავმჯდომარე**;

თამაზ ფუტყარაძე – საზღვარგარეთთან, საზოგადოებასთან, მასმედიასთან ურთიერთობისა და დოკუმენტების პუბლიკაციისა და გამოყენების სამსახურის უფროსი, **რედაქტორი**.

სარედაქციო საბჭო: რამაზ ბოლქვაძე – აჭარის საარქივო სამმართველოს უფროსის მოადგილე, **ანზორ თხილაიშვილი** – აჭარის საარქივო სამმართველოს უფროსის მოადგილე, **ბესიკ ბაუჩაძე** – აჭარის საარქივო სამმართველოს უფროსის მოადგილე, **ელგუჯა ჩაგანავა** – ანალიტიკურ-მეთოდოლოგიური და ტერიტორიული ორგანოებთან მუშაობის სამსახურის უფროსი, **ელგუჯა გოგიბერიძე** – ცენტრალური სახელმწიფო არქივის სამსახურის უფროსი; **მაია რურუა** – დაცვის, აღრიცხვის და სამეცნიერო – საცნობარო განყოფილების უფროსი, **ფრიდონ ქარდავა** – საზღვარგარეთთან, საზოგადოებასთან, მასმედიასთან ურთიერთობისა და დოკუმენტების პუბლიკაციისა და გამოყენების სამსახურის უფროსი სპეციალისტი; **ნატო ქიქვაძე** – საზღვარგარეთთან, საზოგადოებასთან, მასმედიასთან ურთიერთობისა და დოკუმენტების პუბლიკაციისა და გამოყენების სამსახურის უფროსი სპეციალისტი; **თინათინ ჯაბადარი** – საქართველოს ეროვნული არქივი, უახლესი ისტორიის ცენტრალური არქივის უფროსი სპეციალისტი, **ოთარ გოგოლიშვილი** – შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი, **ჯემალ კარალიძე** – შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი; **ციური ქათამაძე** – შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი; **ლუბოვ ლისკი** – ჰელსინკის უნივერსიტეტის დოქტორანტი; **გაბრიელა ბელოვა** – ბლაგოვეგრადის უნივერსიტეტის პროფესორი, **გურამ ხიმშიაშვილი** – სტამბოლის ქართული კულტურის ცენტრის ხელმძღვანელი.

Editorial Board:

Maia Ivanishvili – head of Sub-department of Ajara Autonomuouos Republic Government – Archives Administration, chairman of editorial board;

Tamaz Putkaradze – head of foreign, public, media relations and documents publication and utilization department, **editor**;

Editorial Board: Ramaz Bolkvadze – Deputy chief of Ajara AR – Archives Administration; **Anzor Tkhliaishvili** – Deputy chief of Ajara AR – Archives Administration; **Besik Bauchadze** – Deputy chief of Ajara AR – Archives Administration; **Elguja Chaganava** – Head of analytical-methodological and working with territorial bodies service; **Elguja Gogiberidze** – head of service of Central State Archives; **Maia Rurua** – Archives Administration, Head of preservation, registration and scientific-informational department; **Fridon Kardava** – Archives Administration, senior specialist of foreign, public, media relations and documents publication and utilization service; **Nato Kikava** – Archives Administration, senior specialist of foreign, public, media relations and documents publication and utilization service; **Tinatin Jabadari** – senior specialist of Contemporary History Archives of National Archives of Georgia; **Otar Gogolishvili** – professor of Shota Rustaveli State University; **Jemal Karalidze** – professor of Shota Rustaveli State University; **Tsiuri Katamadze** – professor of Shota Rustaveli State University; **Luba Liski** -Phd of Helsinki University; **Gabriela Belova** – professor of Blagoevgrad University; **Guram Khimshiashvili** – Head of the Georgian Culture Center in Istanbul

სარედაქციო საბჭო შეიძლება ყოველთვის არ ეთანხმებოდეს ავტორების მოსაზრებებს. ავტორთა სტილი დაცულია.

Editorial board may not always agree with authors opinions.
Authors style is retained.

© აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის განათლების, კულტურისა და სპორტის სამინისტროს საქვეყნებო დაწესებულება-საარქივო სამმართველო, 2019

გამომცემლობა „**უნივერსალი**“, 2023

თბილისი, 0186, ა. ჰოლიბაოვსკაინა 4 ☎: 5(99) 33 52 02, 5(99) 17 22 30

E-mail: gamomcemlobauniversali@gmail.com; universal505@ymail.com

აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის განათლების,
კულტურისა და სპორტის სამინისტროს საქვეუწყებო
დანესებულება – საარქივო სამმართველო

Sub-department of Ajara Autonomous Republic Education,
Culture and Sport Ministry-Archives Administration

საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია
„სამხრეთ-დასავლეთ საქართველო
(ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია)

**International Scientific Conference South-West
Georgia (history, archaeology, ethnology)**

პროგრამა, Program

X

კონფერენცია ჩატარდება 2023 წლის ნ. 27-28 აპრილს,
აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის განათლების,
კულტურისა და სპორტის სამინისტროს საქვეუწყებო
დანესებულება – საარქივო სამმართველოში
(ბათუმი, გორგასალის ქუჩა №126).

**The conference will be held on April 27-28, 2023 in Sub-
department of Ajara Autonomous Republic Education,
Culture and Sport Ministry – Archives Administration
(№126 Gorgasali str. Batumi)**

საორგანიზაციო კომიტეტი: Organizing Committee:

მაია ივანიშვილი	Maia Ivanishvili
თამაზ ფუტკარაძე	Tamaz Phutkaradze
რამაზ ბოლქვაძე	Ramaz Bolkvadze
ბესიკ ბაუჩაძე	Besik Bauchadze
ანზორ თხილაიშვილი	Anzor Tkhilaishvili
ნატო ქიქავა	Nato Kikava
ციცი ცინცაძე	Tsitsi Tsintsadze

27 აპრილი, 2023 წელი

10⁰⁰ – 10⁵⁰ კონფერენციაში მონაწილეთა რეგისტრაცია

11⁰⁰ კონფერენციის გახსნა – **მაია ივანიშვილი** –
საარქივო სამმართველოს უფროსი
მისალმებები

April 27, 2023

11⁰⁰ – 10⁵⁰ registration of conference participants

11⁰⁰ Opening of the conference – **Maia Ivanishvili** – *head of*
Archives Administration
Welcome speeches

პლენარული სხდომა
Plenary Session
საკონფერენციო დარბაზი, 11⁴⁰-13.00
Conference hall 11⁴⁰-13.00

1. **თამაზ ფუტკარაძე, ციური ქათამაძე** (ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ბათუმი)

***აჭარის ცენტრალური სახელმწიფო არქივის
ჩამოყალიბების ისტორიიდან***

Tamaz Phutkaradze, Tsiuri Katamadze (Shota Rustaveli State University, Batumi)

From the history of the establishment of the Central State Archive of Ajara

2. **გაბრიელა ბელოვა, ნიკოლაი მარინი** („ნეოფიტ რილსკის უნივერსიტეტი, ბლაგოევგრადი, ბულგარეთი)

***ბულგარეთი-საქართველო: დიპლომატიური
ურთიერთობების ოცდაათი წელი და
მრავალსაუკუნოვანი კულტურული და ისტორიული
კავშირები***

Gabriela Belova Nikolay Marin (Vice-Dean of Law and History Faculty, South-West University “Neofit Rilski” – Blagoevgrad, Bulgaria)

***BULGARIA-GEORGIA: THIRTY YEARS OF DIPLOMATIC
RELATIONS AND CENTURIES-OLD CULTURAL AND
HISTORICAL TIES***

3. **ელგუჯა მეძმარიაშვილი** (საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემია, თბილისი)

***საჰაერო-კოსმოსური დაცვის სისტემა და მისი,
განსხვავებული და მიზნობრივი კონფიგუ-***

**რაცით, ორბიტული კომპლექსის შექმნის აუ-
ცილებლობა საქართველოში**

Elguja Medzmariashvili (Georgian National Academy of
Science, academician, general-mayor, Tbilisi)

***Necessity of creation orbital complex and air-space
protection system with its different, targeted configuration
in Georgia***

შესვენება: 13.00-14.00 სთ.

Break: 13.00-14.00

27 აპრილი, 2023 წ.

April 27, 2023

სექცია I; Section I

საკონფერენციო დარბაზი: 14⁰⁰-18⁰⁰

Conference hall: 14⁰⁰-18⁰⁰

**სექციის ხელმძღვანელები: ოთარ გოგოლიშვილი
ლუბა ლისკი**

Moderators: Otar Gogolishvili

Luba Liski

1. ოთარ გოგოლიშვილი (ბათუმის შოთა რუსთაველის
სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ბათუმი)

***გამოჩენილი პიროვნება და საზოგადო მოღვაწე
გრიგოლ გურიელი***

Otar Gogolishvili (Shota Rustaveli State University, Batumi)

Grigol Gurriel, a prominent personality and public figure

2. მარიამ მარჯანიშვილი (სახელმწიფო ისტორიული
მუზეუმი, ქუთაისი)

„თეთრი გიორგის“ ლიდერის პოლიტიკური კრედო
Mariam Marjanishvili (State Historical Museum, Kutaisi)
The political credo of the leader of "Tetri Giorgi"

3. **ლუბა ლისკი** (ჰელსინკის უნივერსიტეტი)
ქალის მიმართ ამბივალენტური დამოკიდებულების ანალიზი კომის ხალხის ტრადიციულ კულტურაში

Lubov Liski (Helsinki University)

Polluting and respected: an analysis of the ambivalent attitude towards a woman in the traditional culture of the Komi people

4. **უჩა ოკროპირიძე** (ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტი, ბათუმი)

დეპორტირებულთა რეპატრიაციის „დაწყება“ და მასთან დაკავშირებული პრობლემები

Ucha Okropiridze (Shota Rustaveli State University, Niko Berdzenishvili Institute, Batumi)

The „start“ of repatriation of deportees from Meskheta da related problems

5. **ლევან ჯიქია** (საქართველოს ეროვნული არქივი, თბილისი)

აკადემიკოს ივანე ჯავახიშვილის გამოუქვეყნებელი ნაშრომი „აჭარისტანი“

Levan Jikia (National Archives of Georgia, Tbilisi)

Academician Ivane Javakhishvili's unpublished work „Ajaristani“

6. **ია ლადუა, ნანი კიკნაძე** (ლიტერატურის მუზეუმი, თბილისი)

ფაქტები აჭარის სამშობლოში დაბრუნების ისტორიიდან (ლიტერატურის მუზეუმში დაცული რამდენიმე ხელნაწერის მიხედვით)

Ia Ghadua, Nani Kiknadze (Museum of Literature, Tbilisi)
Facts from the history of Ajara's return to its homeland
(according to several manuscripts preserved in the
Museum of Literature)

7. *გურამ ხიმშიაშვილი* (მუსტაფა იაკუთ) (ქართული
კულტურის ცენტრი, სტამბოლი)
Guram Khimshiashvili (Mustafa Iakuti) (Georgian Culture
Center, Istanbul)

27 აპრილი, 2023

სექცია II. Section – II

დარბაზი II, Hall II, 14⁰⁰-18⁰⁰

სექციის ხელმძღვანელები: *თინა იველაშვილი*
რუსუდან კობრავა

Moderators: Tina Ivelashvili
Rusudan Kobrava

1. *თინა იველაშვილი* (სამცხე-ჯავახეთის სახელ-
მწიფო უნივერსიტეტი, ახალციხე)
ქართული ოჯახური ტრადიციები, როგორც
ეროვნული ღირებულება
Tina Ivelashvili (Samtskhe-Javakheti State
University, Akhaltsikhe)
Georgian family traditions as a national value
2. *შორენა მახარაძე* (ხარიტონ ახვლედიანის მუზეუმი,
ბათუმი)
ქალის ტრადიციული სამოსი აჭარაში
Shorena Makharadze (Khariton Akhvlediani Museum,
Batumi)
Woman's traditional clothes in Ajara

3. **რუსუდან კობრავა** (ხარიტონ ახვლედიანის მუზეუმი, ბათუმი)
ნიკოლოზ ნიკოლოზის ძე გომანი
Rusudan Kobrava (Khariton Akhvlediani Museum, Batumi)
Nikoloz Gomani
4. **გიორგი ბაცिकाძე** (აჭარის კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის სააგენტო, ბათუმი)
ბრძოლა ქართული ენის წინააღმდეგ და 1977-1978 წწ. საკონსტიტუციო ცვლილებები
Giorgi Batsikadze (Cultural Heritage Protection Agency of Ajara, Batumi)
The struggle against the Georgian language and 1977-1978 constitutional amendments
5. **ნესტან სულავა** (ივანე ჯავახიშვილისა და ახალციხის სახელმწიფო უნივერსიტეტები, თბილისი, ახალციხე)
„წმ. აბიბოს ნეკრესელის წამების“ კოდოკოლოგიურ-ტექსტოლოგიური შესწავლისათვის
Nestan Sulava (Ivane Javakhishvili and Akhaltsikhe State Universities, Tbilisi, Akhaltsikhe)
St. For the codicological-textological study of the Martyrdom of Abibos Nekreseli
6. **ლელა სარალიძე** (რეგიონალური კვლევის ინსტიტუტი, თბილისი)

პოლიტიკური სიტუაცია ბათუმის ოლქში დიდი ბრიტანეთის მმართველობის პერიოდში (1918-1920 წწ.)

Lela Saralidze (რეგიონალური კვლევის ინსტიტუტი, თბილისი)

political situation in Batumi region during British rule (1918-1920)
7. **თინა ჯაბადარი** (ეროვნული არქივი, თბილისი)

ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოებისა და ზაქარია ჭიჭინაძის როლი სამხრეთ-და-

სავლეთ საქართველოს მოსახლეობის ეროვნული იდენტობის აღქმაში

Tinatin Jabadari (National Archives of Georgia, Tbilisi)

A society spreading literacy among Georgians and Zakaria Chichinadze's role in the perception of the national identity of the population of south-western Georgia.

Discussion

27 აპრილი, 2023

სექცია III. Section – III

დარბაზი III, Hall III, 14⁰⁰-18⁰⁰

სექციის ხელმძღვანელები: გურამ ჩხატარაშვილი
კახა ქამადაძე

*Moderators: Guram Chkhatarashvili
Kakha Kamadadze*

1. **ემზარ კახიძე, თამარ შალიკაძე** (არქეოლოგიური მუზეუმი, ბათუმი)
ახალი არქეოლოგიური აღმოჩენები ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტში (სოფელი ზანაქიძეები, სატეხია)
Emzar Kakhidze/Tamar Shalikadze (Archaeological Museum, Batumi)
New discoveries in Khelvachauri municipality (village Zanakidzeebi, Satekhia)
2. **გურამ ჩხატარაშვილი** (არქეოლოგიური მუზეუმი, ბათუმი), **ვალერი მანკო** (უკრაინის მეცნიერებათა აკადემიის არქეოლოგიის ინსტიტუტი, კიევი)
რეზო ტაკიძე (ქობულეთის მუზეუმი)
ქვის ინვენტარის ტექნოლოგიური და ტიპოლოგიური ანალიზი ქობულეთის კულტურის ძეგლებიდან

Guram Chkhatarashvili (Archaeological Museum, Batumi)
Valery Manko (Institute of Archeology of the Academy of Sciences of Ukraine)

Rezo Takidze (Kobuleti Museum)

Technological and typological analysis of stone industry from Kobuleti culture sites

3. **კახაბერ ქამადაძე** (შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ბათუმი)
ბეშუმის „ნაქალაქარი“ (ინტერდისციპლინური კვლევა)

Kakhaber Kamadadze (Shota Rustaveli State University, Batumi)

The beshumi settlement-sites

4. **მერაბ მეგრელიშვილი** (ბსუ-ს ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტი, ბათუმი)

გზები და ხიდები აჭარაში (XIX საუკუნე)

Merab Megrelishvili (Niko Berdzenishvili Insitute, Batumi)

Roads and bridges of Ajara in 19 s

5. **ცირა მესხიშვილი** (სამცხე-ჯავახეთი სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ახალციხე)

გვიან შუასაუკუნეების ახალციხური აბანოები

Tsira Meskhishvili (Samtskhe-Javakheti State University, Akhaltsikhe)

Late Midcenturies Akhaltsikhian baths

6. **ჯემალ კარალიძე, მალხაზ ჩოხარაძე** (შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ბათუმი)

აფხაზთა პირველი დასახლებები აჭარაში

Jemal Karalidze/Malkhaz Chokharadze (Shota Rustaveli State University, Batumi)

The first Abkhazians settlements in Ajara

28 აპრილი, 2023 წ.

April 28, 2023

საკონფერენციო დარბაზი, 11⁰⁰-14⁰⁰

Conference Hall, 11⁰⁰-14⁰⁰

სექციის ხელმძღვანელები: ნანი ფუტკარაძე

მარინე ჯინჭარაძე

Moderators: Nani Phutkaradze

Marine Jincharadze

1. **ნანი ფუტკარაძე** (შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ბათუმი)
მუჰაჯირთა შთამომავლების ზეპირი ისტორიები
Nani Phutkaradze (Shota Rustaveli State University, Batumi)
Oral histories of the descendants of the Muhajirs
2. **ციური ქათამაძე** (შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი)
იერუსალიმში ქართველთა უფლებების დაცვის ისტორიიდან
Tsiuri Katamadze (Shota Rustaveli State University, Batumi)
From the history of protecting the rights of Georgians in Jerusalem (according to Ottoman documentary sources)
3. **ელზა ფუტკარაძე** (ბსუ-ს ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტი, ბათუმი)
არტაანის მხარის ფოლკლორულ-დიალექტოლოგიური პორტრეტი კონსტანტინე ოდიშარიას არტაანში მოგზაურობის დღიურების მიხედვით
Elza Phutkaradze (Niko Berdzenishvili Institute, Batumi)
Folk-dialect portrait of Artaani by Konstantine Odisharia travel in Artaani
4. **მარინა ჯინჭარაძე** (ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ბათუმი)

რენესანსული ეპოქის ჰუმანისტური მსოფლმხედველობა და მისი როლი ახალი ესთეტიკური იდეალის ჩამოყალიბების საქმეში

Marina Jincharadze (Shota Rustaveli State University, Batumi)

A new ideal of a person in painting and its connection with humanism world view of Renaissance period

5. **მერაბ ფუტკარაძე** (შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ბათუმი)

აჭარის მოსახლეობის ეროვნული სტრუქტურის ისტორიულ-გეოგრაფიული თავისებურებები

Merab Phutkaradze (Shota Rustaveli State University, Batumi)

Historical-geographic features of the national structure of the population of Ajara

6. **ნაილე მიქელაძე** (ბსუ-ს ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტი, ბათუმი)

ისტორიული რეალიები ასლან მიქელაძის პირადი არქივიდან

Naile Mikeladze (Niko Berdzenishvili Institute of Batumi Shota Rustaveli State University)

Historical Realities from the Personal Archive of Aslan Mikeladze

დისკუსია

კონფერენციის შედეგების შეჯამება.

Discussion

Summing up of the results of conference

თამაზ ფუტკარაძე, ციური ქათამაძე

Tamaz Phutkaradze, Tsiuri Katamadze

*აჭარის ცენტრალური სახელმწიფო არქივის
ჩამოყალიბების ისტორიიდან*

*From the history of the establishment of the
Central State Archive of Ajara*

აბსტრაქტი. საარქივო საქმის განვითარების ისტორიის საწყის თარიღად საქართველოში მიჩნეულია 1920 წლის 23 აპრილი, როცა დემოკრატიული რესპუბლიკის დამფუძნებელმა კრებამ მიიღო კანონი ცენტრალური სამეცნიერო არქივის დაარსების შესახებ. სახელმწიფო არქივის დაარსების შესახებ კანონის მიღება უაღრესად დროული იყო, რადგან უპატრონობისა და დაუცველობის გამო საარქივო მასალის უდიდეს ნაწილს მოსპობა ემუქრებოდა.

1923 წლის 11 აპრილს აჭარის ასსრ სახკომსაბჭოს პრეზიდიუმმა განიხილა განათლების კომისარიატის მიერ წარდგენილი პროექტი „არქივის ორგანიზაციისა და ცენტრალიზაციის შესახებ“ და დაადგინა აჭარაში შექმნილიყო საარქივო დაწესებულება. სწორედ ეს დღე, **1923 წ. 11 აპრილი უნდა ჩაითვალოს აჭარაში საარქივო დაწესებულების დაბადების დღედ**, რომლის შემდეგაც აღნიშნულმა დაწესებულებამ ოფიციალურად დაიწყო ფუნქციონირება.

საკვანძო სიტყვები: არქივი, ისტორია, კანონი, სახკომსაბჭო, საარქივო დოკუმენტი.

Abstract. April 23, 1920, when the founding assembly of the Democratic Republic adopted the law on the establishment of the Central Scientific Archive, is considered to be the starting date of the history of the development of archival affairs in Georgia. The adoption of the law on the establishment of the state archive was extremely timely, because the greatest part of the archival material was threatened with destruction due to lack of ownership and insecurity.

On April 11, 1923, the Presidium of the Ajara SSR Council of People's Commissars discussed the project "on the organization and

centralization of the archive" presented by the Commissariat of Education and decided to create an archival institution in Ajara. This very day, April 11, 1923, should be considered the birthday of the archival institution in Ajara, after which the mentioned institution officially started functionality.

Key words: *archive, history, law, Council of People's Commissars, archival document.*

საარქივო საქმის განვითარების ისტორიის საწყის თარიღად საქართველოში მიჩნეულია 1920 წლის 23 აპრილი, როცა დემოკრატიული რესპუბლიკის დამფუძნებელმა კრებამ მიიღო კანონი ცენტრალური სამეცნიერო არქივის დაარსების შესახებ. რესპუბლიკის ცენტრალური სამეცნიერო არქივის დირექტორად დაინიშნა დამფუძნებელი კრების წევრი პეტრე გელეიშვილი (ნ. მირიანაშვილი, მ. იტრიაშვილი, 2012:47; სუიცა ფ.335 ან. საქ. 7, გვ.1). პირველად, სამეფო დაწესებულებების საუწყებო არქივების ბაზაზე ყალიბდება მთავარი ისტორიული არქივი. ამავე პერიოდში ყალიბდება სამხედრო-ისტორიული არქივი, მოგვიანებით კი (1923-1927 წწ.) ძველი აქტების არქივი, ისტორიულ-რევოლუციური არქივი, იურიდიული არქივი და ა. შ. (ა. კარასევა, აჭარის ასსრ ცენტრალური სახელმწიფო არქივი. სადიპლომო ნაშრომი. ბათუმი 1961, გვ. 1,2 (რუსულად). ასევე, ფონდი რ-89, ან.1. საქმე 138, ფურც. 1, 2). რესპუბლიკის ცენტრალური სახელმწიფო არქივის დაარსების შესახებ კანონის მიღება უაღრესად დროული იყო, რადგან უპატრონობისა და დაუცველობის გამო საარქივო მასალის უდიდეს ნაწილს მოსპობა ემუქრებოდა. წითელი არმიის შემოსვლას მოჰყვა ზოგიერთი არქივის განადგურება, მაგ. განადგურდა კავკასიის ყოფილი საოლქო შტაბის არქივი. თვით ცენტრალური არქივის შენობაშიც ჯარისკაცების დგომისას ბევრი საარქივო დოკუმენტი საბოლოოდ გაქრა და განიავდა (ნ. მირიანაშვილი, მ. იტრიაშვილი, 2012:47).

„საარქივო საქმის რეორგანიზაციის შესახებ“ საქარ-

თველოს რეკომმა 1921 წლის 1 ივლისს გამოსცა დეკრეტი, რომლის მიხედვით უნდა გაუქმებულიყო სახელმწიფო დაწესებულებათა საუწყებო არქივები. მათი საქმეები უნდა გადასცემოდა სახელმწიფოს საერთო საარქივო ფონდში. „საარქივო ფონდის გამგებლობისათვის“ განათლების სახალხო კომისარიატთან უნდა დაარსებულიყო საარქივო სამმართველო, როგორც „მისი აკადემიური ცენტრის ნაწილი“. სახელმწიფო დაწესებულებათა ხელმძღვანელებს ევალებოდათ „ყოველგვარი საარქივო საქმეები და მიწერ-მოწერა, რომელიც დასრულებულია 1921 წ. თებერვლის 25-მდე და მიმდინარე მუშაობის საჭიროებას არ წარმოადგენს“ გადაეცათ საარქივო საქმეთა სამმართველოსათვის, დაუსრულებელი საქმეები კი ყოველი უწყებისათვის ცალკე დებულებით გათვალისწინებულ დრომდე უნდა დარჩენილიყო ადგილზე. საარქივო სამმართველოს წერილობითი ნებართვის გარეშე სახელმწიფო დაწესებულებებს აეკრძალათ დოკუმენტების მოსპობა-განადგურება. დეკრეტი ითვალისწინებდა საარქივო დოკუმენტებით სარგებლობის გამარტივებას (სამეცნიერო-კვლევითი საქმიანობის გააქტიურების ინტერესებიდან გამომდინარე), ამიტომაც მიზანშეწონილად მიიჩნია, რომ „სახელმწიფო საარქივო ფონდის ცალკე ნაწილები შეძლებისდაგვარად შეერთებულიყო ცენტრალიზაციის საფუძველზე“ (ასს ცსა, ფ. რ-1, ან.1, ს. 23, ფურც. 91).

წარმოდგენილი დეკრეტის საფუძველზე აჭარაში დაიწყო დოკუმენტების შეგროვება და დაცვა (თ. ფუტყარაძე, ნ. ქიქავა. „არხეიონი“ III, 2012: 3). გასაბჭოების პირველი დღეებიდანვე აჭარის ასსრ სამხედრო კომისარიატთან ჩამოყალიბდა დროებითი კომისია, რომელსაც დაევალა სამხედრო-ისტორიული დოკუმენტების შეგროვება და კლასიფიკაცია. ამ კომისიის გამგებლობაში უნდა მოქცეულიყო როგორც სამხედრო, ისე სამოქალაქო დაწესებულებების საარქივო მასალები (გრ. ჩაგანავა, აჭარის ასსრ ცენტრალური სახელმწიფო არქივის ისტორია. მოხსენება. ფ. რ-89, ან. 1, საქმე 279, ფურც.2) .

1921 წლის 15 ივლისს სამხედრო კომისარიატის მიერ გამოცემული განკარგულებით ყველა დაწესებულებას (სა-

მოქალაქო, სამხედრო) სამი დღის განმავლობაში უნდა ეცნობებინათ დროებითი კომისიის თავმჯდომარისათვის მათ განკარგულებაში არსებული მასალების შესახებ (გრ. ჩაგანავა, აჭარის ასსრ ცენტრალური სახელმწიფო არქივის ისტორია. მოხსენება. ფ. რ-89, ან. 1, საქმე 279, ფურც.3). სამხედრო კომისარიატის დროებითი კომისია თავის თავზე იღებდა აჭარის ტერიტორიაზე არსებული ყველა არქივის გამგებლობას.

აჭარის საოლქო სამხედრო კომისარიატის დროებითმა კომისიამ დიდი მუშაობა ჩაატარა საარქივო-დოკუმენტური მასალების შეგროვების, კლასიფიკაციის, აღწერისა და ყველა საარქივო დოკუმენტის ერთ სახელმწიფო დანესებულებაში თავმოყრის თავლსაზრისით (გრ. ჩაგანავა, აჭარის ასსრ ცენტრალური სახელმწიფო არქივის ისტორია. მოხსენება. ფ. რ-89, ან. 1, საქმე 279, ფურც.3).

საარქივო დოკუმენტების შენახვის, აღრიცხვაზე აყვანის და საარქივო საქმის ორგანიზაციის მიზნით აჭარაში გამოიგზავნა საქართველოს მთავარი სამმართველოს რწმუნებული, რომელსაც თავისი საქმიანობის განხორციელება მოუხდა სამხედრო კომისარიატის დროებითი კომისიის მუშაობის პარალელურად (გრ. ჩაგანავა, აჭარის ასსრ ცენტრალური სახელმწიფო არქივის ისტორია. მოხსენება. ფ. რ-89, ან. 1, საქმე 279, ფურც.3).

1922 წლის 10 იანვარს საქართველოს ცენტრალურმა არქივმა ბათუმში მოავლინა ცნობილი ისტორიკოსი **სარგის კაკაბაძე**, რომელსაც, როგორც მისი წერილიდან ირკვევა, საკმაოდ უცნაური ვითარება დახვდა. აღმოჩნდა, რომ ბათუმში 1921 წელს მოსკოვიდან **ჩასულან სიროტენკო და შაფირი**, რომლებიც თავანთ თავს კომინტერნის წარმომადგენლებს უწოდებდნენ (ნ. მირიანაშვილი, მ. იტრიაშვილი, 2012: 48). მათ შეუდგენიათ ადგილობრივი სამხედრო საისტორიო კომისია, რომლის თავმჯდომარედაც დაუნიშნავთ გენერალ-მაიორი **გიორგი ფურცელაძე**. კომისიის შემადგენლობაში იყვნენ: ნაცვლიშვილი (ციხის შტაბის სამხედრო მოხელე), ქადეიშვილი (საბინაო განყოფილების აგენტი) და

ცინცაძე (დამსჯელი ასეულის კომენდანტი). ცინცაძე კომისიის მდივნის მოვალეობასაც ასრულებდა (ნ. მირიანაშვილი, მ. იტრიაშვილი, 2012:48). აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ მთავარი საარქივო სამმართველოს არც ერთი ხელმძღვანელი პირი ბათუმში არ ჩასულა. ისინი მხოლოდ დეპეშებითა და წერილობითი მიმართევებით ცდილობდნენ საარქივო აპარატის ორგანიზებას. მიუხედავად ამისა, კომისიის მუშაობას საკმაოდ კარგი შედეგი მოყვა. უამრავი საარქივო დოკუმენტი გადაურჩა გაბნევასა და განადგურებას. უფრო მეტიც, თითქმის მთლიანად შენარჩუნდა ქალაქის მმართველობის, საბაჟოსა და სასამართლოს არქივები (ნ. მირიანაშვილი, მ. იტრიაშვილი, 2012:48). სამწუხაროდ, ყოფილი ჟანდარმერიის სამმართველოს არქივი ორი სატვირთო მანქანით ბათუმის ადგილობრივი ჩეკას მითითებით 1921 წლის ზაფხულში გადაუტანიათ თბილისში, საქართველოს ჩეკაში.

ბათუმის არქივში არსებული მდგომარეობის გაცნობის შემდეგ, სარგის კაკაბაძემ სამმართველოს რწმუნებულად გიორგი ფურცელაძე დატოვა. მას მიეცა შესაბამისი მანდატი: „წარმომდგენი ამისა, გიორგი მიხეილის ძე ფურცელაძე ითვლება სსსრ მთავარ საარქივო სამმართველოს რწმუნებულად აჭარაში. მას ევალება მთავრობის 1 ივლისის, 1921 წლის დეკრეტის ფარგლებში შესახებ საარქივო საქმის მოწყობისა, ადგილობრივ დაწესებულებებთან ან კიდევ ცალკე არსებულ არქივების თვალყურის დევნება, ზომების მიღება მათი დაცვის შესახებ და შეძლებისდაგვარად მათი მოწყობა. ყველა დაწესებულებას ეთხოვებათ დახმარება აღმოუჩინონ ამხ. ფურცელაძისადმი მინდობილ დავალებათა შესასრულებლად“. მანდატს ხელს აწერს საარქივო მმართველობის მთავარი გამგე სარგის კაკაბაძე (სუიცსა, ფ. 335, ან. 1, ს. 63, ფურც. 14). ს. კაკაბაძეს კანონზომიერად მიაჩნია გ. ფურცელაძის დანიშვნა აღნიშნულ პოზიციაზე, რადგან „მას ამ საქმისთვის“ ჰქონდა „ინტერესი და სათანადო კულტუროსობაც“. ს. კაკაბაძეს ამის შესახებ უცნობებია კიდევ „აჭარის ტანის განათლების კომისიისათვის“; „ამხ. ფურცელაძის ჩვენი რწმუნებულად დანიშვნის შესახებ მე ვაცნობე ბათუმ-

შივე აჭარისტანის განათლების კომისიას, რომელსაც ვსთხოვე მისი დაკმაყოფილება სათანადო ულუფით საარქივო სამმართველოსათვის დადგენილ ულუფათა რიცხვიდან“ (ნ. მირიანაშვილი, მ. იტრიაშვილი, 2012:48; სუიცა ფ.335, ან.1, საქ.7 გვ.130).

1922 წლის აგვისტოში განათლების კომისარიატმა გამოსცა დეკრეტი **აკადემიური ცენტრის შექმნის** შესახებ. ცენტრში უნდა შესულიყო საარქივო განყოფილება. მალე აკადემიური ცენტრი გააუქმეს. საარქივო განყოფილების მომავალი პერსპექტივა კვლავ გაურკვეველი დარჩა. მართალია განათლების კოლეგიამ მიიღო დადგენილება აჭარის საარქივო განყოფილების შექმნის შესახებ, მაგრამ განათლების კომისარიატმა იგი არ დაამტკიცა, რადგანაც აჭარისტანის სახალხო კომისართა საბჭოს გადაწყვეტილებით, „საარქივო განყოფილების შექმნა საჭირო არ იყო“ (ნ. მირიანაშვილი, მ. იტრიაშვილი, 2012:49). ყოვლად აუხსნელი და გაუაზრებელი იყო უმაღლესი საბჭოს ანალოგიური გადაწყვეტილება მაშინ, როცა რსფსრ-ს ცენტრალურ აღმასრულებელ კომიტეტს მიღებული ჰქონდა დეკრეტი საგუბერნიო და საოლქო აღმასკომებთან დიდი უფლებებით აღჭურვილი საარქივო ბიუროების დაარსების შესახებ (იხ. „правда“ 25.11.1921). სწორედ ამის შესახებ წერდა გიორგი ფურცელაძე სარგის კაკაბაძეს: „რატომ ჩვენ საქართველოში ან და მით უმეტეს ბათუმში არ უნდა გვექონდეს საარქივო განყოფილება, სადაც მრავალი საისტორიო მასალაა დაგროვილი. მხოლოდ საჭიროა ამის შესახებ თქვენ მიერ ახსნა-განმარტება, რათა ცენტრმა მიაქციოს ყურადღება, რომ არ ქონდეს ალაგი ისეთ გაუგებრობას, რომ ერთი კალმის გასმით, რომელიმე პიროვნებას შეეძლოს ასეთი დაუფასებელი კულტურული მასალა გარეთ გაყაროს და ხაზი გადაუსვას მის არსებობას“ (ნ. მირიანაშვილი, მ. იტრიაშვილი, 2012:50, ასევე, ცენტრალური სახელმწიფო არქივის ისტორია. მოხსენება. ფ. რ-89, ან. 1, საქმე 279, ფურც.3).

საქართველოს საარქივო სამმართველოს რწმუნებულის გიორგი ფურცელაძის აქტიური მეცადინეობით, ადგი-

ლობრივი ხელისუფლების დახმარებითა და მხარდაჭერით 1922 წლის ნოემბერში ჩამოყალიბდა აჭარის ასსრ განათლების სახალხო კომისარიატის ბათუმის საარქივო განყოფილება, მაგრამ ეს ჯერ კიდევ არ ნიშნავდა საარქივო დაწესებულების ფორმირებას.

არქივის დაარსების საკითხი განხილულ იქნა აჭარის სახკომსაბჭოს 1922 წ. 7 დეკემბრის პლენუმზეც. საარქივო დოკუმენტებში დაცულია აღნიშნული პლენუმის N8 ოქმი (ესწრებოდნენ: „ს. დიასამიძე (სახკომსაბჭ. თ-რე), გ. რამიშვილი (კომ. მეურნ. განყ), პევცოვი (კომ. მეურნ. თ.-რის ამხ-ი), ჩუპრინა (პროფკავშ), მარკმანი (ს.მ.უ.ს), ფალავა (მინ. მოქ. სახკ.), თუმანოვი (მუშგლეხინი), გათენაძე (სა-სურს.სახკ.) ლორთქიფანიძე (განათ.სახკ.), ბლიუმზაკი (შრომ.სახკ.), სვანიძე (პარტკომი), ქიქავა (ფინ.სახკ.), ბზიავა (იუსტ.სახკ.), ქოჩიაშვილი (ჯანმრ. სახკ.), კაიკაციშვილი (შინ.საქ.სახკ.), იესელევიჩი (საგანგ. განყ.) და ბოდიანსკი (ბათ. გამ. რ-ნი)“. დღის წესრიგში იყო „ძველი საქმეების შესანახად და შესასწავლად“ საარქივო სამმართველოს დაარსების შესახებ განათლების სახკომის მომართვის განხილვა. პლენუმმა დაადგინა: „ეცნობოს ცენტრს, რათა მან მოაგვაროს ეს საკითხი: მზრუნველობა გასწიოს ბათომში არსებულ სხვადასხვა ისტორიული მნიშვნელობის საქმეების შენახვაში, ხოლო ბათომში ამ მიზნისთვის სპეციალური აპარატის შექმნა უარყოფილ იქნას. წინადადება მიეცეს ყველა დაწესებულებებს, სადაც ასეთი საქმეები ინახება, ყურადღებით დაიცვან ისინი (ასსცსა, ფონდი რ-2, ან.1, საქმე 12, ფურც. 4). პლენუმის გადაწყვეტილების მიუხედავად საარქივო სამმართველოს დაარსების საკითხი მაინც გადაუჭრელი დარჩა.

1923 წლის 20 მარტს აჭარისტანის სახალხო კომისართა საბჭოს პრეზიდიუმის სხდომაზე მოსმენილი იქნა საქართველოს მთავარი საარქივო საქმის რწმუნებულის გ. ფურცელაძის მოხსენება „საარქივო საქმის მდგომარეობა აჭარაში“. პრეზიდიუმმა განიხილა საარქივო საქმესთან დაკავშირებული ყველა საკითხი და დაადგინა: „ყველა მასალა გადაეცეს განათლების სახალხო კომისარიატს და წინადადება მიეცეს

მას, რათა ათი დღის განმავლობაში წარმოადგინოს დაწვრილებითი გეგმა ამ საკითხის მოსაგვარებლად და მისი საჭიროებისათვის საჭირო აპარატის შექმნის პროექტით“ (ნ. მირიანაშვილი, მ. იტრიაშვილი, 2012:50; სუიცა, ფ.335, ან.1 საქ.11, გვ.32). განათლების კომისარიაცსავე დაევალა უახლოეს დროში წარედგინათ შესაბამისი პროექტი.

განათლების სახალხო კომისარიაცის კოლეგიამ **1923 წ. 28 მარტს** განიხილა არქივის საკითხი და მიიღო დადგენილება **„განკომთან საარქივო განყოფილების შექმნის შესახებ“**. მკითხველს ვთავაზობთ ამონაწერს აღნიშნული სხდომის ოქმიდან:

**„ა მ ო ნ ა წ ე რ ი განათლების სახალხო კომისარიაცის კოლეგიის სხდომის ოქმიდან №33,
§ I. 28 მარტი 1923 წ.**

თავმჯდომარე: ს. რეშადი მდივანი: გურგენიძე

მოისმინეს: 1.სახალხო კომისართა საბჭოს პრეზიდიუმის დადგენილება საარქივო აპარატის და მისი მომავალ მუშაობის გეგმის წარმოდგენის შესახებ განათლების სახ. კომისარიაცის მიერ.

ფუძე: სახკომისართა საბჭოს პრეზიდიუმის ოქმის **№131-9** ამონაწერი.

დაადგინეს: 1.საარქივო აპარატის შექმნა ქ. ბათუმში პრინციპულად მიღებულ იქმნეს აპარატის შტატი შემდგარ იქმნეს ოთხი კაცისაგან 1/გამგე, 2/თანამშრომელი, 3/არქივარიუსი, 4/დარაჯი. რაც შეეხება ხსენებულ საარქივო აპარატის ხარჯთააღრიცხვას, ასეთის შედგენა მიენდოს პრეზიდიუმს და წარმოდგენილ იქმნეს მომავალ კოლეგიის სხდომაზე დასამტკიცებლათ.

დედანი სათანადო ხელის მოწერით

დედანთან სწორია: განკომის მდივანი“ (გვარი არ იკითხება) (ასსცსა, ფონდი – რ-2, აღწერა-1, საქმე – 23, ფურც. – 158)

კოლეგიის დადგენილება დასამტკიცებლად წარედგინა სახალხო კომისართა საბჭოს. პლენუმმა განიხილა ზემოთ-დასახელებული საკითხი და დაადგინა: „განათლების კომისარიატის კოლეგიის წარმოდგენილი საკითხი დამტკიცდეს და დაჩქარებით გატარდეს ცხოვრებაში“ (სუიცა, ფ.335, ან.1 საქ.11, გვ.32).

1923 წლის 11 აპრილს აჭარის ასსრ სახკომსაბჭოს პრეზიდიუმმა განიხილა განათლების კომისარიატის მიერ წარდგენილი პროექტი „არქივის ორგანიზაციისა და ცენტრალიზაციის შესახებ“ და დაადგინა: „დაუყოვნებლივ დაწესდეს საარქივო სამმართველო განათლების სახალხო კომისარიატთან“ (ნ. მირიანაშვილი, მ. იტრიაშვილი, 2012:50). გადანყდა, რომ შექმნილიყო **აჭარის საარქივო სამმართველო ოთხი საშტატო ერთეულით: ცენტრალური საარქივო სამმართველოს გამგე, კლასიფიკატორი, არქივარიუსი და კურიერი** (ასსცსა, ფ. №2, აღწერა 1, ს. 14, ფურც. 121). საარქივო დოკუმენტებში დაცულია აჭარის სახალხო კომისართა საბჭოს პრეზიდიუმის სხდომის ოქმი, რომელსაც მკითხველს ვთავაზობთ უცვლელად:

„ოქმი №133

**ა. ა. ს. ს. რ. სახკომისართა საბჭოს პრეზიდიუმის
სხდომისა.**

11 აპრილი 1923 წ.

დაესწრენ წევრები: თ. ხიმშიაშვილი (სახკომსაბჭოს თ-რე),
ო. მონყობილი (ცაკის თ-რე), ნ. ბახტაძე (შინ. საქ.
სახკომი) და ს. ლორთქიფანიძე (მინათ. მოქ. სახკომი);
გ. რამიშვილი (რევტრიბ) და ა. ბელოვი (სახკომი).

თავმჯდომარე თ. ხიმშიაშვილი მდივანი ს. ჟორჟოლიანი

მოისმინეს: განათლების სახკომისარიატის მომართვა საარქივო მმართველობის დაწესებისა და მისი შტატისა და ხარ-

ჯთალრიცხვის დამტკიცების შესახებ. ფუძე: მომ. 5/აპრილი №1248

დაადგინეს: მოხსენება დამტკიცებულ იქნეს დაუყონებლივ, დაწესდეს საარქივო სამმართველო განათლების სახ-კომისარიატთან, რომლის წარმოდგენილი შტატი და ხარჯთაღრიცხვა დამტკიცებულ იქნას იმ სახით, როგორითაც წარმოდგენილია განათლების სახკომისარიატისაგან, ხოლო საარქივო განყოფილების გამგე მირიცხულ იქნასმეთოთხმეტე კათეგორიაზე (ასსცსა, ფონდი 2, საქმე №14, ფურც. 120).

უცვლელად მოგვაქვს აგრეთვე შესაბამისი უწყების მიერ შემუშავებული „საარქივო აპარატის შექმნის“ გეგმა:

„ გ ე გ მ ა

ბათომში საარქივო აპარატის შექმნის

- 1) შტატი: გამგე – ერთი, 14 ან 13 კატეგორიის.
თანამშრომელი – ერთი, 12 “_____”
არქივარიუსი – ერთი, 12 “_____”
დარაჯი (იგივე შიკრიკი) – ერთი, 4 “_____”
- 2) ბინა: ერთი დიდი ოთახი სანყოფისათვის არანაკლები 15X15 არშ. ერთი პატარა ოთახი 5X5 არშ. კანცელარიისა და სამუშაოებისათვის.
- 3) მოწყობილება: ა) თაროები, ოთხ იარუსიანი 12 ვერშოკ. სიგანისა სულ 100 არშ.სიგრძე
- ბ) მაგიდები: ორი დიდი მაგიდა სანყოფში სამუშაო სამი არშ. სიგრძე და ორი არშ. სიგანე, ორი პატარა მაგიდა კანცელარიაში სამუშაოთ ორი არშ. სიგრძე და ერთი არშ. სიგანე; ოთხი სკამი; კიბე დასაშალი ერთი; ტანისამოსის და ხალათების ვეშარკა; ხელის დასაბანი ტასტი, სკამით, ვედრით და კრუჟკით;

საქმეების და საკანცელარიო ნივთების შესანახად ერთი მორჩილი შკაფი დასაკეტიტ, ცოცხი და ტილო. დასაკიდი გასაღები ორი.

- 4) სამუშაო ტანსაცმელი: ოთხი ბიაზის ხალათი და ოთხი წყვილი ტუაფის ან რეზინის პერჩატკები.
- 5) განათება: ერთი ლამპოჩკა კანცელარიაში და სამი კი სან-ყობში.
- 6) საკანცელარიო ნივთები: ორი ბეჭედი; ერთი შტამპი; ერთი ბალიში; შემოსულ გასულ ქაღალდების ჟურნალი 2, ნივთების წიგნი-1, კატალოგის წიგნი-10, არქივების რიცხვის მიხედვით: კარანდაშები, მელანი, სანები.
- 7) _____
- 8) სხვადასხვა ადგილებში მყოფი არქივების ერთ ადგილში მოგროვება დაახლოვებით ყველა ბათომის დაწესებულებაში მყოფი არქივები იქნება წონით: ა) კომუნალურ მეურნეობაში – არანაკლები 600 ფუთი. ბ) ცენტრო-სოიუზის სარდაფში – 500 ფუთი; ვ) სახალხო ბანკის სარდაფში – 400 ფუთი; გ) მე-2 ქალ. საავადმყოფოში – 15 ფუთი; დ) ბათომის საბაჟოში – 400 ფუთი; ე) მუშათა და გლეხთა ინსპექციაში – 50 ფუთი; ჟ) ბურუნტაბიის სანყოფში – 100 ფუთი; სულ 2200 ფუთამდე; ამის გადატანას მოუწდება 40-45 – მდე ერთი ცხენი დროგი და ოთხი მუშა (7-8 დღე მუშაობა; დღეში ერთი ლირა თითო მუშას) — სულ არქივების გადატანას დაგვჭირდება – 100 ლირამდე(ასსცსა, ფონდი №რ-2; საქმე №23; გვ. 163).’’

ჩვენის აზრით, სწორედ ეს დღე, **1923 წ. 11 აპრილი უნდა ჩაითვალოს აჭარაში საარქივო დაწესებულების დაბადების დღედ**, თუმცა აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით გამოქვეყნებულ სტატიაში „აჭარის არქივის შექმნის ისტორიიდან“ ავტორები ნ. მირიანაშვილი და მ. იტრიაშვილი აჭარის საარქივო დაწესებულების დაბადების თარიღად მიიჩნევენ 1921 წელს და არგუმენტად ასახელებენ დოკუმენტების ერთ სახელმწიფო დაწესებულებაში თავმოყრის მიზნით სამ-

ხედრო-ისტორიული ხასიათის დოკუმენტების შეგროვებისა და კლასიფიკაციის დაწყების თარიღს. ჩვენის ვფიქრობთ, რომ აჭარის საარქივო დაწესებულების შექმნა უკავშირდება აჭარის 1923 წ. 11 აპრილის დადგენილებას საარქივო სამმართველოს შექმნის შესახებ, რომლის შემდეგაც აღნიშნულმა დაწესებულებამ ოფიციალურად დაიწყო ფუნქციონირება, თუმცა პრობლემად რჩებოდა საარქივო დოკუმენტების განთავსების საკითხი.

აჭარის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი (ცსა) ჩამოყალიბდა ქალაქის მმართველობის არქივის ბაზაზე. იმ დროიდან მოყოლებული სისტემატურად იკრიბებოდა სახელმწიფო მმართველობითი ორგანოების, წარმოება-დაწესებულებების, უწყებების დოკუმენტური მასალები. „საარქივო აპარატის შექმნის გეგმა“ ითვალისწინებდა საარქივო დოკუმენტების თავმოყრას ერთ დაწესებულებაში (აცსა, ფ. რ-2, ს. 23, ფურც. 163). გააქტიურდა მანამდე არსებული დოკუმენტების მოძიების პროცესი. გადაწყდა „სხვადასხვა ადგილებში მყოფი არქივების ერთ არქივში მოგროვება“. დადგინდა გაფანტული დოკუმენტების ადგილმდებარეობა და წონა: „დაახლოებით ყველა ბათომის დაწესებულებაში მყოფი არქივები იქნება წონით: ა) კომუნალურ მეურნეობაში – არანაკლებ 600 ფუთი; ბ) ცენტროსოიუზის სარდაფში – 500 ფუთი; გ) სახალხო ბანკის სარდაფში – 400 ფუთი; დ) მე-2 ქალ. საავადმყოფოში – 15 ფუთი; ე) ბათომის საბაჟოში – 400 ფუთი; ე) მუშათა და გლეხთა ინსპექციაში – 50 ფუთი; ჟ) ბურჟენტაბის საწყობში – 100 ფუთი; სულ 2200 ფუთამდე. ამის გადატანას მოუწდება 40-45 – მდე ერთი ცხენი დროგი და ოთხი მუშა (7-8 დღე მუშაობა. დღეში 1 ლირა თითო მუშას), სულ არქივის გადატანას დაჭირდება 100 ლირამდე (აცსა, ფ. რ-2, ს. 23, ფურც. 163). გეგმა ითვალისწინებდა არქივისათვის „ერთ დიდ ოთახს საწყობისათვის არანაკლებ 15X15 არშ., ერთ პატარა ოთახს 5X5 არშ. კანცელარიისა და სამუშაოებისათვის“, ასევე 4-იარუსიან თაროებს, რომელთა საერთო სიგრძე უნდა ყოფილიყო არანაკლებ 100 მეტრი (აცსა, ფ. რ-2, ს. 23, ფურც. 163).

1921 წ. ქალაქის საბჭოს სარდაფში აღმოაჩინეს დოკუმენტების გროვა. ასეთივე გროვა აღმოჩნდა მომდევნო წლებშიც (ასსცსა, ფ.89, ან. (7)1, ს. (72 Б) 253. მ. თავაძის სადიპლომო ნაშრომი)

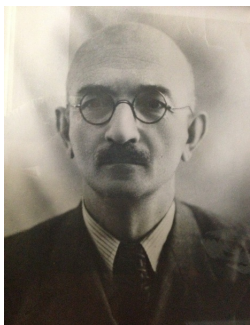
ქალაქის საბჭოს სარდაფში აღმოჩენილი დოკუმენტების გროვა 1923 წ.

აუცილებელი გახდა საარქივო დოკუმენტების განთავსება არქივსაცავში. ქალაქის სამმართველოს საარქივო მასალა პირველად განთავსდა **კომუნალური მეურნეობის შენობის** (ყოფილი გამგეობის შენობა) ერთ ოთახში. ამავე შენობაში იყო **საბუნებისმეტყველო მუზეუმი**, რომელიც მამაშვილი **გომენების** თაოსნობით შექმნილა (სუიცა ფ.335, ან.1, საქ.7, ფურც.129).

თითქოს ყველაფერი კარგად მიდიოდა, მაგრამ მალე ბათუმის არქივში გარკვეული სირთულეები შეიქმნა, რაც კარგად ჩანს საარქივო სამმართველოს გამგისადმი გ. ფურცელაძის მიერ მიწერილ მოხსენებით ბარათში (სუიცა, ფ.335, ან.1, საქ.11, ფურც. 23). 1921 წელს ბათუმში საცხოვრებლად ჩამოვიდა რუსი სკულპტორი სტეფან ერზია (ნეფიოდოვი). აჭარის ადგილობრივი ხელისუფლების გადაწყვეტილებით **არქივისთვის განკუთვნილი შენობა** 1921 წლის სექტემბრისათვის **უნდა გადაეცათ ერზიასთვის, ხოლო საარქივო დოკუმენტაცია უნდა განეთავსებინათ იმავე შენობის სხვენში**, რასაც გიორგი ფურცელაძის პროტესტი მოჰყვა. ბათუმის

კომუნალური მეურნეობის გამგის **პეცცოვის** ბრძანებით **არქივი ჩაიტანეს ქვედა ნესტიან სარდაფში**, რომელიც საარქივო დოკუმენტების შესანახად არ გამოდგებოდა. „ასე რომ მთელი საარქივო საქმეები უნესრიგოდ აწყვია ნესტიან სარდაფში, სადაც მუშაობა ყოვლად შეუძლებელია. ამრიგად, ჩვენი წელიწადნახევრის მუშაობა ერთბაშად დაიღუპა შეუფერებელი ბრძანებით“, – წერდა გ. ფურცელაძე (სუიცა, ფ.335, ან.1, საქ.11, ფურც. 23).

რწმუნებულ გიორგი ფურცელაძის უანგარო, უხელფასო მუშაობის მიუხედავად აჭარაში კვლავ მოუგვარებელი რჩებოდა საარქივო დოკუმენტების განთავსების საკითხი, რაზეც თავისი პროტესტი გამოთქვა საარქივო მმართველობის მთავარმა გამგემ **ს. კაკაბაძემ**.

სარგის კაკაბაძე

მისი წერილიდან ჩანს, რომ კომუნალური მეურნეობის გამგეს „დოკუმენტებისათვის გამოყოფილი ერთი ოთახიცი კი დაუცლევინებია“ და საარქივო საქმეები გადაუტანიათ სარდაფში (ასსცსა, ფ. რ-2, ს. 23, ფურც. 166). მკითხველს ვთავაზობთ ს. კაკაბაძის წერილის სრულ ვერსიას:

„ს.ს.ს.რ. მთავარი საარქივო სამმართველო ყოველთვის დიდს ყურადღებას აქცევდა საარქივო საქმეს ქ. ბათომში და საზოგადოთ აჭარაში, მაგრამ აქამდის, ცენტრალურ დანესებულებებში მუშაობის სირთულის გამო, მას არ ჰქონდა საშუალება აქტიურად ჩარეულიყო ბათომისა და აჭარის საარქივო საქმის მოწყობაში. მაინც საარქივო სამმართველოს ჰყავდა ბათომში თავისი რწმუნებული – ამხ. გიორგი მიხეილის ძე ფურცელაძე, რომელიც აქამდის თავგამოდებით და უანგაროდ (რადგან ამხ. ფურცელაძეს საარქივო სამმართველო გასამრჯელოსაც ვერ აძლევდა) ასრულებდა თავის მოვალეობას, ადევნებდა თვალყურს ადგილობრივ არქივებს და კერძოდ ალაგებდა და ანესრიგებდა კომუნალურ მეურნეობის სამმართველოში მოთავსებულ ყოფილ საგუბერნიო სამმართვე-

ლოს საქმეებს. აჭარის ავტონომიური მთავრობა აქამდის ალბად ვერ იცლიდა საარქივო საქმისათვის ჯეროვან ყურადღების მისაპყრობად და ამით ალბად აიხსნება, რომ საარქივო მმართველი აპარატიც ბათომში აქამდის ვერ მოეწყო და ბოლოს საქმე მივიდა იქამდის, რომ თვით ის ერთი ოთახიც, სადაც მოთავსებული იყო ყოფ. საგუბერნიო სამმართველოს საქმეები კომუნალურ მეურნეობის გამგემ დააცლევინა ამხ. ფურცელაძეს და საარქივო საქმეები მოთავსებულ იქმნენ სარდაფში, სადაც მუშაობის გაგრძელება ყოვლად შეუძლებელია...

ძლიერ სასურველია, რომ აჭარიაშიც საარქივო საქმე ისეთივე ყურადღებით სარგებლობდეს, როგორც ეს რუსეთის არა თუ ცენტრში, არამედ თვით შორეულ პროვინციაშიაც არის, სადაც ადგილობრივ საარქივო სამმართველოებს, როგორც მე ეს პირადად დავრწმუნდი ს.ს.ს.რ. მთავრობის მიერ სამსახურის საქმეების გამო ჩრდ. კავკასიაში მივლინების დროს, დათმობილი აქვს, მაგ. ქ. კრასნოდარსა, სტავროპოლსა და პიატიგორსკში ამ სამსახვე საგუბერნიო ქალაქებში, კარგი შენობები, ქალაქის მთავარ ქუჩებზე და საბჭოთა ხელისუფლება ყველგან ცდილობს საარქივო მმართველ აპარატს კონტროლთან ერთად, ჯეროვანი დახმარებაც აღმოუჩინოს.

ამისა და მიხედვით ვშუამდგომლობთ, გასცეთ განკარგულება, რათა საარქივო სამმართველოს ბათომში მიეცეს შესაფერისი ბინა და თუ ეს ამ მოკლე ხანში შეუძლებელია, საჩქაროდ დაბრუნდეს მის წინანდელი კომუნალურ მეურნეობის შენობაში – მომავალში კი მოპოვებულ იქნეს უფრო ფართო ბინა; შექმნილ იქნას მცირე მაინც საარქივო აპარატი ადგილობრივ პირობების მიხედვით, მანამდის კიდეც ყოველგვარი დახმარება გაენიოს სამსახურის ვალდებულებათა ასრულების დროს მთავრ საარქივო სამმართველოს რწმუნებულს ქ. ბათომში ამხ. გიორგი მიხეილის ძე ფურცელაძეს“ (ასსცსა, ფონდი №რ-2; საქმე №23; ფურც. 166).

საარქივო მმართველობის მთავარი გამოცემა აჭარისტანის სახალხო კომისართა საბჭოს თავმჯდომარეს თხოვდა ზომების მიღებას, რათა „საარქივო საქმეს ბათომსა და აჭარაში არ ეძლეოდეს ზიანი, რომლის გამოსწორება, თუ მას საქმეების დაღუპვა მოყვა, მომავალში შეუძლებელი იქნებოდა“. ს. კაკაბაძე აჭარის ასსრ – ის სახკომსაბჭოს თავმჯდომარეს თხოვდა დახმარებას, რათა საარქივო დოკუმენტებისათვის ბათუმში გამოყოფილიყო „შესაფერისი ბინა და თუ ეს მოკლე ხანში შეუძლებელი იყო, საჩქაროდ დაბრუნებოდა მას ფართი წინანდელი კომუნალური მეურნეობის შენობაში, მომავალში კი მოპოვებულიყო უფრო ფართე ბინა ” (ასსცსა, ფ. რ-2, ს. 23, ფურც. 166).

ამავე პრობლემას ეხება გ. ფურცელაძის წერილი, რომელიც გაუგზავნა საქართველოს მთავარ საარქივო სამმართველოს გამგეს 1922 წლის 15 დეკემბერს. გ. ფურცელაძე აღნიშნავს, რომ იგი აქტიურად მუშაობს კატალოგების შესადგენად, რაშიც მას ეხმარება სმირნოვი, მაგრამ კომუნალური მეურნეობის გამგის პეცოვის ბრძანებით დააცლევინეს ის ოთახი, სადაც ინახებოდა დოკუმენტები. ისინი იძულებულნი გახდნენ დოკუმენტები გადაეტანათ ნესტიან სარდაფში, რასაც დაჭირდა ოთხი დარაჯის ხუთდღიანი მუშაობა. „ნესტის გამო ქაღალდები გამწვანებულა. გ. ფურცელაძეს მოუძებნია და მოუნახავს ახალი ბინა, მაგრამ საჭირო გამხდარა აჭარისტანის სახალხო კომისარიატის მოწერილობა (სუიცსა, ფ. 335, ან. 1, ს. 63, ფურც. 22), აჭარის სახკომსაბჭოს კი მიუღია აბსურდული გადაწყვეტილება: „მიუხედავად იმისა, რომ ბათუმში იმყოფება მრავალი სხვადასხვა არქივები, აჭარისტანისათვის არ არის საჭირო არსებობდეს ბათუმში სპეციალური საარქივო განყოფილება. ყველა არქივები დარჩეს იმ დაწესებულებებში, რომლებშიც ინახებიან ამჟამად“ (სუიცსა, ფ. 335, ან. 1, ს. 63, ფურც. 22). აღნიშნულის გამო გულდანწყვტილი გ. ფურცელაძე, რომელიც თვეების განმავლობაში არავითარ ჯამაგირს არ იღებდა და მუდმივი სიდუხჭირის პირობებში ცხოვრობდა, წერს: „წელიწადნახევარი, 1921 წლის ივლისიდან დღემდის ვმუშაობ, რაც

ზნეობრივად ჩემ სინდისის წინ მართლად ვგრძნობ ჩემს თავს, რადგან მე მეტის გაკეთება არ შემიძლია, მაგრამ ჩემი მუშაობა არ დაფასდა არც ნივთიერად, არც ზნეობრივად... ჩემ მიერ აღრიცხულია მთელი არქივი, რომელიც მოვალე ვარ ვიმუშავო და თვალყური ვადევნო... ძალა არ მიქს არც ზნეობრივად და არც იურიდიულად დავსტოვო საარქივო საქმეები და შევიდე სხვა სამსახურში, არა და როდემდე ვიქნე ამ გამოურკვეველ მდგომარეობაში? არ ვიცი, აჭარის უმაღლესი სახალხო კომისართა საბჭო ერთ რომელიმე წევრის „კაპრიზის“ გამო სრულებით არ აფასებს საარქივო საქმეს, რომელიც დიდ განძს შეადგენს სახელმწიფოს და ხალხისთვის“ (სუიცსა, ფ. 335, ან. 1, ს. 63, ფურც. 23). გ. ფურცელაძე თხოვს მთავარი საარქივო სამმართველოს გამგეს დახმარებას, რათა არავის ჰქონდეს უფლება „ასეთი კულტურული დაუფასებელი მასალა გარეთ გაყაროს“ (სუიცსა, ფ. 335, ან. 1, ს. 63, ფურც. 22).

ბათუმში – მთავარი საარქივო სამმართველოს რწმუნებულის გიორგი ფურცელაძის 1923 წ. 9 მარტის მოხსენებიდან ირკვევა, რომ საარქივო დოკუმენტები მიმოზნეული იყო ქალაქის სხვადასხვა დაწესებულებებში, კერძოდ: „1: ბათუმის სამხედრო გუბერნატორის, საპოლიციო, ქალაქ ბათუმის თვითმმართველობის, ტრაპეზონის და ბაქოს სამხედრო რკინის გზების, – მოთავსებულია კომუნალური მეურნეობის შენობაში, ქვედა სარდაფში; 2: სასამართლოს პალატის და ოლქის სასამართლოსი, რომელნიც თბილისიდან აქ არის ჩამოტანილი, მოთავსებულია „ცენტროსოიუზის“ შენობაში, ქვედა სარდაფში. 3. დანარჩენი ამიერკავკასიის, რუსეთ-აზიის და კავკასიის ბანკების – მოთავსებულია ეხლანდელი სახალხო ბანკის შენობაში, ქვედა სარდაფში 4. ბათუმის საბაჟოს არქივი მოთავსებულია ბათუმის საბაჟოს საკუთარ შენობაში, პატარა ოთახში 5. ამის გარდა არის მცირე არქივი სასანიტარო დაწესებულებების, რომელიც მოთავსებულია მე-2 ქალ. საავადმყოფოში 6. ციხესიმაგრის საინჟინერო არქივი – ინახება ფოსტ. „ბურუნტაბიის“ საწყობში“ (ასსცსა, ფ. რ-2, ს. 23, ფურც. 166). რწმუნებული შემფოთებულია იმის გამო,

რომ ყველა ზემოთაღნიშნულ დაწესებულებაში დგება წყალი, „ქალაქები დანოტვილი და გამწვანებულია“ და თუ შესაფერისი ფართი არ გამოინახა დოკუმენტებისათვის, ისინი „სრულებით გამოუსადეგარი იქნება არქივის მასალათ“ (ასსცსა, ფ. რ-2, ს. 23, ფურც. 166). ასეთ შემთხვევაში გიორგი ფურცელაძე მიზანშეწონილად მიიჩნევდა „გადარჩეულიყო საქმეები და ცენტრში გადაგზავნილიყო“, რათა შესაძლებელი ყოფილიყო „დალუპვის გზას მყოფი მთელი საარქივო მასალის“ გადარჩენა (ასსცსა, ფ. რ-2, ს. 23, ფურც. 167).

წერილის ავტორი წუხს, რომ მის მცდელობას აღნიშნული საკითხის მოსაგვარებლად შედეგი არ მოჰყოლია: პრობლემის მოსაგვარებლად „ვრცელი მოხსენება გაუკეთე განათლების კომისარს და მთავარ საარქივო სამმართველოს, მაგრამ საქმის კარგ შედეგამდე დაყენება დღემდე არ მოხერხდა. ამის გამო უმორჩილესად გთხოვთ შეხვიდეთ საარქივო საქმეების ასეთ უმწეო მდგომარეობაში და ამისათვის გამოყოფილ იქმნას შესაფერი შტატები: – ერთი გამგე, ერთი ან ორი თანამშრომელი, და ერთი დარაჯი (იგივე შიკრიკი), რომელნიც დაემორჩილოს ან განათლების კომისარი-ატს, ან თვით თქვენ საბჭოს, როგორც ეს საბჭოთა რუსეთში ეხლა იმყოფება (იხ. „Правда“ 1922წ. 25 აგვისტო) და მოგვეცეს შესაფერისი ბინა სათანადო მოწყობილობით, სადაც შეიძლებოდეს მუშაობა და მოთავსება ყველა ცალკე-ცალკე დაბნეულ საქმეების. **თუ ყოველ შემთხვევაში ასეთის მოწყობა ადგილობრივ არ მოხერხდა, იმ შემთხვევაში დროებით მაინც გადაირჩეს საქმეები და გადაიგზავნოს ცენტრში, რომ ამნაირათ გადავარჩინოთ დალუპვის გზას მთელი საარქივო მასალა**“ (ასსცსა, ფონდი №რ-2; საქმე №23; ფურც. 167).

მალე, არქივისათვის მართლაც გამოიყო სათავსო ქალაქის საბჭოს შენობაში, თუმცა იგი იყო ბნელი, ნესტიანი. ნადგურდებოდა დოკუმენტები. ამ სარდაფებში დოკუმენტების გვერდით აწყობდნენ შეშას. წვიმის დროს სარდაფები ივსებოდა წყლით. ხდებოდა შეშის დასველება-დანოტივება,

რაც უარყოფით გავლენას ახდენდა დოკუმენტების მდგომარეობაზე. მართალია სარდაფში განთავსეს ორი სტელაჟი, მაგრამ ეს არ იყო საკმარისი და დოკუმენტების დიდი ნაწილი კვლავ იატაკზე ეყარა. ძლიერი წვიმების დროს სარდაფში წყალი ივსებოდა. თანამშრომლები იძულებულნი იყვნენ დასველებული დოკუმენტები მზეზე გაეშროთ – ქალაქის საბჭოს ეზოში (ა. კარასევა, „აჭარის ასსრ ცენტრალური სახელმწიფო არქივი“, სადიპლომო ნაშრომი. ბათუმი 1961. გვ. 17).

სარდაფი სრულიადაც ვერ აკმაყოფილებდა დოკუმენტების შენახვისათვის საჭირო ელემენტარულ პირობებს. აუცილებელი გახდა სხვა შენობის მოძიება, რასაც რამდენიმე წელი დაჭირდა. **გადაწყდა საარქივო დოკუმენტების განთავსება ლიკვიდირებული ლომბარდის შენობაში**, სადაც გამოყოფილი იქნა 3 ოთახი და ერთი დერეფანი, თუმცა, შემდეგში მხოლოდ ერთი ოთახი დაუტოვეს. ქალაქის არქიტექტორმა უფლება არ მისცა საცავში განეთავსებინათ ორ სტელაჟზე მეტი, რადგან შენობის იატაკი მეტ სიმძიმეს ვერ გაუძლებდა. ამიტომ **დოკუმენტების ნაწილი ისევ სარდაფში განთავსეს**. ცხადია, ვერც აღნიშნული შენობა აკმაყოფილებდა დოკუმენტსაცავისადმი წაყენებულ მოთხოვნებს. მოულოდნელად არქივში გამოჩენილა მტვირთავების ბრიგადა სატვირთო მანქანასთან ერთად, რომლებსაც გადაუციათ სახკომსაბჭოს თავმჯდომარის აბდიბას მოთხოვნა სასტუმროს ერთ-ერთ ნომერში არქივის ევაკუაციის შესახებ, მაგრამ ის ნომერი დოკუმენტების განთავსებისათვის არ იყო საკმარისი. განკარგულება შეიცვალა მას შემდეგ, როცა არქივის გამგემ პირადად განუცხადა პროტესტი სახკომსაბჭოს თავმჯდომარის მოადგილეს, მაგრამ მაინც მოუწიათ **საარქივო დოკუმენტების გადატანა ქალაქის საბჭოს ორ პატარა ოთახში**. საქმეები დაყრილი იყო ოთახების ჭერამდე (ა. კარასევა, „აჭარის ასსრ ცენტრალური სახელმწიფო არქივი“, სადიპლომო ნაშრომი. ბათუმი 1961. გვ. 18). არქივის გამგეს პირობა მიცეს, რომ დოკუმენტების შენახვისათვის გამოუყოფდნენ შედარებით უკეთეს შენობას. განათლების სახალხო კომისარიატის წარმომადგენლის ს. რეშიდის მიერ

კომუნალური მეურნეობის ხელმძღვანელობის სახელზე გაგზავნილ წერილში კვლავ დაისვა არქივისათვის შენობის შელავათიან პირობებში გადაცემის საკითხი. აღნიშნულთან დაკავშირებით საარქივო დოკუმენტებში დაცულია აჭარის ასსრ შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატის კოლეგიის 1923 წ. 30 ივნისის სხდომის N 16 ოქმი. მკითხველს სრულად ვთავაზობთ ამონაწერს ამ ოქმიდან:

ოქმი N 16

„დაესწრენ წევრები: ბახტაძე (შინ. საქ. სახკომისარი) ბ. აბდიბა (რესპუბლიკის მილიციის უფროსის მოადგილე), მ. კაიკაციშვილი კოლეგიის წევრი.

მოისმინეს: კომ. მეურნეობის მომართვა ქალაქის თვითმმართველობის არქივის განათლების სახკომისარიაციდან გადმოტანის და კომუნალურ მეურნეობაში გადატანის შესახებ.

დაადგინეს: ქალაქის თვითმმართველობის არქივი, ვინაიდან იგი წარმოადგენს აუცილებელ საჭიროებას კომუნალური მეურნეობისათვის მოწესრიგებულ იქნეს, რისთვისაც თუ ამას საჭიროთ დაინახავს კომუნალური მეურნეობა, მიჩნეული იქნეს ცალკე შენობა შესაფერადგილზე – საერთოდ კი ხსენებული არქივი ითვლებოდეს განათლების კომისარიატის საარქივო სამმართველოს გამგებლობაში“.

შინ. საქმეთა სახ. კომისარი ნ. ბახტაძე

საქმეთა მმართველი მამფორია“ (ასსცსა, ფონდი რ-89, საქმე 1, ფურც. 6)

აღნიშნული წერილის შემდეგ აღიძრა შუამდგომლობა პატრიული კომიტეტის წინაშე არქივისათვის შესაფერისი შენობის გამოყოფის შესახებ. საქმეებში დაცულია მიმოწერები აჭარის შინაგან საქმეთა საქალხო კომისარიატსა და პარტიულ კომიტეტს შორის. მიმოწერებში ჩაერთო კომუნალური მეურნეობის ხელმძღვანელობაც. 1923 წლის ერთ-ერთ წე-

რილში ვკითხულობთ: „აჭარისტანის განათლების სახ. კომისარიატმა აღძრა შუამდგომლობა კომუნალური მეურნეობის წინაშე არქივისათვის შესაბამისი შენობის გადაცემის შესახებ. კომუნალური მეურნეობა თქვენს ყურადღებას მიაცევს საარქივო საქმის საერთო მდგომარეობაზე. საკუთრივ კომუნალური მეურნეობის მეტად ფასეულ არქივზე, რომელიც დაურეგულირების გამო კარგავს თავის მნიშვნელობას. კომუნალური მეურნეობა ვარაუდობს ყველა არქივის თავმოყრას ერთ შენობაში...

ყველაზე შესაფერის შენობად ამ საქმისათვის მიგვაჩნია **სამხედრო უწყების ყოფილი ტაძარი**. ამიტომ გთხოვთ გადასცეთ ეს შენობა კომუნალურ მეურნეობას საარქივო საქმის ორგანიზაციისათვის. კომუნალური მეურნეობის გამგე ჩაზმა“ (ასსცსა, ფონდი რ-89, ან. 1, საქმე 1. ფურც.2,3).

აღმოჩნდა, რომ „სამხედრო სობოროში“ განთავსებული იყო კომკავშირელთა კლუბი, რომელმაც შენობის დაცვლის სანაცვლოდ მოითხოვა ყოფილი სინაგოგის შენობის გადაცემა, რაც ფაქტობრივად შეუძლებელი იყო. შენობის საკითხი კვალავ ღიად რჩებოდა. ამას დაემატა განათლების სახალხო კომისარის სედაი რეშადის სიტყვიერი ბრძანება საარქივო განყოფილების დაშლის შესახებ. გიორგი ფურცელაძემ საქმის გასარკვევად მიმართა აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის სახალხო კომისართა საბჭოს, კერძოდ ს. ჟორჟოლიანს, რომელმაც დაგმო განათლების სახკომის გადაწყვეტილება: „ეს არის ყოვლად დაუშვებელი, რომ სედაი რეშადმა გააუქმოს სახალხო კომისართა საბჭოს პლენუმის დადგენილება; რომ საარქივო განყოფილება აუცილებლად უნდა დაარსდეს“ (ნ. მირიანაშვილი, მ. იტრიაშვილი, 2012:51; ფ. .335, ან.1 საქ.11, გვ.39).

სედაი რეშადი დაიბარეს აჭარის სახალხო კომისართა საბჭოს თავმჯდომარესთან თ. ხიმშიაშვილთან. ს. რეშადმა განმარტა, რომ მისი „ხარჯთაღრიცხვიდან საარქივო განყოფილების ხარჯთაღრიცხვა ამოღებული იქნა იმ მოტივით, რომ განათლების სახალხო კომისარიატთან არავითარი საარქივო განყოფილება არ უნდა არსებობდესო“. საბოლოოდ,

გაუგებრობა გაირკვა და სახალხო კომისართა საბჭომ წინადადება მისცა განკომს, აღძრულიყო შუამდგომლობა 1 ივლისიდან საარქივო განყოფილების ხელახალი შექმნის შესახებ (ნ. მირიანაშვილი, მ. იტრიაშვილი, 2012:49).

ლიკვიდირებული ლომბარდი

სამხედრო ტაძარი

სამხედრო ტაძრის შენობა არქივს გადაეცა 1928 წ. 15 ოქტომბერს, მაგრამ იმ დროისათვის ტაძარში განთავსებული იყო სამხარეო მუზეუმი. ქალაქის ინჟინერმა მოითხოვა ტაძრის მუზეუმისაგან გათავისუფლებამდე **დოკუმენტები განეთავსებინათ ტაძრის სამრეკლოში. ცხადია, ვერც ეს პროექტი განხორციელდებოდა, რადგან სამრეკლო სრულიად გამოუსადეგარი იყო ამ ფუნქციისათვის.**

„სამხედრო სობოროში“ დოკუმენტების განთავსების პროექტი ვერ განხორციელდა. როგორც ჩანს მაშინვე მტკიცედ იყო გადაწყვეტილი მისი დანგრევა. არქივის მმართველის პროფესორ სპილიოტისადმი აღმასრულებელი კომიტეტის თავმჯდომარის მოადგილის 1928 წ. 13 ოქტომბრის წერილში აღნიშნულია, რომ **„სობორის გათავისუფლებამდე არქივი გადაეტანათ ოთახებში, სადაც ადრე მოთავსებული იყო განათლების სახალხო კომისარიატი“.**

ქალაქის ინჟინერმა წინადადება მისცა არქივის მმართველს **დოკუმენტები განეთავსებინათ პიონერისა და ორჯონიკიძის ქუჩების კვეთაში მდებარე შენობის სარდაფ-**

ში. სარდაფი ნამდვილად იყო დიდი და ფართე, მაგრამ ჭერი იყო ქუჩის დონეზე დაბლა. შესაბამისად ცუდი იყო განათებაც. არქივის გამგის პროტესტზე ქალაქის არქიტექტორმა უპასუხა, რომ იმ „სარდაფში ადრე განთავსებული იყო პირველი კლასის რესტორანი“ და არქივის უფროსს არ აქვს საფუძველი უარი თქვას ამ შენობაზეო (ა. კარასევა, აჭარის ასსრ ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, სადიპლომო ნაშრომი, ბათ. 1961, გვ. 19. იხ. ასსცსა, ფონდი რ-89, ან. 1, საქმე 138, ფურც. 19). არქივის გამგემ მოითხოვა, რომ დასახელებულ სარდაფში გადავიდოდა იმ შემთხვევაში, თუ კი მოხდებოდა ცემენტის კედლის ამოშენება, რათა განცალკევებულიყო იქ განთავსებული სააფთიაქო საწყობისაგან, სადაც ინახებოდა ბენზინი, ზეთი და სხვა აალებადი სითხეები. ასევე საჭირო იყო ელექტროხაზების დამონტაჟება და სხვა სამუშაოების ჩატარება. გარკვეული სამუშაოები მართლაც იქნა ჩატარებული: გაიყვანეს ელექტროხაზები, დაიდგა 5 სტელაჟი და ა. შ. ამ სამუშაოების ჩატარების შემდეგ ქალაქის საბჭოს შენობიდან ერთ დღეში გადმოიტანეს დოკუმენტები და დროებით განათავსეს ორჯონიკიძის და პიონერის ქუჩების კვეთაში მდებარე ახალ შენობაში.

ვერც ამ შენობის სარდაფი გამოდგა შესაფერისი დოკუმენტების შენახვისათვის. ძლიერი წვიმების გამო სარდაფები აივსო 1 მ. სიმაღლის წყლით, რომლის ამოქაჩვა ვერ

მოხერხდა. საქმეები, რომლებიც ვერ დაეცია სტელაჟებზე, დასველდა. (ა. კარასევა, აჭარის ასსრ ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, სადიპლომო ნაშრომი, ბათ. 1961, გვ. 20. იხ. ასსცსა, ფონდი რ-89, ან. 1, საქმე 138, ფურც. 20). დოკუმენტების ნაწილი განადგურდა.

საარქივო დოკუმენტების შენახვისათვის შეუფერებელი აღმოჩნდა ამის შემდეგ გამოყოფილი სათავსოც. უძვირფასესი დოკუმენტები გადადიოდა შენობიდან შენობაში. **17 წლის განმავლობაში არქივმა 10-ჯერ შეიცვალა ადგილი.** საარქივო მასალების გადატანისას არაერთი დოკუმენტი განადგურდა. კომისია თავის 1932 წლის 20 აგვისტოს დირექტივაში აღნიშნავდა, რომ დოკუმენტები იყო „ქაოტურ მდგომარეობაში“, რომ „არაა გაკეთებული „ანაწერები“ რომ უახლოეს პერიოდში, არსებული საშტატო ერთეულის (იყო 2 ს/ე) პირობებში შეუძლებელია არქივის მოწესრიგება. კომისია წინადადებას იძლეოდა არქივისათვის დამატებით გადასცემოდა შენობა, გაეზარდათ თანამშრომელთა რაოდენობა 8 კაცამდე, რომლებიც საორიენტაციოდ 4 თვეში არქივს მოიყვანდნენ წესრიგში (ა. კარასევა, აჭარის ასსრ ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, სადიპლომო ნაშრომი, ბათ. 1961, გვ. 20. იხ. ასსცსა, ფონდი რ-89, ან. 1, საქმე 138, ფურც. 20).

1936 წლიდან არქივმა ბინა დაიდო ლიბკნეხტის (ახლ. მაზნიაშვილის) ქ. N44-ში მდებარე ბინიაც ოლლის ყოფილ სახლში, არქიტექტორთა კავშირის ყოფილ სასტუმროში (ე. წ. სოკოს შენობა) (ასსცსა, ფონდი რ-89, საქმე 68, ფურც. 116), მაგრამ მალე ეს შენობა გადასცეს აეროკლუბს, არქივისათვის კი დატოვეს 2 ოთახი. მთელი დოკუმენტაცია და ბიბლიოთეკა განთავსდა სხვენში. ასეთ პირობებში პრაქტიკულად შეუძლებელი იყო საარქივო დოკუმენტების შემდგომი კონცენტრაცია.

1938 წ. 14 დეკემბრის N 32 გადაწყვეტილებით არქივს გადაეცა ყოფილი ქართული კათოლიკური ეკლესია (ასსცსა, ფონდი რ-89, ან. 1. საქმე 10, ფურც. 36. ასევე -საქმე 45ა, ფურც. 3)., სადაც დოკუმენტები განთავსებული იყო

1965 წლის 30 ივლისამდე (გრ. ჩაგანავა, აჭარის ასსრ ცენტრალური სახელმწიფო არქივის ისტორია. მოხსენება. ასსცსა, ფ. რ-89, ან. 1, საქმე 279, ფურც.5). ეს შენობა მანამდე არსებულ სათავსოებთან შედარებით იძლეოდა საარქივო საქმიანობის შესაძლებლობას.

მეორე მსოფლიო ომის პერიოდში საფრთხე დაეუფლა კავკასიას, მათ შორის საქართველოსაც. ამიტომ **საარქივო დოკუმენტების დიდი ნაწილი გადაიტანეს შუა აზიაში, რომლებიც ომის დამთავრების შემდეგ დაუბრუნდა აჭარის სახელმწიფო არქივს** (ა. კარასევა, აჭარის ასსრ ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, სადიპლომო ნაშრომი, ბათ. 1961, გვ. 21. იხ. ასსცსა, ფონდი რ-89, ან. 1, საქმე 138, ფურც. 21).

ომის შემდეგ დაიწყო კათოლიკურ ეკლესიაში განთავსებული არქივის მოწესრიგება. გაკეთდა სამუშაო კაბინეტები, ორი არქივსაცავი შესაბამისი სტელაჟებით, დაიდგა კარადები. საიდუმლო დოკუმენტებისათვის, ფოტო და სარესტავრაციო ლაბორატორიისათვის გამოიყო ცალკე სათავსოები (ა. კარასევა, აჭარის ასსრ ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, სადიპლომო ნაშრომი, ბათ. 1961, გვ. 22. იხ. ასსცსა, ფონდი რ-89, ან. 1, საქმე 138, ფურც. 22). მიუხედავად ამისა, ამ შენობასაც ჰქონდა თავისი ნაკლოვანი მხარეები. მასში არ იყო ცენტრალური გათბობა და ვენტილაცია, რის გამოც შეუძლებელი იყო არქივსაცავებში ნორმალური ტემპერატურისა და ტენიანობის შენარჩუნება. ბათუმში არსებული კლიმატური პირობების შესაბამისად ყოველთვის მაღალი იყო ტენიანობის მაჩვენებელი. ასეთივე მძიმე მდგომარეობა იყო შემინულ ოთახებშიც, რადგანაც შემინვის ვერც ერთმა სპეციალისტმა ვერ გაბედა ემუშავა დიდ სიმაღლეზე (ე. ი. ბოლომდე ვერ შეიმიწა შენობის სიმაღლის გამო), რის გამოც საცავებში აღწევდა მტვერი და კვამლი იქვე ახლოს არსებული პურის ქარხნიდან. დოკუმენტების მოვლისა და დაცვისათვის მთელი კოლექტივი ყოველთვიურად ასრულებდა დიდ და შრომატევად სამუშაოს (შემინულ პირობებში).

უფრო მძიმე იყო მდგომარეობა ცუდი ამინდის პირობებში. არქივის შენობა იყო ყველაზე მაღალი ნაგებობა ქა-

ლაქში და ჭექა-ქუხილის დროს იქმნებოდა მეხის დაცემის საშიშროება. 1962 წელს არქივსაცავში გაჩნდა ხანძარი. მართალია მოხერხდა დოკუმენტების გადარჩენა (დაზიანდა „კულტურის სახლის“ რამოდენიმე საქმეთა ერთეული), მაგრამ საშიშროება კვლავაც არსებობდა (მ. თავაძე, აჭარის ასსრ-ს ცენტრალური სახელმწიფო არქივის ისტორია, სადიპლომო ნაშრომი, ბათ. 1967, გვ. 19).

სოკოს სახლი

კათოლიკური ეკლესია

1962 წელს გადაწყდა არქივისათვის სპეციალური შენობის აშენება. შესაბამისად, გამოუყეს მიწა გორკის, (ეხლ. გორგილაძის) ქუჩის ბოლოში, შემუშავდა შესაბამისი პროექტი, რომლის საფუძველზეც აშენებული იქნა არქივის სამსართულიანი შენობა. იგი ექსპლოატაციაში შევიდა 1965 წელს.

შენობა უზრუნველყოფილი იყო ცენტრალური გათბობითა და ვენტილაციით. ცალ-ცალკე გამოიყო სადებინფექციო სათავსო, „ფოტოლაბორატორიისა“ და „სარესტავრაციო სახელოსნოს“ კაბინეტები. მიუხედავად ამისა, კვლავაც რჩებოდა მოუგვარებელი პრობლემები, არ არსებობდა სადებინფექციო კამერა, ვერ ხერხდებოდა საქმეთა დებინფექცია, არა და მწვავედ იგრძნობოდა დებინფექციის აუცილებელი საჭიროება დოკუმენტებზე გაჩენილი სოკოვანი დაავადებების გამო. გარდა ამისა, შენობა არ იყო გათვლილი დოკუმენტების კონცენტრაციისა და პერსპექტივაში საარქივო ფონდებით შევსებისათვის. ორიოდ ნლის შემდეგ შეუძლებელი იქნებოდა ახალი დოკუმენტების განთავსება შესაბამისი ფართისა და სტელაჟების არარსებობის გამო (მ. თავაძე, აჭარის ასსრ-ს ცენტრალური სახელმწიფო არქივის ისტორია, სადიპლომო ნაშრომი, ბათ. 1967, გვ. 22).

დასახელებულ და სხვა პრობლემათა გამო გადაწყდა

დოკუმენტების მიღება

ახალი შენობის აშენება.

1968 წ. დაიწეს საარქივო დანესებულებისათვის ახალი, 6 სართულიანი შენობის მშენებლობა. საარქივო ფონდებში ინახება არქივის ახალი შენობისათვის მიწის გამოყოფის შესახებ ბათუ-

მის მშრომელთა დეპუტატების საქალაქო საბჭოს 1968 წლის 31 იანვრის გადაწყვეტილება:

1. „გამოეყოს მიწის ნაკვეთი აჭარის ასსრ მინისტრთა საბჭოსთან არსებული საარქივო სამმართველოს ცენტრალური სახელმწიფო არქივის მშენებლობისათვის 91 კვარტალში სანდასუფთავების სპეც. ავტომეურნეობის ტრესტის ამჟამად არსებულ გარაჟების ადგილზე;
2. აჭარის ასსრ მინისტრთა საბჭოსთან არსებული საარქივო სამმართველოს უფროსი (ნ. ნოლაიდელი) მშენებლობას

შეუდგეს ქალაქის მთავარ არქიტექტორთან შეთანხმებული პროექტით და ათვისებაში მომხდარ ორგანიზაციას აუშენოს სანაცვლო სათავსოები.“

გადაწყვეტილებას ხელს აწერს ბათუმის მშრომელთა დეპუტატების საქალაქო საბჭოს აღმასკომის თავმჯდომარე ზ. ვარშანიძე. ამ დანიშნულებით გამოიყო 333 251 მანეთი (ასსცსა, ფონდი რ-89, საქმე 809, ფურც. 3,4).

აღნიშნული გადაწყვეტილების მიუხედავად არქივის მშენებლობა დროში გაიწელა. არქივისტები შიშობდნენ, რომ საფრთხე ექმნებოდა არქივის მშენებლობისათვის მიწის გამოყოფის შესახებ ადრე მიღებულ გადაწყვეტილებას. ბათუმის საქალაქო საბჭოს აღმასკომის თავმჯდომარის გურამ ემირიძისადმი საარქივო სამმართველოს უფროსის ნ. ნოღაიდელის 1976 წლის 12 თებერვლის წერილში აღნიშნულია: „1968 წლიდან დგას არქივის მშენებლობის საკითხი. გამოიყო შესაბამისი ადგილი სანდასუფთავების ტრესტის გარაჟების ტერიტორიაზე. 4-ჯერ აღიძრა შუამდგომლობა აჭარის მთავრობის მიერ საქართველოს მთავრობის წინაშე ამ ობიექტის 1971-1975 წლების კაპიტალური მშენებლობის ნუსხაში შესატანად, რასაც შედეგი არ მოჰყოლია. ახალი შუამდგომლობით მოთხოვნილ იქნა 1976 წლის მშენებლობის სატიტულო სიაში შესატანად, თუმცა გვაცნობეს, რომ არქივის მშენებლობა განხორციელდება 1977 წლისათვის ადგილობრივი ბიუჯეტით დამტკიცებული სხვადასხვა ხარჯების ხარჯზე.

რადგან აჭარის საარქივო საქმე სერიოზულ საფრთხეშია, არქივისტების გადატვირთვის გამო გაჩნდა სოკოვანი დაავადება, დანესტიანდა და საბოლოოდ წაიშალა მილიონობით მნიშვნელოვანი დოკუმენტი, გთხოვთ, ვიდრე მშენებლობა პრაქტიკულად არ განხორციელდება, ძალაში დატოვოთ გადაწყვეტილება სანდასუფთავების ტერიტორიის გამოყოფის შესახებ“ (ასსცსა, ფონდი რ-89, საქმე 809, ფურც. 1,2).

როგორც იქნა, მიღებული იქნა გადაწყვეტილება ახალი დოკუმენტსაცავის მშენებლობის შესახებ.

სამშენებლო სამუშაოები

არქივის ახალი შენობა ექსპლოატაციაში შევიდა 1992 წელს. 18 წელი დასჭირდა მის აშენებას. არქივის არსებობის 75-ე წლისთავზე მოხერხდა არქივისათვის ტიპიური შენობის აგება, სადაც შესაძლებელი გახდა 800 ათასამდე საქმეთა ერთეულის შენახვა (ასსცსა, ფ. 1041. ან. 1, საქმე 1826, ფურც. 184).

სახელმწიფო არქივის ახალი შენობა (1990 წ.)

ახალ შენობაში გადასვლასთან დაკავშირებით გარკვეული ღონისძიებები გატარდა საჭირო ინვენტარმონოგრაფიის შესაძენად. აღნიშნული ობიექტის დამკვეთი აჭარის კაპიტალური მშენებლობის სამმართველოდან უსასყიდლოდ იქნა შემოზიდული 12 621 მანეთის ინვენტარი. 7302 მანეთის

ინვენტარ-მონყობილობა საარქივო დოკუმენტებთან ერთად შემოტანილი იქნა ყოფილი პარტარქივიდანაც. ამ ღონისძიებების შედეგად მეტ-ნაკლებად გადაწყდა „მემატიანეს“ დაცვა-ის სათანადო ინვენტარით აღჭურვის საკითხი.

ცენტრალური სახელმწიფო არქივის შენობის ექსპლოატაციაში შესვლამ დღის წესრიგში დააყენა ბევრი ახალი საკითხი. პროექტით არ იყო გათვალისწინებული დაცვითი სიგნალიზაციის მოწყობა, რისთვისაც საჭირო იყო 400 000 მანეთი. პრობლემად იქცა დაცვის მუშაკთა შენახვა. ვერც საპოლიციო დაცვაზე გადაყვანა მოხერხდა (ასსცსა, ფონდი რ-89, საქმე – 794, ფურც 4-5), თუმცა მოგვიანებით აღნიშნული პრობლემა დადებითად გადაწყდა.

საარქივო დანესებულება დღეისათვის სწორედ ამ შენობაშია განთავსებული. 2011 წლის სარემონტო სამუშაოების დაწყებამდე საარქივო სამმართველოს ადმინისტრაციული შენობა ქალაქის უსახურ ნაგებობათა რიცხვს განეკუთვნებოდა:

საარქივო სამმართველო სარემონტო სამუშაოების დაწყებამდე (2010 წელი)

2011 წლის პრიორიტეტების შესაბამისად, კაპიტალურად შეკეთდა საარქივო სამმართველოს შენობა. შესაბამისად, საარქივო დოკუმენტების უსაფრთხოდ შენახვის და დაცვისათვის, მოქალაქეთა უფრო მარტივი და კომფორტული მომსახურებისათვის შეიქმნა შესაფერისი პირობები. გაი-

ოლდა ინფორმაციის მოძიების სისტემა, საცავები და განყოფილებები აღიჭურვა თანამედროვე ავეჯით და კომპიუტერული ტექნიკით.

საარქივო სამმართველო სარემონტო სამუშაოების დასრულების შემდეგ (2012 წ.)

შეკეთდა და კეთილმოენყო სამუშაო ოთახები, კანცელარია და სამკითხველო დარბაზი.

სამკითხველო დარბაზი

რთული მდგომარეობა იყო რაიონულ არქივებშიც. დოკუმენტები განთავსებული იყო არქივისათვის შეუფერებელ შენობებში. ყოფილი საბჭოთა კავშირის მესაზღვრეთა ყაზარმის შენობაში განთავსებული **ხელვაჩაურის რაიონის არქივი** იყო ავარიულ მდგომარეობაში, ჩაცვენილი იყო იატაკი. საცავები შეღწევადი იყო ქვეწარმავლებისა და მღრღნელებისათვის.

ხელვაჩაურის რაიონული არქივი 1970-2012 წლებში

2011 წელს არქივისათვის გამოიყო აჭარკოვპკავშირის რაიონული განყოფილების შენობის ნაწილი, რომელიც კაპიტალურად შეკეთდა და აღიჭურვა ახალი საოფისე ავეჯითა და ტექნიკით.

ხელვაჩაურის არქივი 2012 წლიდან

მსგავსი სიტუაცია იყო **ქედის არქივში**. არქივის შენობის უკანა კედელზე მიყრილი იყო მენყერის შედეგად ჩამონოლილი ნიადაგი, რის გამოც კედლებში ჟონავდა გრუნტის ნყალი.

ქედის რაიონული არქივის ფონდსაცავი (2010 წელი)

ზოგიერთი საცავი განთავსებული იყო მიწურ იატაკზე, არ იყო სახანძრო-საგანგაშო აღჭურვილობა, ასევე სიგნალიზაცია. შენობა სრულიად შეუსაბამო იყო არქივისათვის. 2011 წ. რაიონული არქივისათვის გამოიყო სამხედრო კომისარიატის ყოფილი შენობა, რომელსაც ჩაუტარდა სარემონტო-სარეკონსტრუქციო სამუშაოები და აღიჭურვა ახალი კომპიუტერული ტექნიკითა და საოფისე ავეჯით.

ქედის რაიონული არქივი სარემონტო სამუშაოების შემდეგ

არასტანდარტულ, შეუფერებელ ორსართულიან შენობაში იყო განთავსებული **შუახვევის რაიონული არქივიც.** სხვა რაიონული არქივების მსგავსად, შუახვევის დოკუმენ-

ტსაცავიც მოსახლეობისათვის მოუხერხებელ, მივარდნილ ადგილას მდებარეობდა. დღეისათვის რაიარქივებმა გადმოინაცვლა ცენტრებში, სადაც მდებარეობს რაიონის ყველა ინფრასტრუქტურა. შუახევის მუნიციპალური არქივისათვის რაიონის ცენტრში, გამგეობასთან ახლოს გამოიყო ყოფილი დაცვის პოლიციის შენობა, რომელსაც ჩაუტარდა კაპიტალური რემონტი.

შუახევის რაიონული არქივის ძველი და ახალი შენობები

ახლადაშენებული რაიონული ბიბლიოთეკის შენობაში გადმოინაცვლა მოსახლეობისათვის ადრე მოუხერხებელ ადგილას მდებარე **ხულოს რაიონულმა არქივმა**, რომელიც ასევე დოკუმენტების შენახვისათვის შეუფერებელ, არასტანდარტულ შენობაში იყო განთავსებული. ადრე იქ იყო საყოფაცხოვრებო მომსახურების ობიექტები. ამჟამად, ხულოს არქივმა გადმოინაცვლა რაიონის ცენტრში მდებარე ორსართულიან შენობაში, რომელიც სარემონტო სამუშაოების ჩატარების შემდეგ იქცა რაიონის ერთ-ერთ ყველაზე ლამაზ ნაგებობად.

ხულოს რაიონული არქივის ძველი და ახალი შენობები

პიონერთა სახლის ერთ-ერთ ოთახში იყო განთავსებული საარქივო დოკუმენტები **ქობულეთის რაიონულ არქივშიც (1957 წლამდე)**. რაიადმასკომის იმდროინდელი თავმჯდომარის ფატუშა დუმბაძის დახმარებით 1958 წლიდან არქივს გამოეყო ოთახები (ერთი დიდი ოთახი საცავისათვის და მომცრო ოთახი თანამშრომლებისათვის) რაიადმასკომის შენობის პირველ სართულზე. 1973 წელს არქივმა გადაინაცვლა ფიტოპათოლოგიის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის თანამშრომლებისათვის აშენებული საცხოვრებელი სახლის პირველ სართულზე (რუსთაველის ქ. 140). თავდაპირველად იგი მუზეუმისათვის ყოფილა განკუთვნილი, მაგრამ სა-

არქივო ცნობებისადმი მოსახლეობის გაზრდილი მოთხოვნების გამო მიზანშეწონილად იქნა მიჩნეული აღნიშნული ფართის არქივისათვის გადაცემა. 1990-იანი წლებიდან ამ შენობაში არქივის ფუნქციონირება შეუძლებელი გახდა. საკანალიზაციო და წყლის სისტემების სიძველისა და გაუმართაობის გამო შენობის ზედა სართულებიდან საცავეებში მუდმივად ხდებოდა წყლის ჩამოჟონვა, ზიანდებოდა და ნადგურდებოდა საარქივო დოკუმენტები. 2012 წლიდან არქივი გადავიდა ქალაქის ცენტრში, ავტოსადგურის მიმდებარე ტერიტორიაზე, ყოფილი აჭარკოოპკავშირის შენობაში.

ქობულეთის რაიონული არქივის ძველი და ახალი შენობები

დღეისათვის საარქივო სამმართველოსა და მისი ტერიტორიული ორგანოების (მუნიციპალური არქივების) შენობები ერთ-ერთი ყველაზე თანამედროვე, ლამაზი და კეთილმოწყობილი საარქივო დაწესებულებებია საქართველოში, სადაც ინტენსიურად მიმდინარეობს საარქივო, სამეცნიერო, საგამომცემლო საქმიანობა.

გამოყენებული ლიტერატურა და წყაროები:

ლიტერატურა:

1. თავაძე – 1967. თავაძე მ., აჭარის ასსრ-ს ცენტრალური სახელმწიფო არქივის ისტორია, სადიპლომო ნაშრომი, ბათუმი;

2. კარასევა – 1961. კარასევა ა., აჭარის ასსრ ცენტრალური სახელმწიფო არქივი. სადიპლომო ნაშრომი, ხელნაბეჭდი რუსულ ენაზე, ბათუმი;
3. მირიანაშვილი – 2012. მირიანაშვილი ნ., იტრიაშვილი მ., აჭარის არქივის შექმნის ისტორიიდან. სამხრეთ-დასავლეთ საქართველო (ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია), II საერთაშორისო კონფერენციის მასალები, თბილისი;
4. ფუტკარაძე – 2012. ფუტკარაძე თ., ქიქავა ნ., საარქივო სამმართველოს სათავეებთან, „არხეიონი“ III, ბათუმი;
5. „правда“ 1921 წ. 25 ნოემბერი
6. „Правда“ 1922წ. 25 აგვისტო.

წყაროები:

1. სუიცა, ფ.335 ან. საქ. 7, ფ..1, 1239, 130
2. სუიცა, ფ.335, ან.1 საქ.11, ფ.. 23, 32, 32,39
3. სუიცსა, ფ. 335, ან. 1, ს. 63, ფურც.14, 22, 23
4. ასს ცსა, ფ. რ-1, ან.1, ს. 23, ფურც. 91
5. ასსცსა, ფონდი რ-2, ან.1, საქმე 12, ფურც. 4,
6. ასსცსა, ფ. რ-2, აღწერა 1, ს. 14, ფურც. 120, 121
7. ასსცსა, ფ. რ-2, ს. 23, ფურც. 158, 163, 166, 167
8. ასსცსა, ფონდი რ-89, საქმე 1, ფურც. , 2,3, 6
9. ასსცსა, ფონდი რ-89, ან. 1. საქმე 10, ფურც. 36.
10. ასსცსა, ფონდი რ-89, საქმე 45ა, ფურც. 3
11. ასსცსა, ფონდი რ-89, საქმე 68, ფურც. 116
12. ასს ცსა, ფ. რ-89, ან.1. საქმე 138, ფურც. 1, 2, 19, 20, 21,22
13. ასსცსა, ფ.89, ან. (7)1, ს. (72 Б), ფ. 21, 22;
14. ასსცსა, ფონდი რ-89, საქმე – 794, ფურც 4-5;
15. ასსცსა, ფონდი რ-89, საქმე 809, ფურც. 1,2,3,4);
16. ასსცსა, ფ. 1041. ან. 1, საქმე 1826, ფურც. 184.

**მესხეთიდან დეპორტირებულთა რეპატრიაციის
„დაწყება“ და მასთან დაკავშირებული პრობლემები**
***The "start" of repatriation of deportees from Meskheta and related
problems***

აბსტრაქტი: ნაშრომში გადმოცემულია 1944 მესხეთიდან გადასახლებული მოსახლეობის საკუთარ ფუძეზე დაბრუნების მცდელობის გამო ე. წ. თურქი-მესხების გარშემო შექმნილი პრობლემები. – თუ რატომ ვერ ახერხებენ ისინი საკუთარ სამშობლოში დაბრუნებას და რა არის მიზეზი იმისა, რომ მთელი ყოფილი საბჭოური მანქანა შეგნებულად ეწინააღმდეგებოდა მესხთა სამშობლოში რეპატრიაციას.

განხილულია, თუ რა მიზანს ისახავდა ამგვარი პოლიტიკის გატარება გადასახლებული მესხეთის მოსახლეობის მიმართ და აღნიშნულია, რომ წარმოებდა ამ ხალხის ქართული ეროვნული ცნობიერებისაგან ხელოვნურად ჩამოშორება და დამუხტვა ანტიქართული სულისკვეთებით, რათა საჭირო დროზე ისინი გამოეყენებინათ საქართველოს ეროვნული სახელმწიფოებრიობის აღდგენისათვის წარმოებული ბრძოლის წინააღმდეგ. აქვე წარმოჩენილია ამ ხალხის თავდადებული ბრძოლა საკუთარი მეობისა და ღირსების აღსადგენად.

საკვანძო სიტყვები: თურქი-მესხები, რეპატრიაცია, სამშობლოში დაბრუნების მცდელობა, გადასახლებული მესხები, ანტიქართული სულისკვეთება, რეაბილიტაცია, ასიმილაცია.

Abstract. The work presents the problems of the population who emigrated from Meskheta in 1944. – Why are they unable to return to their homeland and what is the reason that the entire former

Soviet machine deliberately opposed the repatriation of the Meskhetians to their homeland.

It is discussed what the purpose of such a policy towards the exiled population of Meskheta was, and it is noted that it was artificially separating these people from the Georgian national consciousness and charging them with anti-Georgian spirit, so that at the right time they could be used against the struggle for the restoration of the national statehood of Georgia. Here is presented the dedicated struggle of these people to restore their identity and dignity.

Key words: *Turkic-Meskhes, repatriation, attempt to return to their homeland, displaced Meskhetians, anti-Georgian spirit, rehabilitation, assimilation.*

1956 წლის მარტის ამბების უმძიმესი შთაბეჭდილებების რამდენადმე გადასაფარავად, 1956 წლის 26 აპრილის სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის ბრძანებულებით საკომენდანტო რეჟიმიდან გაათავისუფლეს და სამოქალაქო უფლებები აღუდგინეს რეპრესირებულ და თავიანთი სამშობლოდან გადასახლებულ ეროვნებებს. 1957 წლის დასაწყისიდან კი იწყეს სამშობლოში დაბრუნება დასჯილი ქისტების (ჩეჩენ-ინგუშები), ბალყარელებისა და სხვა. მხოლოდ ორი ერი არ დააბრუნეს სამშობლოში: ყირიმელი თათრები და ქართველები, 1956 წლის 26 მაისის ბრძანებულებამ თუმცა კი გაათავისუფლა მესხები საკომენდანტო ზედამხედველობისაგან, მაგრამ ამავე ბრძანებულებამ მათ **სამშობლოში დაბრუნების უფლება მოუსპო** (Кандидату в ..., 1 декабря 1964).

მეტად მრავლისმთქმელია ლაზი მემედ ბანაშის მონათხრობი, რომ საბჭოთა ხელისუფლების მაშინდელ ლიდერს განზრახული ჰქონია მთელი საქართველოს ციმბირში გასახლება; ამის დამადასტურებლად მას 1957 წელს ციმბირში, ტომსკის ოლქში უნახავს უზარმაზარ ტერიტორიაზე გამოფენილი პლაკატები წარწერით: „**საბჭოთა საქართველო**“... და როდესაც ნიკიტა ხრუშჩოვმა თავისი ამ მკრეხელური გეგმის შესახებ საბჭოთა საქართველოს კპ ცკ-ის პირ-

ველ მდივანს, ვასილ მჭავანაძეს აცნობა, მან უპასუხა: „**ნიკიტა სერგეევიჩ, სადაც არ უნდა გადაგვასახლოთ, ჩვენ მაინც ავაშენებთ სოციალიზმს!**“ ეს პასუხი შეიძლება საბჭოთა ხელმძღვანელობის უგუნურ წამოწყებათა ქართულ სარკაზმში გატარებული ფორმა იყო, ან კიდევ, არც ისაა გამორიცხული, საბჭოთა მმართველ ელიტაში აპრობირებული მლიქვნელობის გამოხატულება. ჩვენ პირველი უფრო გვგონია...

სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოდან მაჰმადიანი ქართველების „რეაბილიტაციის“ პროცესის დაწყებისთანავე თავი წამოყო გადაულახავმა პრობლემებმა, რადგან, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მათ სამშობლოში დაბრუნების შესაძლებლობა მოუსპეს.

აყრა-გადასახლებისას და შეუჩვენებელ კლიმატურ პირობებში მოხვედრის გამო შიმშილისაგან დაიღუპა **40 000-მდე მესხი** (Первому ..., 20 сентября 1967). მაგრამ თავიანთი შრომისმოყვარეობით და მონდომებით მესხები უცხო მიწაზეც ეკონომიკურად მოღონიერდნენ, გადასახლებაში კიდევ გამრავლდნენ. მაგრამ მათ აწუხებდათ სამშობლოს ნოსტალგია და შეგნება იმისა, რომ მათ შთამომავლებს **ქართული ნაკლებად ესმოდათ. შუა აზიაში დაქსაქსულთ ხუთ ენაზე უხდებოდათ მეტყველება და სწავლის მიღება.** და აი, გამოჩნდა მეველუდ ბაირახტოროვი (მჭავანაძე) და 1958 წელს მესხებს დაჰპირდა საქართველოში ჩაყვანას. მაგრამ მან 10 ათასი მესხი საქართველოს მაგიერ აზერბაიჯანში ჩაიყვანა. ეს ერთის მხრივ გამოიწვია იმანაც, რომ როდესაც საქართველო მესხთათვის ჩაკეტილი აღმოჩნდა, მათ აზერბაიჯანმა გაუღო კარი, ხოლო მეველუდ ბაირახტოროვი აზერბაიჯანის აგენტი აღმოჩნდა. აზერბაიჯანში მესხები დაასახლეს საათლის რაიონში უდაბურ, დაუმუშავებელ მიწებზე, ცნობილ მუდანლოს ველზე და ქართული გვარები აზერბაიჯანულზე შეუცვალეს. აქ პროაზერბაიჯანული აგიტაციის გვერდით მიმდინარეობდა მესხთა პროთურქული დამუშავებაც. მათში ავრცელებდნენ ხმებს, რომ თურქეთში ვითომც ყოველ 15 ნოემბერს (მესხთა გასახლების დღეს) დიდი გლო-

ვა იყო გამოცხადებული და შავ დროშებს ფენდნენ. ამასთან, მორწმუნე მესხებს აშინებდნენ, რომ საკმარისია მათი საქართველოში დაბრუნება, რომ **მათ გულზე ჯვარს დაჰკიდებენ და სხვა.**

მიუხედავად ამისა, 1958 წელსვე აზერბაიჯანში მესხურმა ინტელიგენციამ შექმნა „ქართველ მესხთა წრე“, **დაარსა ხელნაწერი გაზეთი „აღორძინება“ (თურქულ ენაზე, რადგან ქართული წერა-კითხვა არ იცოდნენ – უ. ო.), სადაც მიმოიხილებოდა საქართველოს ისტორიის საკითხები, მესხთა ქართული წარმომავლობა და სხვა.** გაზეთს მალე მოჰყვა სიების შედგენა, სადაც შეჰქონდათ ძველი ქართული გვარები და ამით თავიანთ ქართველობას ხაზს უსვამდნენ. აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ გადასახლებულ მესხებს **1958 წლამდე პასპორტში ეროვნებად „თურქს“ უწერდნენ, „რეაბილიტაციის“ შემდეგ კი უწერენ იმ ეროვნებას, რომელ რესპუბლიკაშიც არიან დასახლებულნი.**

აზერბაიჯანში, საქართველოს ახლოს, კიდევ უფრო გაუძლიერდათ მესხებს სამშობლოს ნოსტალგია და აღარ დაგიდევდნენ საკუთრივ მესხეთში დაბრუნებას, ოღონდ ეს ყოფილიყო ნებისმიერი კუთხე საქართველოსი, ქართველებით დასახლებული... მესხთა 100-მა ოჯახმა 1961 წ. მოულოდნელად მიატოვა აზერბაიჯანი და საქართველოსკენ გამოემშურა, წინასწარ გაიგეს რა, თუ უფრო მეტად სად სჭირდებოდათ მუშახელი, მათ გადანაცვითეს დღევანდელი ოზურგეთის მუნიციპალიტეტში დამკვიდრება, სადაც დასახლდნენ კიდევც. თუმცა საბჭოთა ხელისუფლების ორგანოების ფარული მითითება-ბრძანებით მათი საქართველოში დასახლება იკრძალებოდა.

მესხთა აზერბაიჯანიდან წამოსვლის შემდეგ მევლუდ ბაირახტაროვმა ერთი განგაში ატეხა – კოლმეურნეობა მომეშალა და გეგმას ვერ ვასრულებო!“ და **აზერბაიჯანის მთავრობამ საქართველოს მოსკოვში უჩივლა. საქართველოს მაშინდელმა უნიათო მმართველმა ვასილ მჟავანაძემ მესხთა ასივე ოჯახი აზერბაიჯანში იძულებით დააბრუნა.**

თემას მეტად მნიშვნელოვან შტრიხს შესძენს ფაქტი, რომ 1961 წლის 4 დეკემბრის გაზეთ „კომუნისტში“ დაიბეჭდა პროფესორ იოსებ ჟორდანიას სტატია „ოჯახი ერის ბურჯია“ (ჟორდანია..., 1961:4), რომელშიც მან დასვა საქართველოში არსებული მეტად მტკივნეული დემოგრაფიული პრობლემები და წუხილი გამოთქვა ქართველთა გამრავლების ხელშემშლელ გარემოებებზე. შემდეგ დაიბეჭდა გ. თავზიშვილის ანალოგიური შინაარსის ნერილიც. ამის გამო პროფესორი ჟორდანია და გ. თავზიშვილი **საქართველოს კპ ცკ-ის მეორე მდივანმა პავლე კოვანოვმა დაიბარა და დატუქსა: „თავი გაანებეთ ნაციონალისტური და პროვოკაციული სტატიების ბეჭდვას. საბჭოთა კავშირში მოსახლეობა იმატებს და რა მნიშვნელობა აქვს იმას, ქართველები გამრავლდებიან თუ არა!“**

აი, ასეთი „სიბრძნის მანქანები“ ჰყავდა საკავშირო ხელისუფლებას ქვეყნის სამართავად მოვლენილი საქართველოში. მესხების გარეკვა და პავლე კოვანოვის პოზიცია ერთ მიზანს ემსახურებოდა. ეს იყო დაუფარავი ანტიქართული პოლიტიკა, ჯოჯოხეთური ჩანაფიქრი, მიმართული ქართველი ერის წინააღმდეგ! მიუხედავად ამისა, მესხები აგრძელებდნენ შეუპოვარ ბრძოლას სამშობლოში დასაბრუნებლად.

1963 წლის აგვისტოში მესხთა დელეგაცია ცდილობდა მოსკოვში შეხვედროდა და თავიანთი მოთხოვნები საქართველოში დაბრუნების შესახებ გადაეცათ საბჭოთა კავშირის კპ ცკ-ის პირველი მდივნის ლ. ი. ბრეჟნევისათვის. მაგრამ სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს მისაღები ოთახის უფროსმა ა. სკლიაროვმა ისინი გამორეკა მისაღები ოთახიდან. მოსკოვში მათთან ჩასული ბაირახტაროვი მესხებს უმტკიცებდა, რომ 1957 წლის 30 ოქტომბრის ბრძანებულებით თქვენ აზერბაიჯანში ჩაგასახლეთ და ბედს უნდა დაემორჩილოთო.

1964 წლის ოქტომბერში მესხთა დელეგაცია თბილისში ჩამოდის და მიმართავს საზღვარგარეთელ თანამემამულეებთან კულტურულ ურთიერთობათა ქართული საზოგადოების თავმჯდომარეს, პროფესორ პ. ხუჭუას. მესხთა თხოვნაა:

ცალკეულ ჯგუფებად მათი დასახლება საქართველოს სხვა-დასხვა რაიონებში ისე, როგორც ამას საჭიროდ ჩათვლის საქართველოს სსრ-ს მთავრობა და მათი აქტიური ჩაბმა რესპუბლიკის სამეურნეო საქმიანობაში.

ეს მოთხოვნები პროფესორმა პ. ხუჭუამ თავისი შუამდგომლობით, ქართველი ინტელიგენციის ნაწილის თანადგომითა და სახელით (კ. გამსახურდია, გ. ლეონიძე, ირ. აბაშიძე, ლ. გუდიაშვილი, ს. ქობულაძე, უ. ჯაფარიძე, ა. მაჭავარიანი, მ. შველიძე, ა. ბალანჩივაძე და სხვა) პირადად გადასცა საქართველოს კპ ცკ-ის პირველ მდივანს ვ. პ. მუჟაჟანაძეს. დახმარების ნაცვლად საქართველოს ხელისუფლების ოფიციალურმა წრეებმა გადაწყვიტეს მესხთა „გაძევება და იმის ოფიციალურად დამტკიცება, რომ მათი გასახლება აუცილებელი და საჭირო იყო, რადგან გერმანელთა და თურქთა აგენტურის დასაყრდენს წარმოადგენდნენ საქართველოში. უფრო მეტიც, იმის მაგივრად, რომ გაგებით მოკიდებოდნენ მესხთა ტრაგედიას და მისი რეალურად შესწავლა ეცადათ, საქართველოს სახელმწიფო უშიშროების კომიტეტმა (სუკ-ი) განიზრახა რომელიმე ქართველი მწერლისათვის დაენერინებინა მესხთა „**მამხილებელი დოკუმენტური რომანი**“, მაგრამ ასეთი მწერალი ვერ იპოვეს და ამიტომაც მიმართეს თბილისში მცხოვრებ საბჭოთა კონტრდაზვერვის მუშაკს, წარმოშობით მესხს, სასაზღვრო ჯარების ვიცეპოლკოვნიკს ა. ალიმხანოვს და დიდი ანაზღაურების ფასად შესთავაზეს მესხთა „გაძევება“. როდესაც ა. ალიმხანოვმა იუდას როლის შესრულებაზე უარი განაცხადა, მას უნდობლობა გამოუცხადეს და სამსახურიდან დაითხოვეს. თუმცა ვილაც დაქირავებულმა სერგეი პრაგამ რუსულ გაზეთში «Молодёжь Грузии» 1964-1965 წლებში მოათავსა „დოკუმენტური მოთხრობა“ ნაწილებად, სათაურით –«Паромь Ак-чай», რომელშიც ის ამტკიცებდა, რომ თითქოს მაჰმადიანი მესხები თურქეთის „შპიონები“ იყვნენ და მათი მნიშვნელოვანი ნაწილი თავისი წარმოშობით, მენტალობით თურქია.

ამის საპასუხოდ მესხებმა 1965 წლის ივლისში მათ მიერ მოსკოვში, სსრ კავშირის მეცნიერებათა აკადემიის მიკლუ-

ხო-მაკლასის სახელობის ეთნოგრაფიის ინსტიტუტში გაგზავნილ მიმართვაზე მიიღეს კომპეტენტური პასუხი, რომ „ახალციხისა და ახალქალაქის რაიონებში მცხოვრები „თურქები“ ან „თათრები“ სხვა არავინ არიან, თუ არა ქართველი მესხები (Акалемия Наук СССР..., августа 1965 г.).

1965 წლის 5 აგვისტოს, მოსკოვში, სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმში მაჰმადიან მესხთა დელეგაციას საპროტექციოდ მიჰყვა საქართველოს სსრ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის თავმჯდომარე გ. ძონენიძე, რომელთაც კვლავ ა. სკლიაროვი შეხვდა. სკლიაროვმა მესხებს განუცხადა: „თქვენი ხალხის დაბრუნება ძველ საცხოვრებელ ადგილებში ეკონომიკურად არახელსაყრელია და ამიტომ შეუძლებელი. თქვენ შრომისმოყვარე ხალხი ხართ, ვინდა მოიყვანს ბამბას? თუ მესხეთში დაბრუნდებით, რა უნდა გააკეთოთ. როცა გ. ძონენიძე საწინააღმდეგოს დამტკიცებას ცდილობდა ა. სკლიაროვი მას სიტყვას აწყვეტინებდა და „საქართველოს მთავრობის თავმჯდომარეს ისე ელაპარაკებოდა, როგორც ბატონი ყმას“ [Воззвание (Манифест) к членам ..., 30 января 1966 года, г. Ташкент].

აი, ასეთი იყო საბჭოთა სატრაპების დამოკიდებულება არა მარტო ეროვნული პრობლემების, არამედ საბჭოთა ე. წ. რესპუბლიკების მთავრობის უმაღლესი წრის წარმომადგენლებისადმი. მთავარი იყო „ბამბის მოყვანა“ და გეგმის შესრულება, ხოლო გადასახლებული ხალხის სამშობლოსადმი ნოსტალგია და მათი იქ დაბრუნების კანონიერი სურვილი, მათთვის არაფერს წარმოადგენდა. ასეთ ვითარებაში მაჰმადიანი მესხები საბჭოთა ხელისუფლებისა და მისი მთავრობის არა ერთი უხეში ძალადობისა და ახალი უსამართლობების მსხვერპლნი ხდებოდნენ.

1965 წლის 23 მარტს ყირგიზეთის დედაქალაქ ფრუნზეს (ახლა ბიშკეკი – უ. ო.) აეროპორტში მესხთა დელეგატებს, რომლებიც თბილისში მოდიოდნენ და მათ 200-მდე მესხი აცილებდა, მოულოდნელად თავს დაესხა «КГБ»-ს ჯარი და გაიმართა ნამდვილი ხელჩართული ბრძოლა. მესხები დააპატიმრეს, მაგრამ მათ მეორე დღეს ყირგიზე-

თის მთავრობის სახლის წინ მოაწყვეს დემონსტრაცია ციხეში დაპატიმრებულთა გათავისუფლების მოთხოვნით“ [Первому секретарю ..., 20 сентября, 1967 года].

ამავე წლის 1 ივლისს თბილისში ჩამოვიდა 19 მესხი, მათ შორის 105 წლის მოხუცი ქალი და ბავშვები; მაგრამ ისინი იმავე დღეს მილიციის ძალით მატარებელში ჩასვეს და აზერბაიჯანში გაისტუმრეს. სადგურ ევლახზე ჩამოსვლის დროს კი მათ მატარებლის გამცილებლებმა ბოთლები დაუშინეს, რის შედეგადაც 4 წლის ბიჭუნა დაიჭრა“ [Первому секретарю ..., 20 сентября, 1967 года].

მაგრამ გასახლებული მესხები მაინც სამშობლოში დაბრუნებისათვის ბრძოლას განაგრძობდნენ. 1967 წელს აზერბაიჯანიდან საქართველოში გადმოვიდა და გარდაბნის რაიონ სოფელ ბოგაში დასახლდა მესხთა 15 ოჯახი, მაგრამ ისინიც სასწრაფოდ გაასახლეს ისევ აზერბაიჯანში. აღსანიშნავია, რომ ამავე წლის ივლისში, მოსკოვში, საბჭოთა მთავრობის სასახლესთან მესხთა დელეგატები წააწყდნენ **სომეხთა ჯგუფს, რომლებიც საბჭოთა მთავრობისაგან მოითხოვდნენ მესხთაგან დაცლილი ქართული ტერიტორიები სომხეთს შეერთებოდა.** მესხებმა სომხები კატეგორიულად გააფრთხილეს, **რომ სწრაფად გათრეულიყვნენ აქედან, სანამ ყელბს დააჭრიდნენ, რის შემდეგაც სომხები მიიმალნენ.**

ქართული სამეცნიერო საზოგადოების ნაწილი ცდილობდა სერიოზულად ჩაღრმავებოდა მესხთა ტრაგედიის ნამდვილ მიზეზებს, რისთვისაც 1968 წლის 23 მაისს, თბილისში საქართველოს საისტორიო საზოგადოებამ მოაწყო სესია, რომელიც ეძღვნებოდა მესხეთის ისტორიასა და ეთნოგრაფიას. აღნიშნულ სესიას თავმჯდომარეობდა აკადემიკოსი გ. ჩიტაია. მოხსენებებით გამოვიდნენ: შოთა ლომსაძე, ლატიფშაჰ ბარათაშვილი და სხვები (1.იქვე: 38). შ. ლომსაძემ ნაიკითხა მოხსენება „ახალციხის მხარის შემოერთება“, ხოლო **ლატიფშაჰ ბარათაშვილმა** მოხსენება გააკეთა **„მესხური გვარების გენეალოგიის“ შესახებ.** ზემოთ აღნიშნული სესიის ჩატარების შემდეგ ქართველი ისტორიკოსები „სუკ“-ში დაკითხეს და დიდხანს არ ასვენებდნენ...

რას უნდა მივანეროთ საბჭოთა საქართველოს ხელისუფალთა ასეთი ქმედებანი და ანტიქართულ მიზანზე გათვლილი – ხანგრძლივი, მიზანმიმართული პოლიტიკა? ჩვენ ვფიქრობთ, რომ მათ ძალიან კარგად უწყოდნენ თუ რას ემსახურებოდა მათი ეს ქმედებანი და ქართველი ხალხისათვის შინაური მტრების მოსამრავლებლად შეგნებულად, გეგმაზომიერად, საბჭოთა სახელმწიფოს მესვეურთა უშუალო მითითებით იღწვოდნენ, რათა საჭირო დროს ქართულ სხეულზე არსებული ბზარების გამო მისი ენერგიის გაერთიანება, გამთლიანება და ერთი მიზნისკენ წარმართვა შეუძლებელი თუ არა, საკმაოდ ძნელი გამხდარიყო, რასაც, როგორც ვხედავთ, მიაღწიეს კიდეც. ეს იყო ქართული საბჭოთა ნომენკლატურული ბიუროკრატის მიერ სამშობლოს ღალატში კიდეც ერთი მონაწილეობა...

1968 წლის 30 მაისის სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის დადგენილებით რიგი ერების რეპრესირებულთ კვლავ აღუდგინეს უფლება დასახლებულიყვნენ საბჭოთა კავშირის ნებისმიერ კუთხეში. მხოლოდ მესხთა მიმართ დაშვებული იქნა განსაკუთრებული ფარული მითითება მათი საქართველოში დასახლების აკრძალვის შესახებ [Генеральному прокурору ..., 2 мая, 1969 года].

აღნიშნული ბრძანებულებით დაიმედებული ათასამდე მესხი თავისი ოჯახებით თბილისში ჩამოვიდა და 1968 წლის 25 ივლისს საქართველოს კპ ცკ-ს შენობისაკენ მიემართებოდნენ. მაგრამ, სამწუხაროდ, მათში ერივნენ მაჰმადიანური ფანატიზმით გაჟღენთილი და პანისლამისტურად დამუშავებული ელემენტები (ფაქტობრივად პროვოკატორები – უ. ო.), რომელნიც ხალხში დემაგოგიას ეწოდნენ და არაჯანსაღ ლოზუნგებს ისროდნენ. იმის მაგივრად, რომ მოთმინება გამოეჩინათ, გარკვეულიყვნენ და მართალი მტყუანისაგან გაერჩიათ, მთავრობამ მათ ერთიანად მიუსია მილიცია და ჯარისკაცები რეზინის ჯოხებით და განურჩევლად გარეკა საქართველოდან (იქვე). 1968 წლის ივლისში მესხთა დელეგატები ძმები გოზალიშვილები საქართველოს „სუკ“-ის უფროსმა ა. ინაურმა მიიღო და მათ შორის რუსულ ენაზე ასეთი საუბარი გაიმართა: – ს. გოზალიშვილი: ჩვენ სრულუფლები-

ანი მოქალაქენი ვართ საბჭოთა კავშირისა. რა უშლის ხელს ჩვენს დაბრუნებას საბჭოთა კავშირში? – გენ. ა. ინაური: თქვენ როდესაც გადაგასახლეს, მაშინ მე საქართველოში არ ვიყავი. ვიცი მხოლოდ, რომ თქვენგან იყო ბანდა შექმნილი, რომელიც ჩვენ გვებრძოდა. ამიტომ თქვენი მესხეთში დაბრუნება, თურქეთის სიახლოვეს, მე სარისკოდ მიმაჩნია. სანამ ცოცხალი ვარ, არ მოხდება თქვენი დაბრუნება!

ხალილ გოზალიშვილი: მე თვითონ ფრონტელი და ჩვენი ქვეყნის პატრიოტი გახლავართ. ნუთუ რამდენიმე არამზადის გულისათვის მთელი ხალხი უნდა დაისაჯოს? რუსებიდან დანყებული საბჭოეთის თითქმის ყველა ხალხიდან II მსოფლიო ომში გერმანელებმა საბრძოლო შენაერთები შექმნეს, მაგრამ არავინ ჩვენსავით არ დაუსჯიათ, თუ მესხეთში არ დაგვაბრუნებთ, დაგვასახლეთ ნებისმიერ ადგილას საქართველოში, სადაც მწირი მიწებია; ჩვენი მუშა ხალხი მას აითვისებს; ნუთუ საქართველოს არ უჭირს მუშახელი? ჩვენ აღარ დავკარგავთ ეროვნებას, არ ავითქვიფებით სხვებში და ქართველობას დავიბრუნებთ! ცნობილია, რომ მსოფლიოს ყველა კუთხიდან სომხებს აბრუნებენ სამშობლოში. რამდენი იყვნენ ისინი ომამდე და რამდენი არიან ახლა? მაშ, საქართველომ რაღა დააშავა, რომ თავისი შვილები არ დაიბრუნოს, რომელნიც საბჭოთა კავშირშივე არიან დაქსაქსულნი? მე მგონია, არც ისე ბევრია ქართველობა, რომ ქართველების რიცხოვნობივ ზრდაზე არ იფიქროს!“

– გენ. ა. ინაური: მე არც სომხების დაბრუნების მომხრე ვარ, ბევრი მათგანი მერე ისევ უცხოეთში გაქცევას ფიქრობს! რაც შეეხება საქართველოში მუშახელის საჭიროებას, ჯერ ამას არ ვსაჭიროებთ. რაც შეეხება ქართველების გამრავლებას, რა მნიშვნელობა აქვს ამას? აი, მე რუსი ცოლი მყავს, კომუნიზმის ეპოქაში ერთი ნაცია იქნება. დარჩით იქ, სადაც ხართ, ისიც საბჭოთა კავშირია და პატიოსნად იმუშავეთ! აქ შეიძლება გენ. ა. ინაური ირიბად სცემს პასუხს ს. გოზალიშვილის კითხვაზე, „რატომ არ გვიმ-

ვებთ საბჭოთა კავშირში?“ ის პასუხობს: თქვენ თუ ასე ფიქრობთ, ხართ უკვე საბჭოთა კავშირშიო. ეს თუ ნამდვილად ასე, აქ ა. ინაური, ეს ქართველი ჟოზეფ ფუშე, თავს საბჭოთა პატრიოტად წარმოაჩენს, რაც ასე მოდური იყო საბჭოთა ნომენკლატურისთვის და ოდენ, ეს მათ ხელს არაფრით უშლიდა საკუთარი სამშობლოსთვის, საჭიროების შემთხვევაში ნაძირალასავით ეგანათ და ზედმინევნით შეესრულებინათ საბჭოთა კავშირის ცენტრალური ხელისუფლების ანტიქართული მითითება-ინსტრუქციები.

გოზალიშვილის შემდეგ მასთან მიღებაზე შესულ 6 მესხ დელეგატს, რომელთა შორის იყვნენ **ვაჰიდ ამრულაევი, და ფაშალი მაშადოღლი და სხვები, კითხვაზე, თუ რატომ არ უშვებენ მესხებს სამშობლოში, ა. ინაური პასუხობს: „სანამ თურქეთი არ გახდება სოციალისტური, თქვენ საქართველოს ვერასოდეს ვერ ნახავთ!**

– ძალა და იარაღი თქვენს ხელშია, – პასუხობენ მესხნი, – თუნდ ხვალვე აქციეთ თურქეთი სოციალისტურ ქვეყნად, ჩვენ რა შუაში ვართ?!

– მე თქვენ აგიხსნით, მეტი დრო არა მაქვს, გაათავისუფლეთ კაბინეტი! – პასუხობს ა. ინაური.

1969 წელს მესხთა 250 ოჯახმა კვლავ დატოვა აზერბაიჯანი და საქართველოს მიაშურა. მათ ქართველობა დიდი სიხარულით შეხვდა და აფხაზეთში აჩიგვარაში (გალის რ-ნი) დაასაქმეს, სადაც მათ თავი გამოიჩინეს. მაგრამ მალე ამის შესახებ გაიგო აზერბაიჯანის მთავრობამ და მოსკოვში იჩივლა, რომ მას ამის გამო მოეშალა 8 კოლმეურნეობა და 3 საბჭოთა მეურნეობა.

მოსკოვიდან ჩასული სპეციალური კომისია აზერბაიჯანში, თავის სიმართლეში დაარწმუნეს და გადაწყდა აფხაზეთში ჩამოსულ მესხთა აყრა, და უკვე მერამდენედ საქართველოდან გადასახლება.

აჩიგვარას მიდამოების დატოვებაზე მესხებმა უარი განაცხადეს და მათ სპეციალურად ტუსაღები მიუსისეს, მაგრამ სისხლის სამართლის დამნაშავეებმაც კი, ხელი არ დააკარეს მესხთა ქალებსა და ბავშვებს და პროტესტის ნიშნად

მინაზე ჩაიმუხლეს. მაშინ მათ მილიცია და ჯარი მიუსიეს, რომელთაც დაამტკრიეს მესხთა სახლები, ააწიოკეს ისინი და მატარებლის სატვირთო ვაგონებში ძალით შეტენეს. ხელჩართულ ბრძოლაში მესხ მამაკაცებთან ერთად თავგანწირულად მონაწილეობდნენ მესხი ქალები, რომელთაგან ერთ-ერთმა სხვა ვერაფერი რომ ვერ გააწყო, თოთო ბავშვი ესროლა მილიციელს... ამ სცენას ესწრებოდნენ ბაქოდან სპეციალურად ჩამოსული აზერბაიჯანის კპ ცკ-ს წარმომადგენლები, საათლის რაიონის პირველი მდივანი და მევლუდ ბაირახტაროვი, რომლებიც მესხებს მოუწოდებდნენ, დაბრუნებულიყვნენ აზერბაიჯანში, ხომ ხედავთ ქართველები ისევ გერეკებიანო. მესხებმა აზერბაიჯანში დაბრუნებაზე გადაჭრით განაცხადეს უარი და ბევრი წვალების შემდეგ ყაბადო-ბაღყარეთში მოიკიდეს ფეხი, ბევრი მესხი კი „კონვოის“ თანხლებით ისევ აზერბაიჯანში დააბრუნეს.

1969 წელსვე გალის რაიონიდან გაყრილ მესხთა 100 კაციანი დელეგაცია მოსკოვში ჩავიდა და სსრკ უმაღლესი პრეზიდიუმის მდივანთან მ. გიორგაძესთან შეხვედრა სცადა და ეს რომ ვერ შეძლო მოსკოვში არსებულ „საქართველოს წარმომადგენლობაში“ მივიდნენ, სადაც მათ განუცხადეს, რომ მესხთა საკითხი მათ არ ეხებათ! რის შემდეგ ბევრმა მესხმა **იქვე დახია და გადაყარა საბჭოთა პასპორტები**. მესხთა ნაწილი, მათ შორის მ. გოზალიშვილი ლ. ი. ბრეჟნევის პირად მდივანს სტარჩენკოს შეხვდა, რომელმაც მათ გაუცხადა: **ჩვენთან მოაღწია ხმებმა, რომ თქვენ აზერბაიჯანში აღრიცხვიდან არ მოგხსნეს და ისე გადახვედით გალის რაიონში. ამავე დროს ისიც გავიგეთ, რომ როდესაც თქვენი რიცხვი გალში 3000 კაცს მიაღწევდა, თქვენ შეეცდებოდით თურქეთში გაქცევას. ამაზე გოზალიშვილმა უპასუხა: „თქვენ სუსტად იცით გეოგრაფია! გალიდან თურქეთამდე 200 კილომეტრია, ხოლო ჩვენ გვაბეზღებენ აზერბაიჯანის მესვეურნი, რომელთაც მოისყიდეს იქ ჩამოსული თქვენი კომისია“.**

მესხებმა ვერც ამჯერად მიაღწიეს რამეს და ასთი ვითარებით განაწამებ მესხებში თავი იჩინა პროთურქულმა

განწყობილებამ, რომელსაც სათავეში ჩაუდგა **ენვერ ოდა-ბაშევი-ხოზრევანიძე**, რომელიც ადრე თავისი პროქართული პოზიციითა და ლოზუნგებით იყო ცნობილი. იგი ადრე ქართველ მესხთა წრეს ემხრობოდა და ხაზგასმით აღნიშნავდა მესხთა ქართველობას და ზოგად ქართულ პატრიოტულ ლოზუნგებსაც ისროდა. მაგალითად: „**ჩვენი ერთი სისხლის მქონე ძმები ქართველები**“, „ვისთვისაც ძვირფასია **სინდისი, ღირსება, პატივი, წარსული, აწმყო და მომავალი საქართველოსი, ითხოვს მესხთა დაბრუნებას და მათ გაერთიანებას ქართველებთან სამართლიანობისა და საქართველოს დიდებისათვის**“, „**საჭიროა მესხთა დაბრუნება და მათი გაერთიანება ღვიძლ (ქართველ) ერთან**“. იგი ამბობდა: „**საყვარელი საქართველოს დიდებისა და ღირსებისათვის, მისი პატივისა და ტრადიციებისათვის მოვკვდები, მაგრამ უკან არ დავიხევ, ვერავითარი ინკვიზიტორები ვერ შემაშინებენ. ქართველთა გაერთიანებისათვის! სამშობლო ან სიკვდილი!** და ასეთი სულისკვეთების პიროვნება საბოლოოდ მაინც გატეხა საბჭოთა სისტემის მოხელეთა მიზანმიმართულმა მუსლიმან მესხთა ქართველებისაგან გაუცხოების მოქმედმა პოლიტიკამ და როდესაც საკუთარი ქვეყნიდან, საქართველოს მხრიდან სამშობლოში დაბრუნებისა და მხარდაჭერის ყოველგვარი იმედი ამოეწურა, მანაც „თურქობა“ აღიარა და დარწმუნებულმა, რომ „თურქობით“ უფრო შესძლებდა სამშობლოში დაბრუნებას, მოსკოვში 30 კაციანი დელეგაციით უკვე თურქეთის საელჩოს მიაკითხა, სადაც მათ განაცხადეს, რომ მესხებს თურქთა გამო სტანჯავდნენ, **ამიტომ, ან თურქეთში მიგვიღეთ და დაგვასახლეთ, ან იმოქმედეთ საბჭოთა მთავრობაზე, რომ მესხეთში დაგვაბრუნონ!** თურქებმა, რა თქმა უნდა, დახმარება აღუთქვეს. ხოლო თურქეთის საელჩოდან გამოსული მესხები ყველა დააპატიმრეს.

სწორედ ეს იყო იმ სპეცოპერაციის საბოლოო მიზანიც, რომ მუსლიმანი მესხები საქართველოს მარადიულ მტრებად ექციათ. ამიტომ მთელ საბჭოთა სისტემის მიერ განხორციელებულ ამ სპეცოპერაციას მუსლიმან მესხთა ანტიქართული და საქართველოსადმი მათი მტრული განწყობილებით და-

მუხტვის საბჭოური ღონისძიებანი შეიძლება ვუნოდოთ, რომელიც დღემდე სასტიკად სწამლავს ქართულ სახელმწიფოებრივ ორგანიზმს, ჯერ კიდევ მაშინ სპეციალურად დაგეშოილ მესხთა საქართველოში ჩამოსახლების საკითხის მოუგვარებლობით. ამასთან ამ საქმეთა ნამდვილ შემოქმედ-ინსპირატორის მემკვიდრე ცდილობს აღნიშნული პრობლემა ქართულ ნიადაგზე აღმოცენებულ-განვითარებულად წარმოაჩინოს საერთაშორისო თანამეგობრობის თვალში და არა საბჭოთა იმპერიული მანქანის შემოქმედების ნაყოფად, რომლის მიზანიც იყო „დაყავი და იბატონე!“

ამ საქმეში, მას შემდეგ, რაც მას „მესხ-თურქთა“ სახელით წერილით მიმართა ოდაბაშევმა, ჩათრეული აღმოჩნდა აკადემიკოსი ანდრეი სახაროვი, რომელიც შეცდომაში შეიყვანა წერილის ავტორმა და მესხები „თურქებად“ გაასალა, და ამასთან შექმნა არარსებული ეროვნება „მესხი-თურქები“, რომელთა სახელით აგროვებდა მისგან მოტყუებულ მესხთა ხელმოწერებს სამშობლოში დაბრუნებაზე. **ანდრეი სახაროვმა უკვე თავისი ინტერპრეტაციით, – „თურქი-მესხები“, მესხების ამბავი, ყირიმელი თათრების ამბავთან ერთად, მთელ მსოფლიოს მოჰფინა.** აკადემიკოსმა ანდრეი სახაროვმა მას შემდეგ, რაც მას ქართველმა უფლება დამცველმა მერაბ კოსტავამ სპეციალური წერილი – „მესხი თურქები თუ მესხი-ქართველები“ გადასცა (1977 წ.) აღიარა რომ იგი შეცდომაში სწორედ ოდაბაშევმა შეიყვანა.

მესხთა საკითხის გადასაწყვეტად თურქების საელჩომაც არაფერი გააკეთა. ამის გამო მესხთა შორის ოდაბაშევის ავტორიტეტი დაეცა და მათში პროქართული ფრთა კვლავ გაძლიერდა. კვლავ იწყება დელეგატების გაგზავნა მოსკოვსა და თბილისში. 1975 წლის დეკემბერშიც 50 კაცამდე იყვნენ თბილისში, მაგრამ მათი ყოველი ცდა უშედეგოდ დამთავრდა.

მესხთა აღნიშნული ტრაგედია აისახა XX საუკუნის 70-იან წლებში რუსეთში გამოცემულ „თვითგამოცემებში“ რის შემდეგაც მესხთა პრობლემამ ერთ-ერთი მთავარი ადგილი დაიჭირა „ადამიანის უფლებათა დაცვის ქართული საინიციატივო ჯგუფის“ საქმიანობაში.

1976 წლის 26 მარტს თბილისში ქართველებთან შეხვედრაზე ყაზარდოდან ჩამოსული მესხები ერთხმად ამბობენ, რომ „**არაფერი არ გვინდა ქართველობის გარდა... ოღონდ გადავრჩეთ იმ საშინელ ასიმილაციას, იმ გაუზბეკებას, იმ გაყირგიზებას და ა.შ., რომელიც ემუქრება ჩვენს დატანჯულ ხალხს!**“ აქვე ისინი მასპინძლებს უჩვენებენ ოფიციალურ დოკუმენტებს, კერძოდ ყაზარდო-ბაღყაშეთის ასსრ შ/ს სამინისტროს საპასპორტო განყოფილების უფროსის, სურროვის პასუხს (1975 წლის 31 დეკემბერი) მესხთა თხოვნაზე ეროვნების აღდგენისა გვარების შეცვლის თაობაზე, სადაც ის წერს, რომ – **ეს არაა საპასპორტო განყოფილების საქმე და „ზაგსა“ და არქივებს მიუთითებს. საქართველოდან კი ერთი და იგივე პასუხი მოსდიოდათ: არქივები დამწვარია და ამიტომ თქვენი ეროვნების დადგენა შეუძლებელია!**

ქართული მოწინავე ინტელიგენციის მცირე ნაწილმა (ვიქტორ რცხილაძე, ზვიად გამსახურდია, მერაბ კოსტავა) სცადა მესხებს რამენაირად დახმარებოდნენ და მათი წარმომადგენლები 1976 წლის მარტში, მას შემდეგ, რაც თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პარტკომმა რისმაგ გორდებიანმა მათ მიღებასა და მოსმენაზე უარი განუცხადა, შეახვედრეს შევარდნაძის თანაშემწეებს იაშვილსა და ვლადიმერ ალფენიძეს, აგრეთვე საქართველოს KГБ-ს იდეოლოგიური სამსახურის უფროსს ზარდალაშვილს (პოლკოვნიკი), რამაც თვალნათლივ გამოავლინა საქართველოს სსრ ხელისუფლების მთავრობის და მის პარტიულ მუშაკთა სრული უნიათობა და ვერაფრისშემძლეობა ამგვარ სერიოზულ საკითხთა გააზრება-გაგებისა, მათზე გადაწყვეტილების მიღების სრული უუნარობა. ის, რომ მიუხედავად ზოგიერთი მათგანის მიერ მეგობრობის წრეში თუ გაზეთებში გამოხატული მაღალ ზნეობრივი პოზიციისა, ისინი რჩებოდნენ, უპირველეს ყოვლისა, საბჭოთა ნომენკლატურული სისტემისა და მისი მიზნების ყურმოჭრილ მონებად და ამავე საბჭოთა სახელმწიფოს იმპერიალისტურ ზრახვათა უსიტყვო სისასტიკით აღმასრულებელ მსახურებად, რომელთაც საკუთარი პოზიციის და აზრის ქონა საერთოდ არ ევალებოდათ...

წიგნში „მესხეთის ტრაგედია“, ავტორი ვიქტორ რცხილაძე გულისტკივილით აღნიშნავს: „1976 წლის 8 აგვისტოს საქართველოს ტელევიზიამ მთელი საათი დაუთმო სპეციალურ გადაცემას სათაურით „განახლებული მესხეთი“. გადაცემის დროს უჩვენებდნენ და საუბარი იყო ყველაფერზე: ასტრონომ ევგენი ხარაძით დაწყებული, ძროხების ფერმით დამთავრებული. მხოლოდ სიტყვა არ თქმულა 300 ათას მესხზე, უკანონოდ აყრილთა და გადასახლებულეებზე (1. იქვე: 70).

ხოლო თუ რა უდიდესი დანაკლისი განიცადა მესხეთმა და როგორი იყო ამ არაადამიანური დარბევის მასშტაბები, ამას გვიჩვენებს ქვემოთ მოყვანილი ცხრილი [საბჭოთა კავშირის კომპარტიის XXIII ყრილობის პრეზიდიუმს, პარტიის წევრი 1972 წლიდან... ადიგენის რაიონის სოფ. უდეში დაბადებული აზერბაიჯანის ქალაქ მინგეჩაურში მცხოვრების, სკოლა-ინტერნატის მასწავლებლის, ლატიფშაჰ ბარათაშვილის საჩივარი, 1965 წლის 25 დეკემბერი დ. მიენგეჩაური (საქართველოს მოამბე გვ. 77-80).

რაიონები	სოფლ-საბჭ. რაოდენობა	სოფლებს რაოდენობა	ოჯახთა რაოდენობა	ადამიანთა რაოდენობა	წარმომადგენელი ქონების ჯამი (მანეთებზე)	შენიშვნა
1.ადიგენის	18	73	10950	65700	54 750000	
2.ახალციხე	16	70	10500	63000	52 500000	გვერდი
3. ასპინძა	14	65	9750	58500	48 75000	79
4.ახალქალაქი	15	10	2500	9000	500 000	
6.ბოდბეანოვკა	1	2	300	1800	1 500 000	
სულ	64	220	33 000	198000	165000000	მაშინდელი მანეთის კურსით 262 000000\$

თითოეულ ოჯახზე საშუალოდ მოდის 6 სული, ხოლო ყოველ სოფელზე დაახლოებით 150 ოჯახი. სამწუხაროდ, წერილის ავტორს ლატიფშაჰ ბარათაშვილს ჰგონია, რომ სოციალიზმის ეპოქაში, ლენინის დროში ქვეშ ასეთი რამეები არ უნდა ხდებოდეს და ამ საქმეში მონაწილეთა ორდენებითა და მედლებით დაჯილდოებას მის შემოქმედთ დანაშაულად უთვლის. ასეთი არგუმენტები კი, მან არ იცის, რომ ამ ხალხს გულს ვერ აუჩუყებს. ვერც ის არგუმენტი ითამაშებდა დეპორტირებულთა სასარგებლოდ, რომ მესხეთის მოსახლეობის ამ ნაწილმა ქართველ ხალხთან ერთად განვლო „საბჭოთა სახელმწიფოსა და საზოგადოების განვითარების ყველა ეტაპი 1921 წლიდან 1944 წლამდე, რადგან სწორედ 1921 წლიდან დაიწყო მუსლიმი მესხების ქართველთაგან გაუცხოების ახალი დაუნდობელი ეტაპი, რამაც საქმე 1944 წელს მათ დეპორტაციამდე მიიყვანა და ამას ვერაფერს შეჰმატებს იმ კომუნისტ მოღვაწეთა ციტატების მოყვანა, რომელთა მოღვაწეობამაც ეს შედეგი დააყენა (სუსლოვი) (ა. სუსლოვის მოხსენება სკკპ ცკ-ის 12. II, 1964 წ.).

პირიქით, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მათ მიმართეს ქართველ მწერლებსა და პოეტებს რომანის ან მოთხრობის დასაწერად, რომელიც მუსლიმან მესხთა მიმართ ამ რეპრესიულ ნაბიჯს გაამართლებდა, მაგრამ ასეთი რომ ვერ იპოვეს, აღნიშნული მისიის შესრულება უშიშროების მუშაკს წარმოშობით მესხს, თბილისში მცხოვრებ აზალხან ალიმხანოვს დაავალეს, ხოლო როცა მანაც არ ისურვა ისედაც მრავალტანჯული თანამოძმეების გაშავება, მის მიმართ რეპრესიებს მიმართეს და სიცოცხლე გაუმწარეს. ბოლოს მაინც მონახეს ვილაც, რომელმაც სერგეი პრალას ფსევდონიმით მაჰმადიან მესხთა „მოღალატეობის“ დამტკიცება იკისრა და 1964-1965 წლებში გაზეთ „მოლოდოუ გრუზიაში“ გამოაქვეყნა მათ შესახებ ცილისმწამებლური სტატიების სერიალი სათაურით –“პაროლი აქ-ჩაი“, დოკუმენტური მოთხრობის შირმის ქვეშ, რომელშიც მესხები, ქართველი მუსლიმანები თურქეთის სახელმწიფოს ჯაშუშებად და გამცემლებად გამოიყვანა [(ბარათაშვილი ლატიფშაჰ, საბჭოთა კავშირის

კომპარტიის XXIII ყრილობის პრეზიდიუმს, 1965 წლის 25 დეკემბერი, ქ. მინგაჩაური); საქართველოს მოამბე, N2, 1977: 77-80].

მესხთა აღნიშნულ ტრაგედიას მისი შექმნისთანავე გამოეხმაურა საქართველოში ჰელსინკის ხელშეკრულების შესრულებისათვის ხელის შემწყობი ჯგუფი, რომლის მიმართვაშიც ნათქვამია: „ქართველი ინტელიგენცია დიდად აღშფოთებულია იმ ამბით, რომ 1944 წლის შუა აზიაში გადასახლებულმა 300 ათასმა ქართველმა (მესხმა), დღემდე ვერ მოიპოვა უფლება სამშობლოში დაბრუნებისა, პასპორტში ნაციონალობისა და ნამდვილი გვარების აღდგენისა. დეპორტირებულ ქართველთა ყოველი ცდა თუ პროტესტი, ქართველი ინტელიგენციის ნებისმიერი მოთხოვნა, ნიადაგ ეხლება გულგრილობისა და ბიუროკრატიზმის ყრუ ჯებირს, ან ყოვლად გაუმართლებელ რეპრესიულ ღონისძიებებს.

გამოვხატავთ რა ქართული ინტელიგენციის, ქართველი ხალხის ნებასა და სურვილს; გთხოვთ გააკეთოთ ყოველივე, რაც თქვენგანაა დამოკიდებული, რათა 300 ათასი ქართველის სამშობლოში დაბრუნების საკითხი ბოლოს და ბოლოს დადებითად გადაწყდეს. მიმართვას ხელს აწერენ საქართველოში ადამიანის უფლებათა დაცვის საინიციატივო ჯგუფის წევრები: ბ. ბეჟუაშვილი, ზვიად გამსახურდია, მერაბ კოსტავა, ირ. კენჭოშვილი და ვიქ. რცხილაძე.

აქვე მოტანილ ამავე ჯგუფისადმი გაკეთებულ განცხადებაში, მუსლიმანი მესხები ადასტურებენ, რომ მათი სახელწოდება მესხი სხვა არაფერია, თუ არა იგივე ქართველი და აღნიშნავენ: „უკვე 20 წელია, რაც სამშობლოში დაბრუნეს გასახლებული ხალხები (განცხადება დაწერილია 1976 წელს – უ. ო.): ჩეჩნები, ინგუშები, ბალყარელები და ა. შ. ჩვენ კი დღემდე ვიტანჯებით დევნილნი და სამშობლოს მოწყვეტილნი.

ჩვენი წარმომადგენლები მრავალი წელია, რაც აკითხავენ მოსკოვს, თბილისს, მაგრამ ხელისუფალნი უარს ეუბნებიან მიღებაზე, ყოველნაირად ავიწროებენ მათ, ეუბნებიან:

ნაციონალური საკითხი სსრკ-ში რახანია გადაწყვეტილია და რა მნიშვნელობა აქვს სად იცხოვრებთო“.

უკანასკნელ წლებში ქართველ ინტელიგენციაში იშვა მოძრაობა 1944 წელს გადასახლებულ ქართველ უფლები-სათვის აწყდება დუმის, ან მუქარის ჯებირს საქართველოს კომპარტიის ცკ-ის მხრიდან, ხოლო 1975 წლის ნოემბერში ცკ-ის პირველმა მდივანმა ე. შევარდნაძემ საერთოდ უარი განაცხადა შუა აზიიდან ჩამოსული ქართველთა დელეგაციის მიღებაზე.

1976 წლის 1 ივლისს ძალმომრეობით გადასახლებულ ქართველთა დელეგაცია შეხვდა ე. შევარდნაძის რეფერენტს – ვლ. ალფენიძეს, რომელმაც განაცხადა, რომ საქართველოს ცკ და შევარდნაძე უძღურნი არიან მოსკოვის წინაშე.

ჩვენი სურვილია მშობლიურ საქართველოში დაბრუნება. ჩვენ თანახმანი ვართ დაგვასახლონ ქართულ სოფლებში 10-15 ოჯახის ოდენობით, ოღონდ თავი დავალწიოთ სამარცხვინო, შემზარავ ასიმილაციას. დაგვეხმარეთ!“

ამ განცხადებას ხელს აწერს შუა აზიაში, აზერბაიჯანსა და ყაზბადო-ბალყარეთის ასსრ-ში გასახლებული 5000 ქართველი მუსლიმანი (საქართველოს მოამბე, N2, 1977: 81-83).

არავითარი შედეგი არ გამოიღო აგრეთვე საზღვარგარეთელ თანამემამულეებთან კულტურული კავშირის დამამყარებელი ქართული საზოგადოების თავმჯდომარის, საქართველოს სსრ დამსახურებული მოღვაწის პროფესორი პავლე ხუჭუას 1964 წლის 1 დეკემბრის მოხსენებითმა ბარათმაც, მესხთა საკითხის დადებითად გადაწყვეტის რეკომენდაციით (იქვე, ხუჭუა: 84-85).

სამშობლოდან დევნილთა გამოსარჩლება სცადა ადამიანის უფლებათა დაცვის საინიციატივო ჯგუფის წევრმა საქართველოში მერაბ კოსტავამ, რომელმაც ღია წერილით მიმართა საბჭოთა კავშირის კპ ცკ-ის პირველ მდივანს ლეონიდ ილიას ძე ბრეჟნევის და სსრკ-ს უშიშროების კომიტეტის თავმჯდომარეს იური ანდროპოვს. საქართველოს ეროვნული გმირი ღია წერილში აღნიშნავს: „1967 წლის 26 ივნისს თბილისს ეწვივნენ 1944 წელს საქართველოს სამხრეთ რაიონ-

ნებიდან შუა აზიაში გადასახლებული ქართველი ტომის, მესხების წარმომადგენლები... ისინი ჩემთან დაბინავდნენ (ჯავახიშვილის ქ. N1). ქართველი ინტელიგენცია ფრიად და-ინტერესდა გადასახლებულ თანამოძმეებით, აღივსო თანაგრძნობით ადამიანებისადმი, რომელთაც სწყურიათ სამშობლოში დაბრუნება და საპატიო სტუმრებს გულთბილი მიღება გაუმართა; ჩამოსულები შეხვდნენ ე. შევარდნაძის მდივანს ამხ. ვ. ალფენიძეს მათთვის საჭირობოროტო საკითხის გასარკვევად.

სსრკ-ს ნებისმიერი ნაციონალობის წარმომადგენელ მეტ-ნაკლებად ფიქრობს, რომ ნაციონალური საკითხი საკუთარი ხალხის წიაღშივე უნდა გადაწყდეს და დარწმუნებულია ადგილობრივ ხელისუფლებათა კომპეტენტურობაში. ამიტომ ცდილობდნენ სამშობლოდან გაძევებულ მესხთა წარმომადგენელნი ვ. ალფენიძის მეშვეობით საქართველოს ცკ-ს პირველ მდივანთან ე. შევარდნაძესთან დაკავშირებას, რადგან სწამდათ, რომ მას ძალუძდა მათი სამშობლოში დაბრუნება. მაგრამ ალფენიძემ აუხსნა მათ, რომ შევარდნაძეს და საქართველოს ცკ-ს არ შეუძლიათ ამ საკითხის დამოუკიდებლად გადაჭრა, რომელიც მხოლოდ მოსკოვის დონეზე უნდა გადაწყდეს, ხოლო მოსკოვის ზემდგომი ინსტანციებიდან არაერთგზის გამოუბრუნებიათ იგივე მესხები საქართველოში იმავე საკითხის გადასაჭრელად (კოსტავა მ, ლია წერილი..., 1977: 131). მაგრამ, როგორც ჩანს, ე. შევარდნაძემ ჩვეული თვალთმაქცობით თავიდან მოიშორა მესხი დელეგატები, ხოლო შემდეგ მათ უშიშროება და მილიცია მიუსია. რის გამოც მერაბ კოსტავა გამოთქვამს მტკიცე პროტესტს და აცხადებს: „...მოვითხოვ ჩემი თანამოძმეების, 300 ათასი ქართველის სამშობლოში დაბრუნებას, მათთვის 1944 წელს ძალმომრეობით წართმეული ნაციონალობისა და ქართული გვარების დაბრუნებას, მოვითხოვ საქართველოს მთავრობისათვის შესაფერისი კომპეტენტურობის მინიჭებას, რათა მას დამოუკიდებლად შეეძლოს საკუთარი პრობლემების თავისივე ერის წიაღში გადაწყვეტა. საერთო ეკონომიკური გეგმები

არ უნდა უპირისპირდებოდეს უმტკივნეულეს ნაციონალურ საკითხებს. ჩვენ ვერ დავუშვებთ, რომ სამშობლოს მოწყვეტილი ჩვენი თანამოძმეები იტანჯებოდნენ იმისათვის, რომ აზერბაიჯანსა და შუა აზიას ბამბის პლანტაციებზე მუშა ხელი აკლია. ვიმედოვნებ, ამ საკითხს უდანაშაულოდ დაჩაგრული ქართველების სასარგებლოდ გადაჭრით – მერაბ კოსტავა, ადამიანის უფლებათა დაცვის საინიციატივო ჯგუფის წევრი საქართველოში, 1976 წლის 7 ივლისი, ქ. თბილისი, ჯავახიშვილის ქუჩა N1 (იქვე).

აქვე წარმოდგენილია გასახლებულ მესხთა ერთ-ერთი ბოლო მცდელობა საქართველოს მთავრობისა და ე. შევარდნაძის მეშვეობით გადაჭრან ეს მათთვის ძალზე მტკივნეული საკითხი, მიმართავენ მას შემდეგი წერილით: „ჩვენ საქართველოდან 1944 წელს გადასახლებული ქართველები, მოველით საქართველოში დაბრუნებას. გთხოვთ მიუთითოთ საქართველოს ცალკეულ რაიკომებს, თქვენს მიერვე მითითებულ ადგილებში, ნება დაგვრთონ ჩავენეროთ და სამუშაოთ მოვენყოთ, რომ საბოლოოდ დავმკვიდრდეთ ჩვენს წინაპართა მიწაზე. ქართველთა დაბრუნება ასეთი წესით თანდათანობითი პროცესი იქნება – ჩვენი საკითხის მოგვარების ერთ-ერთი გონივრული გზა. თუ საჭიროდ ცნობთ, წარმოგიდგენთ ქართველთა სიებს ძველი ქართული გვარების და ახლად მიკუთვნებული გვარების და ჩვენი მკვიდრი ქართული სოფლების მითითებით. კონტროლისათვის შეიძლება ჩვენც გამოგვიყენოთ... აღნიშნული სიები თბილისშიც აქვთ ჩვენს მეგობრებს და აქვე არიან ჩვენი საკითხის მცოდნე კომპეტენტური პირნი“. ხელს აწერენ 1944 წელს საქართველოდან გადასახლებულ ქართველთა დავალებით: ხ. უმაროვი-გოზალიშვილი, ჯ. აიუბოვი-აბაშიძე, ზ. საფაროვი-ლაზიშვილი, ი. ასლანოვი-ხოზრევანიძე, ა. ისკანდეროვი-აბასთუმანელი, 1976 წ.

მაგრამ ამ პრობლემის შემოქმედთა მიზანს, საკითხის გონივრული მოგვარება კი არა, მესხეთიდან გასახლებულ ქართველ მაჰმადიანთა საქართველოს სახელმწიფოსა და ქართველი ხალხის სამარადისო მტრად ქცევა წარმოადგენდა და აქეთკენ, საბჭოთა საქართველოს ხელისუფალთა აქ-

ტიური გამოყენებით, მიზანმიმართულად მიჰყავდათ საქმე, რათა საჭირო დროზე ეს ხალხი საქართველოს ერთიანობის შიგნიდან დამანგრეველ ძალად ექციათ და სწორედ ამ მიმართულებით გამოყენებინათ. რაშიც მათ მიზანს ნაწილობრივ უკვე მიაღწიეს და საქართველოში მცხოვრებ, თუ აქედან ძალმომრეობით გასახლებულ მესხებს შორის შექმნეს სათანადო ურთიერთ მტრული და ხელოვნურად დაპირისპირებული განწყობილებანი; მათ შესასწავლად ჩვენს მიერ გაწეული საქმიანობა და მასზე დამყარებული მეცნიერული კვლევა შექმნილი ვითარებისა მეტად მძიმე სურათს იძლევა, რის შესახებაც ჩვენი სტატია, – კიდევ ერთხელ „თურქი-მესხების“ პრობლემების შესახებ“, – გამოქვეყნდა როგორც ჩვენი ინსტიტუტის დარგობრივ კრებულში – („სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ისტორიისა და არქეოლოგიის საკითხები, 2017:53-73), ისე მასზე მაღალი ინტერესის გამო თბილისში გამოცემულ – საქართველოს ისტორიისა და თეორიის საკითხებში).

გამოყენებული ლიტერატურა და წყაროები

1. კოსტავა, 1977. კოსტავა მერაბ, ღია წერილი კპ ცკ-ის პირველ მდივანს ლ. ი. ბრეჟნევს, ასლი ეგზავნება სსრკ-ს უშიშროების კომიტეტის თავ-რეს, ამხ. ანდროპოვს. ჟურნ. „მოამბე“, N2, 1977, თბილისი;
2. ოქროპირიძე, 2017. ოქროპირიძე უ., კიდევ ერთხელ „თურქი-მესხების“ პრობლემის შესახებ, კრ., სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ისტორიისა და არქეოლოგიის საკითხები, II (VII), ბათუმი;
3. ჟორდანია, 1961. ჟორდანია ი., ოჯახი ერის ბურჯი“, გაზ. „კომუნისტი“, 1961, 4 დეკემბერი;
4. Академия Наук... 1965. Академия Наук СССР, институт Н. Н. Миклухо-маклай, Ташкент, ул. Уйгура, 314, «Упромэнерго», Урианову С., При этом направляем вам ответ доктора биологических наук Г.Ф. Добецапо интересующему Иам вопросу о таки называемия «Турках» и «Татарах» из Ахалцихского и Ахалкалакского районов

- Грузии – Зам. Ученого секретаря института этнографии АН СССР, канд. Исторических наук Б. С. Шихарева – 2 августа 1965 г.
5. Балашкин, 1959. Балашкин П., Финал в Китае, т. II, Сан-Франциско;
 6. Воззвание – 1966. Воззвание (Манифест) к членам президиума ЦК КПСС, делегаты XXIII партийного съезда и всем доброй воли – Комитет по возвращению Месхетского (Грузино-Мусульман) народа на родину Месхети – 30 января 1966 г. Ташкент;
 7. Генеральному прокурору 1969. Генеральному прокурору СССР, тов. Руденко; Копия:
 8. Кандидату... 1964. Кандидату в члены Президиума ЦК КПСС, первому секретаре ЦК КР Грузии тов. Мжаванадзе В. П.,- Докладная записка – Председатель Грузинского общества по культурным связям с соотечественниками за рубежом, заслуж. Деятель искусства ГССР, проф. П. Хучуа;
 9. Первому секретарю... 1967. Первому секретарю ЦК КП Грузинской ССР, В. П. Мжаванадзе, напоминание – открытое письмо, Одабашев – Хозреванидзе Э. М.,
 10. Генеральному секретарю ЦК КПСС, тов. Брежневу, Председателю президиума Верховного Совета СССР тов. Подгорному И. В., Председателю Совета Министров, тов. Косигину А. Г., протест – Одабашев-Хозреванидзе Э., 2 мая, 1969 г.;

ელგუჯა მეძმარიაშვილი
Elguja Medzmariashvili

**საჰაერო-კოსმოსური დაცვის სისტემა და მისი,
განსხვავებული და მიზნობრივი კონფიგურაციით,
ორბიტული კომპლექსის შექმნის აუცილებლობა
საქართველოში**

***Necessity of creation orbital complex and air-space protection
system with its different, targeted configuration in Georgia***

ანოტაცია. მოხსენებაში განხილულია საქართველოს მიერ ავტონომიური ორბიტული კომპლექსის შექმნა განსხვავებული კონფიგურაციით, რომელიც უზრუნველყოფს თანამგზავრის მიერ კონკრეტული თავდაცვითი მიზნების შესრულების, ექსტრემალური სიტუაციების ინფორმაციულ უზრუნველყოფას და კომერციული სატელეკომუნიკაციო ამოცანების გადაწყვეტას.

მოხსენებაში დასაბუთებულია ეკონომიური და ოპერატიული უპირატესობა გეოსტაციონარული ავტონომიური კომპლექსის შექმნისა, რომელსაც შეზღუდული რესურსების პირობებში ენიჭება უპირატესი მნიშვნელობა განცალკევებულად შექმნილი საჰაერო და რაკეტსაწინააღმდეგო თავდაცვასთან შედარებით.

მოხსენებაში ასევე წარმოდგენილია საჰაერო თავდაცვის, რაკეტსაწინააღმდეგო თავდაცვის და საჰაერო კოსმოსური თავდაცვის კომპლექსური კლასიფიკაციები და ფუნქციები.

ANNOTATION. The presentation discusses the creation of an autonomous orbital complex with a different configuration by Georgia that ensures the fulfillment of specific defensive goals by the satellite, providing information on extreme situations and solving commercial telecommunication tasks.

The presentation substantiates economical and operational advantages of creation geostationary autonomous complex, which in

a condition of limited resources is given a preferential meaning in comparison with air and anti-missile defense.

The presentation also performs complex classifications and functions of air defense, anti-missile defense and airspace defense.

„საჰაერო-კოსმოსური თავდაცვა, როგორც სამხედრო ტერმინი გაჩნდა 70-იანი წლების ბოლოს და 80-იანი წლების დასაწყისში.

საჰაერო-კოსმოსური თავდაცვისადმი რეალური ინტერესი გაჩნდა სპარსეთის ყურეში პირველი ომის შემდეგ, რაც კიდევ უფრო გაიზარდა იუგოსლავიაში საბრძოლო მოქმედებების, ავღანეთში თალიბების რეჟიმის წინააღმდეგ ჩატარებული ოპერაციებისა და ერაყში მიმდინარე სამხედრო კომპანიების კვალდაკვალ. ჩამოთვლილ პროცესებში შეიარაღებული ბრძოლის შედეგი მნიშვნელოვნად იყო განპირობებული აშშ-ს და ჩრდილოატლანტიკური ალიანსის სხვა ქვეყნების მიერ საჰაერო-კოსმოსური თავდასხმის თანამედროვე საშუალებების გამოყენებით [1].

კოსმოსური სისტემებით უზრუნველყოფის პირობებში, საჰაერო და სარაკეტო თავდასხმის საშუალებათა გამოყენებით, ავიაციის მნიშვნელოვანი ძალების მოსპობამ და საჰაერო თავდაცვის სისტემების დათრგუნვამ, ასევე ენერგეტიკის და ინფრასტრუქტურის ობიექტების განადგურებამ მთლიანად დაანგრია ამ ქვეყნების ეკონომიკა და აიძულა ისინი დაჰყოლოდნენ აშშ-ს და ჩრდილოატლანტიკური ალიანსის მოთხოვნებს.

კოსმოსური სისტემების – კოსმოსური კომპლექსების და მიწისზედა კომპლექსების ფართო გამოყენება ხდება დღეს სირიაში მიმდინარე ბრძოლებისა და ოპერაციების დროს და ასევე ცალკეული ოპერაციების რეალიზაციისას, განსაკუთრებით ტერორისტული დაჯგუფებების და ე.წ. „ისლამური სახელმწიფოს“ წინააღმდეგ.

სამხედრო მოქმედებები საჰაერო-კოსმოსურ სივრცეში ახდენს სულ უფრო დიდ გავლენას თანამედროვე პირობებში შეიარაღებული ბრძოლის მსვლელობაზე და შედეგებზე. მისი თავდასხმის საშუალებები პრაქტიკულად მთავარ როლს ასრულებენ ნებისმიერი მასშტაბის სამხედრო კონფლიქტებ-

ში და უნარი შესწევთ განაპირობონ მათი წარმატებით დასრულების შედეგი.

საჰაერო-კოსმოსური თავდაცვის წამყვანი როლი ასახულია შეიარაღებული ძალების გამოყენების კონცეფტუალურ დოკუმენტებში. მონინავე ქვეყნების სამხედრო ბიუჯეტში სკოტ-ზე მოსული წილი შეადგენს 26%-37%-ს.

სამხედრო ლიტერატურაში და ინტერნეტ-საიტებზე ვრცლად იძებნება მასალები, სადაც განმარტებულია საჰაერო-კოსმოსური თავდაცვის არსი, მისი სტრუქტურები და ფუნქციები. ამასთან, მათი სტრუქტურისა და სხვადასხვა სახელმწიფოების მიხედვით, რიგ შემთხვევაში, ერთმანეთისგან განსხვავებულია.

განსხვავებები საჰაერო-კოსმოსური თავდაცვის სტრუქტურულ სქემებში იწვევს მისი შემადგენელი კომპლექსების ფუნქციების ერთიანი სისტემის შექმნის გართულებას.

მიუხედავად ამისა, დედამიწისეული, საჰაერო და კოსმოსური სისტემების ერთობლივი გამოყენება წარმოადგენს ამოსავალ პოზიციას საჰაერო-კოსმოსური თავდაცვის სისტემის შექმნისა, რომლითაც მიიღწევა გლობალური საინფორმაციო-დარტყმითი, საინფორმაციო-მმართველობითი და დაზვერვის სისტემების ფორმირება. სწორედ ეს პოსტულატი უნდა გახდეს საჰაერო-კოსმოსური თავდაცვის სისტემის ფუნქციონალური სისტემატიზაციისა და სტრუქტურის საფუძველი, რაც ამ მოხსენებაში წარმოდგენილია ერთიანი სქემის სახით (ფიგ. 1).

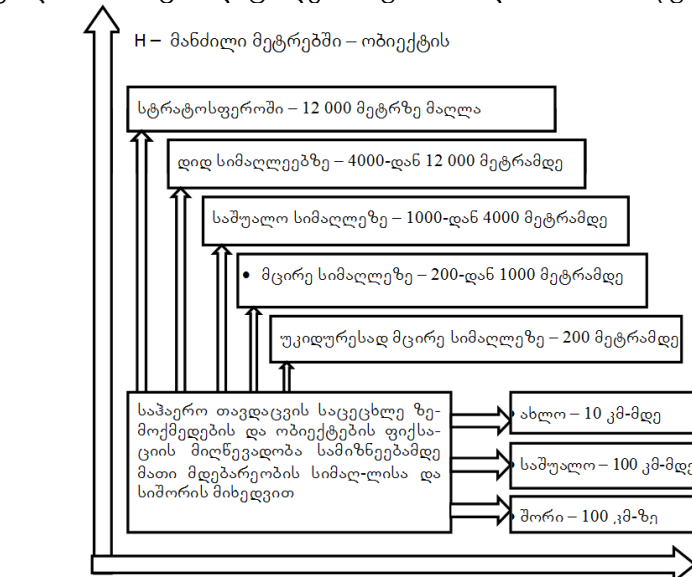
წარმოდგენილი სქემის შედგენის იდეოლოგია არის საჰაერო-კოსმოსური თავდაცვის ყველა შემადგენელი ქვესისტემის და კომპლექსების ფუნქციების და სტრუქტურების გამიჯვნა, მათი თვითმყოფადი თვისებების წინა პლანზე წამოწევა.

წარმოდგენილი სქემა იძლევა საშუალებას მოხდეს ოპტიმალური დაგეგმარება კოსმოსური კომპლექსების, საჰაერო კომპლექსების და დედამიწისეული კომპლექსებისა, მაგრამ ვიდრე ამ ამოცანებს შევხებოდეთ მოკლედ დავახასიათოდ სქემის შემადგენელი ელემენტები.

საჰაერო თავდაცვის ქვესისტემის ძირითადი ფუნქციებია:

- საბრძოლო მორიგეობა საჰაერო თავდაცვის ძალების და საშუალებების ამოქმედების მუდმივი მზადყოფნისათვის;
- საჰაერო მოწინააღმდეგის დაზვერვის წარმოება და დასაცავი ობიექტებისთვის – ჯარებისთვის და ადმინისტრაციული მართვის ორგანოებისთვის, საჰაერო თავდასხმის საფრთხის შეტყობინება;
- სამიზნისკენ მფრენი მოწინააღმდეგის საჰაერო თავდასხმის საშუალებების განადგურება;
- სამხედრო მოქმედების თეატრზე მნიშვნელოვანი ობიექტების რაკეტსაწინააღმდეგო თავდაცვის უზრუნველყოფაში მონაწილეობა.

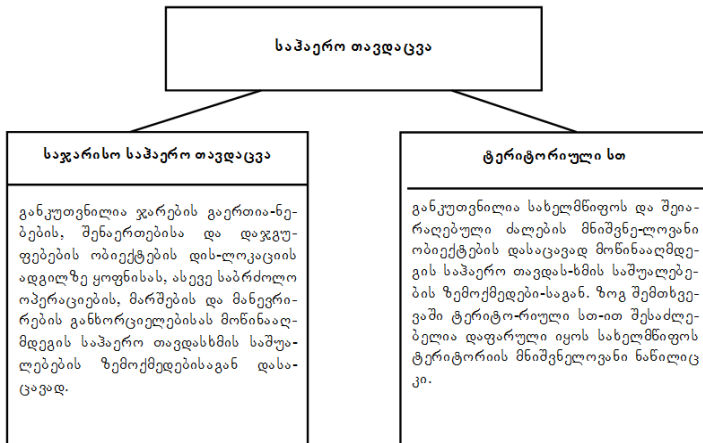
საჰაერო თავდაცვის საიარალო კომპლექსს, მოწინააღმდეგის საჰაერო თავდასხმის ობიექტების განადგურება შეუძლიათ მათგან დაცილების ფართო დიაპაზონში (ფიგ. 2).

ფიგ. 2 – საჰაერო თავდაცვის საიარალო და მოწინააღმდეგის ობიექტების ფიქსაციის კომპლექსების გრადაცია სამიზნეების სიმაღლეზე და სიშორეზე მიღწევადობის მიხედვით

S – მანძილი კილომეტრებში – ობიექტის დედამიწაზე პროექციის დაცილების სიშორე

ფუნქციური და ნაწილობრივ სტრუქტურული თვალსაზრისითაც, ასევე განასხვავებენ ტერიტორიულ და საჯარისო საჰაერო თავდაცვას (ფიგ. 3).

ფიგ. 3 – საჰაერო თავდაცვის ქვესისტემის ფუნქციონალური დაყოფის სქემა

ტერიტორიული და საჯარისო სთ აღჭურვილია სხვადასხვა სიშორის და სიმაღლის წვდომის, დამიზნების პრინციპების დენის და გადაჭერის ხერხების საზენიტო რაკეტებით, საარტილერიო, საქვემეხე-სარაკეტო და გადასატანი, მათ შორის, ხელით გადასატანი სარაკეტო-საზენიტო კომპლექსებით.

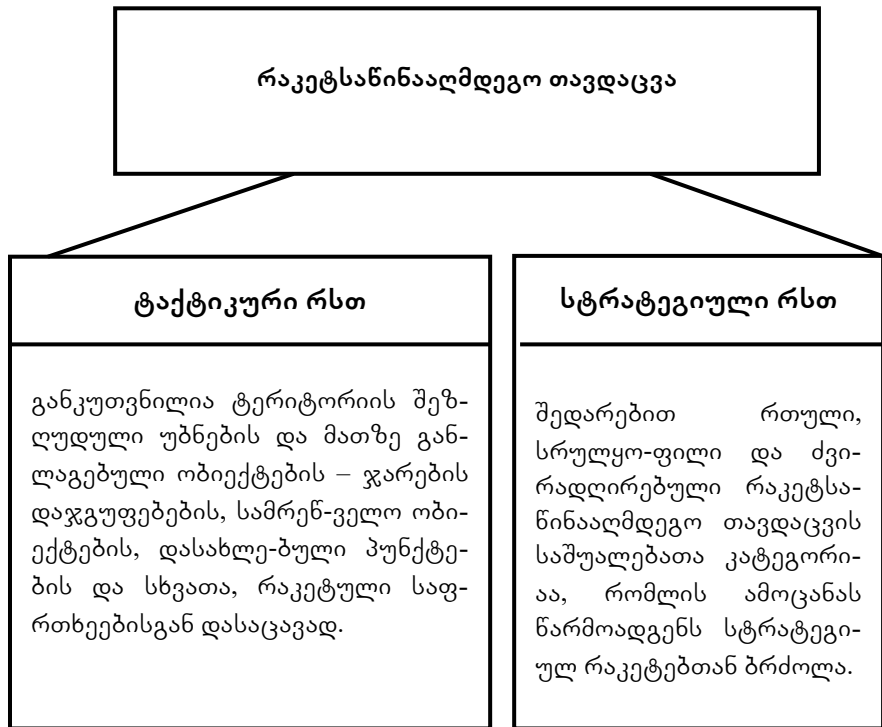
რაც შეეხება საჰაერო თავდაცვის საინფორმაციო და სადაზვერვო კომპლექსებს ისინი რეალიზებულია რადიოლოკაციური სადგურებით (რლს), რომლებიც მართვის ავტომატიზებული სისტემებით ფუნქციონირებენ ერთიან ტერიტორიულ და საჯარისო საჰაერო თავდაცვის კომპლექსში.

ფიგ. 1-ზე წარმოდგენილ სქემაში ფიგურირებს რაკეტ-საწინააღმდეგო თავდაცვის ქვესისტემა. შეიძლება ითქვას, რომ ამ ქვესისტემის წინაშე მდგარი ამოცანები ხორციელდე-

ბა, როგორც დამოუკიდებლად, ასევე საჭაერო თავდაცვის ქვესისტემის და, რიგ შემთხვევაში, კოსმოსური თავდაცვის სტრატეგიული ქვესისტემის საშუალებითაც.

რაკეტსანინალმდეგო თავდაცვა (რსთ) წარმოდგენს სადაზვერვო, რადიოტექნიკური და საცეცხლე ან სხვაგვარი ზემოქმედების, მათ შორის, აეროსტატური რაკეტსანინალმდეგო გადაღობვის, მძლავრი ლაზერული დაზიანების და სხვა, ღონისძიებათა კომპლექსს. იგი მოიცავს სარაკეტო საფრთხისგან დაცვას და ამ დაცვის განხორციელებისთვის საჭირო ყველა საშუალებას, მათ შორის: გემების და ტანკების აქტიური დაცვის, ფრთოსან რაკეტებთან ბრძოლის საშუალებების და სხვათა ჩათვლით.

განასხვავებენ ტაქტიკურ და სტრატეგიულ რაკეტსანინალმდეგო თავდაცვას (ფიგ. 4).

ფიგ. 4 – რაკეტსანინალმდეგო თავდაცვის ქვესისტემის ფუნქციონალური დაყოფის სქემა

ტაქტიკური რსთ სამიზნეებს მიუკეთვებიათ: მანევრი-რებადი ძირითადად, ზეზუსტი საავიაციო და არამანევრი-რებადი – ბალისტიკური, შედარებით მცირე სიჩქარით 3-5 კმ/წმ-მდე მფრენი რაკეტები, რომელთაც არ გააჩნიათ რსთ-ის გადალახვის საშუალებანი.

საფრთხის ტიპიდან გამომდინარე, ტაქტიკური რსთ-ის კომპლექსების რეაქციის დრო რამოდენიმე წამს ან წუთს შეიძლება შეადგენდეს. როგორც წესი, დასაცავი ტერიტორიის რადიუსი არ აღემატება რამოდენიმე ათეულ კილომეტრს.

კომპლექსებს, რომელთაც გააჩნიათ დასაცავი ტერიტორიის მნიშვნელოვნად მეტი რადიუსები – რამოდენიმე ასეულ კილომეტრამდე, ხშირად პირობითად სტრატეგიულ რსთ-ს მიაკუთვნებენ, თუმცა მათ არ ძალუძთ რსთ-ის გადალახვის მძლავრი საშუალებებით უზრუნველყოფილი მაღალსიჩქარული ბალისტიკური კონტინენტშირისი რაკეტების გადაჭერა.

აღსანიშნავია, რომ ტაქტიკური რსთ-ის შემსრულებელ საცეცხლე ზემოქმედების ელემენტებად უმეტეს შემთხვევაში იყენებენ სთ-ს ძალების საიარალო კომპლექსებს.

სტრატეგიული რსთ შედარებით რთული, სრულყოფილი და ძვირადღირებული რაკეტსაწინააღმდეგო თავდაცვის საშუალებათა კატეგორიაა, რომლის ამოცანას, როგორც ფიგ. 4-ზე წარმოდგენილ სქემაშია ასახული, წარმოადგენს სტრატეგიულ რაკეტებთან ბრძოლა. ასეთი რაკეტების კონსტრუქციაში და გამოყენების ტაქტიკაში სპეციალურადაა გათვალისწინებული მათი გადაჭერის ხელისშემშლელი საშუალებები – მძიმე და მსუბუქი მატყუარა სამიზნეები, მანევრირებადი ქობინები, ასევე სითბური და რადიოტალღებით ხელშეშლის სისტემები, მათ შორის რსთ-ის ელექტრომაგნიტური დათრგუნვისთვის მაღლივი აფეთქებების მოწყობის მცირე ბირთვული მუხტებიც.

კოსმოსური თავდაცვის სტრატეგიული ქვესისტემა წარმოადგენს გლობალური კონტროლის და საცეცხლე ზემოქმედების საშუალებას, რომელიც მოიცავს კოსმოსურ სივრცეს, საჰაერო სივრცეს, ზღვებსა და ოკეანეებს, ხმელეთსა და მთლიანად კონტინენტებს. კოსმოსური თავდაცვის კონტროლის და დაზვერვის სფერო ასევე ფარავს საჰაერო თავდაცვის და სარაკეტო თავდაცვის საინფორმაციო სა-

დაზვერვო კომპლექსების მუშაობის არეალს და ფუნქციონირებას. იგი ხდება დღე-ღამის და ნებისმიერი ამინდის პირობებში სივრცეების კონტროლის, მათ შორის, ბალისტიკური რაკეტების სტარტის აღმოჩენის, თავდასხმის ადრეული შეტყობინების და მის მიერ დაფიქსირებული მოწინააღმდეგის სახმელეთო, საზღვაო, საჰაერო და კოსმოსური იარაღის განადგურების ინსტრუმენტი, რომელსაც ახორციელებს კოსმოსური თავდაცვის საიარაღო-დარტყმითი სტრატეგიული კომპლექსები და ასევე საჰაერო თავდაცვის და რაკეტ-საწინააღმდეგო საიარაღო კომპლექსებიც.

კოსმოსური თავდაცვის სტრატეგიული ქვესისტემის გაგრძელებას წარმოადგენს რადიოელექტრონული ბრძოლის ქვესისტემა, რომელიც შედგება რადიოელექტრონული დათრგუნვის კომპლექსებისაგან და მოწინააღმდეგის რადიოელექტრონული ბრძოლის საშუალებების ფიქსაციის კომპლექსებისაგან. ამ უკანასკნელის ფუნქციები ვრცელდება, როგორც კოსმოსური სივრცის არეალში, ასევე დედამიწისეულ არეალში.

საჰაერო-კოსმოსური თავდაცვის დარტყმითი და ზემოქმედების აქტიური კომპლექსების შემადგენელი ნაწილია მოიერიშე თანამგზავრები და ზოგადად სხვა ფიზიკური ბუნების მქონე კოსმოსური იარაღი. მათი წილი მთლიან საიარაღო კომპლექსში პერსპექტივაში მოიმატებს, როგორც რაოდენობრივად, ასევე მრავალფეროვნებითაც და საიარაღო ზემოქმედების ეფექტურობითაც.

აღნიშნულ კომპლექსს ცალკე შეიძლება არ გააჩნდეს კოსმოსური სივრცის კონტროლის კომპლექსი და იგი შედიოდეს კოსმოსური სივრცის კონტროლის სტრატეგიული კომპლექსის შემადგენლობაში, მაგრამ დროთა განმავლობაში საფრთხეების გააქტიურების მიხედვით აუცილებელი იქნება ამ მხრივ, თვალთვალის და საიარაღო გააქტიურების ფაზაში დამოუკიდებელი საინფორმაციო კომპლექსების შექმნა.

განხილული ფუნქციების და სტრუქტურის მიხედვით საჰაერო-კოსმოსური თავდაცვით მიღწეული უნდა იყოს:

– მოწინააღმდეგის საჰაერო-კოსმოსური თავდასხმის საშუალებათა დარტყმების მოგერიება.

– მოწინააღმდეგის საჰაერო-კოსმოსური თავდასხმის საშუალებათა მართვის და ნავიგაციის სისტემების დაზიანება და ფუნქციონირების დარღვევა, საკუთარი ობიექტების რადიოელექტრონული დაცვის უზრუნველყოფა.

– საჰაერო-კოსმოსური თავდაცვის მომზადებისას და წარმართვისას სთ-ის და სარაკეტო-კოსმოსური თავდაცვის ძალთა და საშუალებათა ფუნქციონალური ინტეგრირების გზით მათი საბრძოლო ეფექტურობის ამაღლება.

– სერიოზული სამეცნიერო-ტექნიკური პრობლემის – ფრთოსანი რაკეტების სტარტების გარანტირებული გამოვლენის ამოცანის გადაწყვეტა.

გარდა განხილული ფუნქციონალური კომპლექსებისა, საჰაერო-კოსმოსური თავდაცვის საინფორმაციო-სადაზვერვო პასიური კომპლექსების შემადგენლობაშია: ჯარების მართვის საინფორმაციო; საბრძოლო მოქმედებებში და ოპერაციებში სამიზნეების განსაზღვრის და განადგურების კონტროლის; ტერიტორიის, ინფრასტრუქტურისა და კომუნიკაციების თვალთვალის; სანავიგაციო და ტოპოგეოდეზიური უზრუნველყოფის საშუალებები.

დედამიწისეული, საჰაერო და კოსმოსური ძალების და საშუალებების დაჯგუფებები ქმნიან ერთიან სფეროს საბრძოლო მოქმედებებისა, რომლებიც მოითხოვს ცენტრალიზებული ხელმძღვანელობის პრინციპის რეალიზებას – ორგანიზების, პასუხისმგებლობის, მართვის და უზრუნველყოფის ერთიანობას.

ასეთი ცენტრალიზებული ხელმძღვანელობის რეალიზაცია სრულ შესაბამისობაშია ფიგ. 1-ზე წარმოდგენილ საჰაერო-კოსმოსური დაცვის სისტემის ფუნქციონალურ და სტრუქტურულ გადაწყვეტასთან, რომლის საბოლოო მიზანია საბრძოლო ფაზის – „აღმოჩენა“ – „გარჩევა“ – „თვალთვალი“ – „დამიზნება“ – „განადგურება“-ს დროში მინიმიზაცია.

საჰაერო-კოსმოსური თავდაცვის განხილული ფუნქციონალური და სტრუქტურული კონცეფცია მეტნაკლებად ასახავს მის ერთიან სისტემას, რომელიც თავისთავად სრულ თავსებადობაშია თანამედროვე სამხედრო ხელოვნების მოთხოვნებთან. იგი ძირითადად აკმაყოფილებს ქსელურ-ცენტრული ომის იდეოლოგიას.

ამასთან, განხილული მრავალეფემენტური სისტემა ძნელად მართვადი და მეტად ძვირადღირებულია. მისი ერთ-ერთი მდგენელის – საჰაერო თავდაცვის ქვესისტემის შექმნა პრობლემური აღმოჩნდა თვით ამერიკის შეერთებული შტატებისთვისაც, სადაც ჰაერსაწინააღმდეგო სისტემით მხოლოდ მთელი ტერიტორიის 75%-მდეა დაფარული.

ცალკეული სახელმწიფოსთვის საჰაერო-კოსმოსური თავდაცვის კონფიგურაცია და მასშტაბები დამოკიდებულია ძირითადად იმაზე თუ, რომელი ქვეყნის ან ქვეყნების წინააღმდეგ და რომელი კონფლიქტების პირობებშია განსაზღვრული მისი ფუნქციონირება.

მნიშვნელოვანია ისიც, რომ საჰაერო-კოსმოსური თავდაცვის სისტემის არ არსებობისას მოწინააღმდეგის მიერ თანამედროვე სარაკეტო და საავიაციო თავდასხმის საშუალებების გამოყენებისას, მათგან ქვეყნის სრული დაცვა შეუძლებელია. ეს მოითხოვს საჰაერო და რაკეტაწინააღმდეგო მაღალეფექტური ტერიტორიული სისტემის შექმნას, რაც, როგორც აღინიშნა, გამოიწვევს მნიერი, ეკონომიკური და სამხედრო რესურსების მქონე სახელმწიფოს უკიდურეს გაღარიბებას.

ამდენად, რეგიონალური კონფლიქტის შემთხვევაში, თავდაცვის ეფექტურობის გაზრდის ერთ-ერთ ოპტიმალურ გადანყვევტილებად მიიჩნევა საომარი მოქმედებების თეატრში სკოტ-ს სისტემის ელემენტების – ლოკალური თანამგზავრული სისტემის ფორმირება.

ზემოთქმულის შეჯამებისას, შეიძლება ითქვას: სკოტ-ის სისტემის მუშაობის შინაარსი შედარებით მცირეხიუჯეტიანი სახელმწიფოებისთვის, რომელთა შირისაა საქართველოც, უნდა მდგომარეობდეს არა უპირატესად სკოტ-ს საიარალო კომპლექსების ზრდაში და მისი საბრძოლო მართვის სისტემების შექმნაში, რაც მეტად „ძვირი სიამოვნებაა“, არამედ იმ საინფორმაციო და სხვა უზრუნველყოფის სისტემების ინტეგრირებულ ამოქმედებაში, რომლებიც საშუალებას იძლევიან მინიმუმამდე შეამცირონ მოწინააღმდეგის მიერ საჰაერო-კოსმოსური თავდასხმის საშუალებათა საბრძოლო გამოყენების ეფექტურობა.

დგება საკითხი იმის შესახებ, რომ პატარა და შეზღუდული რესურსის სახელმწიფოებმა საჰაერო-კოსმოსური

დაცვის არა მთლიანი, მრავალეფემენტიანი სისტემები შექმნან, არამედ საკუთარი, პრიორიტეტული ამოცანების განსაზღვრით შეიმუშაონ შედარებით გამარტივებული კონცეფცია თავდაცვისა, რომელშიც მონინავე პოზოციას დაიკავებს გეოსტაციონარულ ორბიტაზე განთავსებული, საჰაერო-კოსმოსური თავდაცვის ნაწილობრივი ფუნქციით აღჭურვილი საინფორმაციო-დაზვერვითი თანამგზავრი, რომლის განხორციელება ასევე შესაძლებელია მისი ინტეგრაციით საკომუნიკაციო სამოქალაქო თანამგზავრებთან.

საქართველოს ასეთი თანამგზავრის შექმნა განპირობებულია იმით რომ:

- საქართველოს საჰაერო სივრცის დაცვა მონინაალმდეგის საჰაერო მფრინავი ობიექტებისგან და ობიექტებზე საჰაერო შეტევისგან, მოცემულ ეტაპზე, შესაძლებელია საჰაერო თავდაცვის მხოლოდ ცალკეული ელემენტების და კომპლექსების გამოყენებით, რომელთა რაოდენობა ფინანსური და სხვა ფაქტორებით შეზღუდულია;

- მოსაზღვრე და არამოსაზღვრე ტერიტორიებიდან არ გამოირიცხება სარაკეტო დარტყმები საქართველოზე, რომელსაც ჯერ არ გააჩნია რაკეტსანინაალმდეგო სისტემები ამასთან დასაპირისპირებლად;

- საქართველოს შეიარაღებული ძალები, დროის რეალურ მასშტაბში, ძნელად თუ მიღებს მონინაალმდეგის სამხედრო ობიექტების, სამხედრო ტექნიკის, გარემოს და ინფრასტრუქტურის ამსახველ ფოტო და ვოდეომასალებს;

- საქართველოს შეიარაღებული ძალები, მოკლებულია ტაქტიკურ, ოპერატიულ და სტრატეგიულ დონეზე უწყვეტ რეჟიმში და დროის რეალურ მასშტაბში ინფორმაციის მიღება-გადაცემას, ეს ასევე შეეხება საჯარისო ქვედანაყოფებს, დანაყოფებს, გაერთიანებებს და დაჯგუფებებს;

- საქართველოს შეიარაღებული ძალები მოკავშირეების დახმარების გარეშე, მოკლებულია საჰაერო სივრცის, ზღვის და ხმელეთის უწყვეტ რეჟიმში დაზვერვას, რაც საქართველოს საომარი მოქმედების თეატრის საჰაერო — კოსმოსური სივრციდან კონტროლს მოითხოვს.

ამდენად, სამხედრო უსაფრთხოების თვალსაზრისით, მიზანშეწონილია, საქართველომ შექმნას ავტონომიური კოსმოსური კომპლექსი, რომელშიც სამოქალაქო-კომერცი-

ულ ფუნქციებთან ერთად ნაწილობრივ ინტეგრირებული იქნება საჰაერო-კოსმოსური თავდაცვის ზოგიერთი ფუნქციებიც, მათ შორის, საგანგებო და ექსტრემალური პირობების კონტროლი და მართვა [2].

საქართველოს პირობებში, მისი ეკონომიკური პარამეტრებიდან და რესურსებიდან გამომდინარე, საჰაერო-კოსმოსური დაცვის სისტემებით აღჭურვილი, სამოქალაქო-კომერციული თანამგზავრების შექმნა, განაპირობებს შემდეგი თავდაცვითი ფუნქციების და მოთხოვნების დაკმაყოფილებას:

- მოწინააღმდეგის სარაკეტო და საჰაერო დარტყმებიდან სახელმწიფო ინფრასტრუქტურაზე და გარემოზე მიყენული ზიანის მინიმუმამდე შეზღუდვას.

- მოსალოდნელი საჰაერო და სარაკეტო დარტყმების შესახებ საქართველოს შეიარაღებული ძალების მაქსიმალურ წინასწარ ინფორმირებას.

- საჰაერო და კოსმოსური დარტყმებისას მოსახლეობის და ცოცხალი ძალის წინასწარ გაფრთხილებას.

- შეიარაღებული ძალებისთვის მოწინააღმდეგის დასაზიანებელი მფრინავი ობიექტების, მიწისზედა და საზღვაო საშუალებების და სამხედრო ტექნიკის, ინფრასტრუქტურის ობიექტების და ცოცხალი ძალების დაჯგუფებების შესახებ ინფორმაციის მოპოვებას და მათი კოორდინატების განსაზღვრას.

- საკუთარი ძალების, სამხედრო ტექნიკის, ცოცხალი ძალების, გარემოს, ინფრასტრუქტურის, ენერგეტიკის და საკომუნიკაციო ობიექტების, მოსახლეობის და ჯარების დაჯგუფებების სისტემურ მეთვალყურეობას და მათი სიცოცხლისუნარიანობის ან/და დაზიანების ხარისხის შესახებ სრული ინფორმაციის გადმოცემას დედამიწაზე. ეს პარამეტრები და მონაცემები ასევე უმნიშვნელოვანესია საგანგებო მდგომარეობის და ექსტრემალური სიტუაციის დროსაც.

- ინფორმაციის ვერტიკალურ და ჰორიზონტალურ გავრცელებას საქართველოს შეიარაღებულ ძალებში და მის დაცულობას.

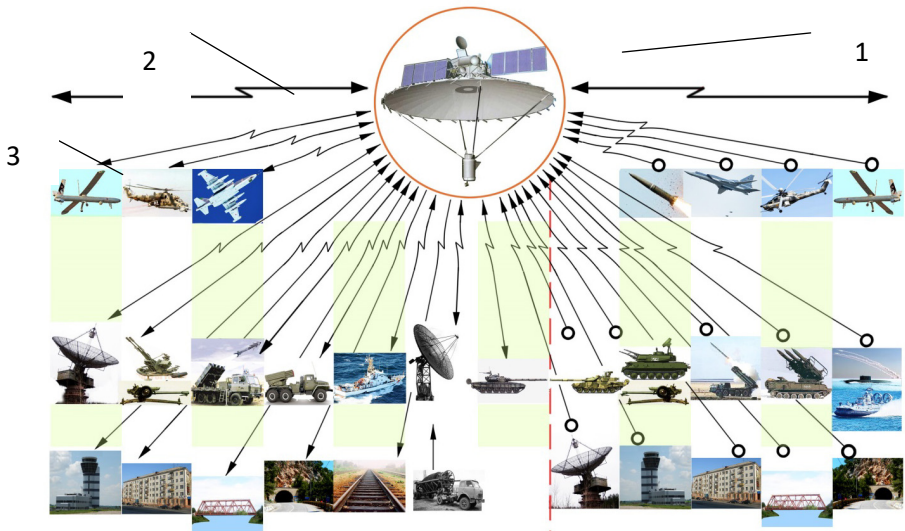
- ციკლის - „აღმოჩენა“-„გარჩევა“-„თვალთვალი“-„დამიზნება“- „განადგურება“-ს მინიმალურად მოკლე დრო-

ში განხორციელების უზრუნველყოფისთვის აუცილებელი ინფორმაციის გადაცემას საქართველოს შეიარაღებული ძალებისთვის.

–ადგილმდებარეობის განსაზღვრის და ობიექტების განლაგების ტოპო-გეოდეზიური ინფორმაციით უზრუნველყოფას.

–სამოკავშირო ძალების კოსმოსურ და მიწისზედა ძალებთან კავშირს.

ინტეგრირებული ფუნქციების მექონე, გეოსტაციონარულ ორბიტაზე განთავსებული, დიდი გასაშლელი რეფლექტორის ბაზაზე აგებული კოსმოსური კომპლექსის მოქმედების ფუნქციები წარმოდგენილია ფიგ. 5-ზე.

ფიგ. 5 – საჰაერო-კოსმოსური დაცვის ფუნქციის შეთავსებით შექმნილი, ავტონომიური, თანამგზავრული, რადიოტექნიკური, მრავალპარამეტრიანი კომპლექსი, აგებული დიდი გასაშლელი რეფლექტორის ბაზაზე

- A – საკუთარი ობიექტების არეალი; B – მონინალმდგეგის ობიექტების არეალი; 1 – თანამგზავრული კომპლექსი;
2 – კავშირის სქენ A – თანამგზავრებთან; 3 – მიღება-გადაცემის კავშირი ობიექტებთან;
4 – ობიექტის ფიქსაციის და თვალთვალის კავშირი.

B

აღნიშნული მსჯელობის შედეგად ისმება კითხვები – რა ტიპის თანამგზავრი უნდა შეიქმნას ასეთი ფუნქციონალური კონფიგურაციის უზრუნველყოფისათვის; რა სამეცნიერო, ტექნიკური და ტექნოლოგიური რესურსები არსებობს ზოგადად და კერძოდ საქართველოში აღნიშნული პრობლემის დასაძლევად; და რა ფინანსური რესურსების მოზიდვაა აუცილებელი ასეთი მაღალტექნოლოგიური ამოცანის გადასაწყვეტად.

დასმული საკითხები განვიხილოთ თანმიმდევრობით.

- რა ტიპის თანამგზავრი უნდა შეიქმნას ესეთი ფუნქციონალური კომპლექსის უზრუნველყოფისათვის.

აღნიშნული კოსმოსური თანამგზავრი შეიძლება იყოს გამიზნული მხოლოდ სამხედრო მიზნებისათვის ან სამხედრო და სამოქალაქო მიზნების ინტეგრაციით შეიქმნას კოსმოსური თანამგზავრი.

საქართველომ, როგორც პატარა სახელმწიფომ, რომლის ეკონომიური შესაძლებლობები შეზღუდულია, კოსმოსური სისტემა უნდა აიგოს ერთი გეოსტაციონარული თანამგზავრის გამოყენებით [3].

თანამგზავრი აღჭურვილი უნდა იყოს დიდი ზომის რეფლექტორული ანტენით, მცირე ზომის რეფლექტორული ანტენით, ორი ოპტიკურ-ელექტრონული ფოტოაპარატით დღის და ღამის ხედვაზე გათვალისწინებით, სპირალური ანტენით და სხვა ტელემეტრიული მოწყობილობებით.

თანამგზავრი უნდა აიგოს დიდი ენერგეტიკული რესურსის მქონე.

თანამგზავრი, სასურველია იყოს ჩართული მოკავშირე სახელმწიფოების ერთიან თანამგზავრულ სისტემაშიც.

- რა სამეცნიერო, ტექნიკური და ტექნოლოგიური რესურსი არსებობს ზოგადად და კერძოდ საქართველოში აღნიშნული იდეოლოგიით და კონსტრუქციული უზრუნველყოფით თანამგზავრის შექმნისა.

სწორედ საქართველოს მიღწევები აღნიშნულ სფეროებში ასევე განაპირობებს საჰაერო-კოსმოსური თავდაცვის ფუნქციებით აღჭურვილი, ავტონომიური კოსმოსური რადი-

ოტექნიკური კომპლექსის შექმნას დიდი გასაშლელი რეფლექტორის ბაზაზე [4].

ამ მიმართულებით საქართველოს ჯერ კიდევ საბჭოთა პერიოდში ეკავა ლიდერის პოზიცია. მას გააჩნდა უნიკალური სასტენდო კომპლექსი დიდგაბარიტიანი კოსმოსური კონსტრუქციების შექმნისა და ქმნიდა 30 მეტრამდე დიამეტრის გასაშლელ რეფლექტორებს სამხედრო კოსმოსური პროგრამებისთვის, რომელთაც მსოფლიოში ანალოგი დღესაც არ გააჩნია [5].

დამოუკიდებელი საქართველოს პირობებში ჩატარდა ერთობლივი სამუშაოები ახალი დიდი ზომის ტრანსფორმირებადი კოსმოსური რეფლექტორის შესაქმნელად ევროპული მსუბუქი თანამგზავრებისათვის. ბოლო პერიოდამდე კომპანიებთან „აიმლერ-ენზ ეროსპაცე“-თან, „ლენია ეროსპაზიო“-სთან, ასევე მიუნხენის ტექნიკურ უნივერსიტეტთან და ევროპულ კოსმოსურ სააგენტოსთან ერთად შეიქმნა განსხვავებული, დიდი ზომის, ზემსუბუქი გასაშლელი კოსმოსური რეფლექტორები, რომლებზეც გაცემულია პატენტები, მათ შორის ამერიკის შეერთებულ შტატებში [6]; [7]; [8]; [9].

საქართველო გახდა მრავალი კოსმოსური პროგრამის მონაწილე და მათ შორის პირველი ქართული კოსმოსური ობიექტის – 6,42 მეტრი გაბარიტის მქონე გასაშლელი რეფლექტორის, შექმნისა, რომელიც ორბიტაზე გავიდა 1999 წლის 23 ივლისს.

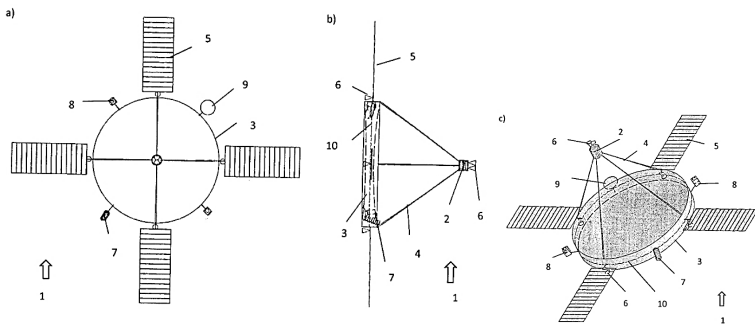
კოსმოსური დიდი ზომის რეფლექტორების შექმნაში საქართველო ოფიციალურად აღიარებულია ერთ-ერთ ლიდერად ევროპული კოსმოსური სააგენტოს მიერ.

აღნიშნული მიღწევები განაპირობებს საქართველოს თანამონაწილეობას კოსმოსური კომპლექსის შექმნაში, რომელიც ქართული მიდგომით დაფუძნებული იქნება მისი აგების განსაკუთრებულ იდეოლოგიაზე და პრინციპებზე [10]; [11].

თანამედროვე ტრადიციის მიხედვით, დიდი ზომის გასაშლელ რეფლექტორიანი კოსმოსური კომპლექსი იგება, ერთი მხრივ, პლატფორმის — კოსმოსური აპარატის და, მეორე მხრივ, გასაშლელი რეფლექტორული ანტენის ერთმანეთთან დაკავშირებით.

ჩვენი იდეოლოგიით და პრინციპებით დამუშავებული პროექტი გულისხმობს კოსმოსური აპარატის აგებას დიდი გასაშლელი რეფლექტორის ბაზაზე და მათ ორგანულ შერწყმას (ფიგ. 6).

დიდი — 30-მეტრიანი დიამეტრის მქონე გასაშლელი რეფლექტორის ბაზაზე აგებული ასეთი კოსმოსური კომპლექსი, ერთის მხრივ, განაპირობებს დედამიწისკენ მიმართული უძლიერესი დაკვირვების ინსტრუმენტის არსებობას და, მეორეს მხრივ, კოსმოსური აპარატის შემადგენელი ბლოკების, ნაწილების, ელემენტების, აპარატურის, მზის ბატარეების და, რაც მთავარია, რეაქტიული ძრავების გადანაწილებას ერთიან კომპლექსში ისე, რომ კომპლექსის ძალოვანი ფაქტორებით მისაღწევი ხდება ამ გრანდიოზული ნაგებობის კოსმოსში მართვა და სტაბილიზაცია.

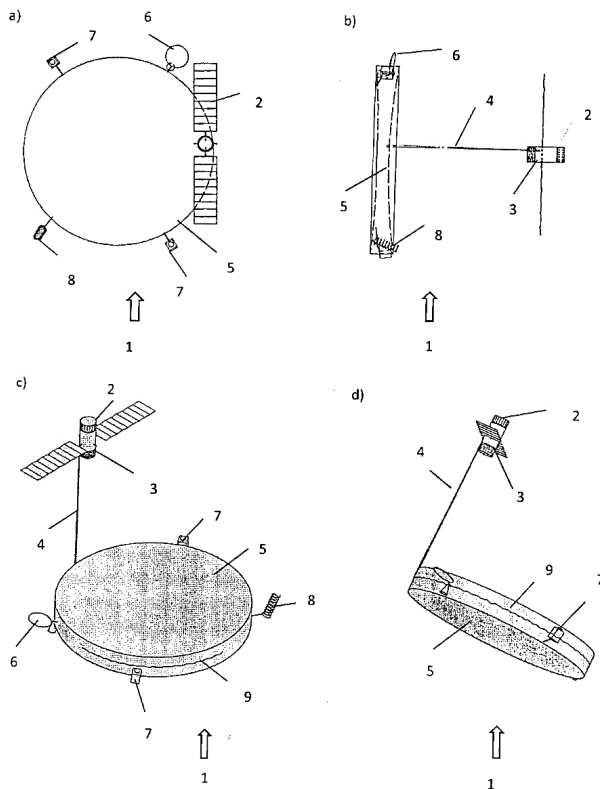

ფიგ. 6 – მრავალფუნქციური, ავტონომიური, საჰაერო-კოსმოსური დაცვის, თანამგზავრული, მაღალენერგეტიკული კომპლექსი, აგებული დიდი გასაშლელი რეფლექტორის ბაზაზე

ა) ზედხედი; ბ) გვერდხედი; ც) ხედი სივრცეში. 1 – ავტონომიური, თანამგზავრული, მაღალენერგეტიკული კომპლექსი; 2 – ფოკალური კონტენერი დამსხივებით და რადიოტექნიკური აპარატურა; 3 – დიდი გასაშლელი რეფლექტორი; 4 – ტელესკოპური საყრდენები; 5 – მზის ბატარეები; 6 – რეაქტიული ძრავები; 7 – სპირალური ანტენა; 8 – დღისა და ღამის ხედვის ფოტო-ელექტრონული აპარატები; 9 – მცირე ზომის რეფლექტორული ანტენა; 10 – გასაშლელი კაბელები.

თუ აღნიშნული კომპლექსი სრულიად განსხვავდება თავის აგების პრინციპებით არსებული თანამგზავრებისაგან, იმ შემთხვევაში, როცა გასაშლელი რეფლექტორული ანტენის დიამეტრი აღწევს 12-15 მეტრს, მაშინ შეიძლება აი-

გოს კოსმოსური კომპლექსი, რომელიც თავისი არქიტექტურით შედარებით ახლოს არის არსებულ კოსმოსურ კომპლექსთან (ფიგ. 7).

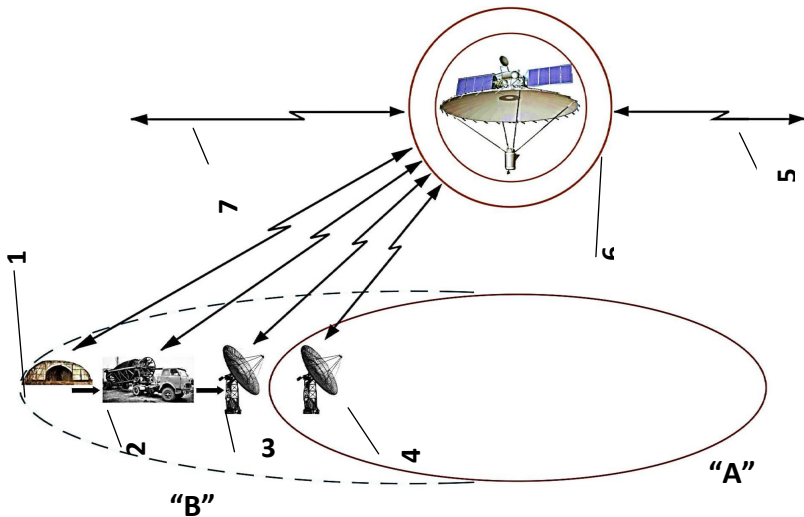

ფიგ. 7 – მრავალფუნქციური, ავტონომიური, საჰაერო-კოსმოსური დაცვის თანამგზავრული კომპლექსი, აგებული დიდი გასაშლელი რეფლექტორის ბაზაზე

ა) ზედხედი; ბ) გვერდხედი; ც) ხედი სივრცეში ზემოდან; დ) ხედი სივრცეში გვერდიდან. 1 – ავტონომიური, მრავალფუნქციური კომპლექსი; 2 – კოსმოსური აპარატი; 3 – ფოკალური კონტენერი დამსხივებლით; 4 – ტელესკოპური საყრდენები; 5 – გასაშლელი რეფლექტორი; 6 – მცირე ზომის რეფლექტორული ანტენა; 7 – დღისა და ღამის ხედვის ფოტო-ელექტრონული აპარატები; 8 – სპირალური ანტენა; 9 – აპარატურისთვის აუცილებელი, გასაშლელი ელექტროკაბელები.

ორივე შემთხვევაში კოსმოსური კომპლექსები, თავისი დაკვირვების ინსტრუმენტების სიმძლავრეებით, იძლევიან საშუალებას დაკმაყოფილდეს ის მოთხოვნები და ფუნქციები, რაც აღნიშნული იდეოლოგიით შექმნილ საჰაერო-კოსმოსური თავდაცვის თანამგზავრს უნდა გააჩნდეს, და რაც ასახულია ფიგ. 5-ზე.

ამასთან, საქართველოს გააჩნია რეალური შესაძლებლობა მიწისზედა რადიოტექნიკური, საინჟინრო კომპლექსის აგებისა, რომელიც შემადგენელი უნდა იყოს საჰაერო-კოსმოსური თავდაცვის სიტემის (ფიგ. 8) [12].

ფიგ. 8 – საჰაერო-კოსმოსური თავდაცვის მიწისზედა კომპლექსის ფუნქციონირების სქემები

„A“ – საიარაღო კონტაქტის არეალი; „B“ – კონტაქტის გარე არეალი;
 1 – სამალავი; 2 – საინჟინრო რადიოტექნიკური სალოკაციო კომპლექსი სატრანსპორტო, დაკეცილ მდგომარეობაში; 3 – რადიოტექნიკური კომპლექსი გაშლილ – საბრძოლო მდგომარეობაში; 4 – მწყობრიდან გამოსული სტაციონარული რადიოტექნიკური კომპლექსი; 5 – გეოსტაციონარულ ორბიტაზე განთავსებული, დიდი რეფლექტორიანი კოსმოსური კომპლექსი; 6 – დედამიწასთან რადიოკავშირი; 7 – სხვა თანამგზავრებთან რადიოკავშირი.

ასეთი მიზნისაა კომპლექსები, რომლებიც საქართველოში იქმნებოდა, უზრუნველყოფს კავშირის უსწრაფეს აღდგენას კოსმოსურ კომპლექსთან, იმ შემთხვევაში, როცა მონინალმდგე შეძლებს დააზიანოს კოსმოსურ კომპლექსთან რადიოკავშირით მართვის მიზნისაა სტაციონარულ ნაგებობებს.

— რა ფინანსური რესურსის მოზიდვაა აუცილებელი ასეთი მაღალტექნოლოგიური ამოცანის გადასაწყვეტად.

მიუხედავად საქართველოს სამეცნიერო და ტექნოლოგიური წარმატებისა კოსმოსური ტექნიკის დარგში – კონკრეტულად, დიდი კოსმოსური გასაშლელი რეფლექტორების შექმნის მხრივ, რაც ოფიციალურად არის აღიარებული, ჩვენი სახელმწიფო და ბიზნესი ჯერჯერობით თავს იკავებს თანხების დაბანდებიდან მაღალ ტექნოლოგიებში [13]; [14].

რომ არ შევხვთ ქართველების დიდი წილით, ჯერ კიდევ დსთ-ს ეგიდით, შექმნილი კოსმოსური კომპლექსის „ზერკალო კ.ს.“-ის პროექტის რეალიზაციის მცდელობას, 2001 წელს ასევე ხელიდან გაუშვით შანსი, ჩვენი ტექნოლოგიების გამოყენებით და საერთაშორისო კორპორაციით, ორბიტაზე გაგვეყვანა მაღალი კლასის, ქართული სატელეკომუნიკაციო თანამგზავრი, რომელიც კოლოსალურ მოგებას მოუტანდა ქვეყანას. ამ პერიოდში არც თურქეთს, არც აზერბაიჯანს და არც ახლო მეზობელ სახელმწიფოებს ჯერ კიდევ არ ჰქონდათ თავისი თანამგზავრი.

არადა საინტერესოა რა ხდება ჩვენს მეზობლად, აზერბაიჯანში, რომელმაც 2008 და 2009 წლებში დაამტკიცა კოსმოსური მრეწველობის შექმნისა და გეოსტაციონარულ ორბიტაზე სატელეკომუნიკაციო თანამგზავრის გაყვანის გეგმა. ფინანსური რესურსების და სახელმწიფო შეკვეთების ხარჯზე 2013 წლის 7 თებერვალს გეოსტაციონარულ ორბიტაზე გავიდა „Azerspace-1“, რომლის ერთ-ერთი მომხმარებლები, ასევე, მრავალი ქართული კომპანიაც გახდა.

კოსმოდრომ კურუდან – საფრანგეთის გვიანა, რაკეტა-მატარებელმა „არიან 5“-მა – ევროპული კოსმოსური სააგენტო, კოსმოსში გაიყვანა ამერიკის შეერთებული შტატების კომპანიის „Orbital Sciences Corporation“-ის მიერ, თანამგზავ-

რული პლატფორმის ბაზა – „STAR-2“-ზე შექმნილი კოსმოსური აპარატი „AzerSat“-ი. ამ სატელეკომუნიკაციო თანამგზავრის ოპერატორია მალაიზიური კომპანია „MEASAT“-ი. საზღვარგარეთული კომპანიების ტექნიკური, ტექნოლოგიური, სამეცნიერო და ორგანიზაციული სრული უზრუნველყოფით, აზერბაიჯანი გახდა კოსმოსური სახელმწიფო და თანამგზავრის 15-წლიანი ფუნქციონირების განმავლობაში იგი მიიღებს დაგეგმილ 600 000 000 აშშ დოლარის მოგებას. ყოველივე ეს აზერბაიჯანს დაუჯდა 202 მილიონი დოლარი. მნიშვნელოვანია ისიც, რომ აზერბაიჯანის კოსმოსური სააგენტო ჯერ მეცნიერებათა აკადემიის, ხოლო ამჟამად თავდაცვის სამინისტროს შემადგენლობაშია.

განსაკუთრებული მიდგომით უნდა შეიქმნას ქართული სატელეკომუნიკაციო თანამგზავრი. იგი, როგორც აღინიშნა, უნდა აიგოს დიდი გასაშლელი კოსმოსური რეფლექტორის ბაზაზე, რაც იქნება დიდი მიღწევა საქართველოს და ევროპული კომპანიებისა, რომლებიც ამზადებენ სატელეკომუნიკაციო თანამგზავრებს. მისი ღირებულება, იმის გამო, რომ მოხდება კომპლექსის აგება ახალი პრინციპით, დიდი და უნიკალური სატელეკომუნიკაციო ინსტრუმენტის — გასაშლელი რეფლექტორის ბაზაზე, იქნება 255-265 მილიონ დოლარამდე. ამასთან მას ექნება გაცილებით მაღალი ხარისხის და ტევადობის ინფორმაციის მიღება-გადაცემის უნარი.

თანამგზავრის შექმნის კვალობაზე საქართველომ უნდა გააგრძელოს მისი შეიარაღებული ძალების აღჭურვა მონინალმდეგის მფრინავი ობიექტების საცეცხლე ზემოქმედების საშუალებებით.

უნდა აღინიშნოს, რომ სთ-ს სისტემების ქსელის შექმნაზე ასევე ფიქრობენ და, ამ მხრივ, პრაქტიკულ ნაბიჯებს დგამენ საქართველოშიც.

როგორც [<http://saidpvo.livejournal.com/543385.html>] ინტერნეტ-საიტზეა გამოქვეყნებული: საფრანგეთის თავდაცვის მინისტრი ჟან-ივ ლე დრიანი დაპირდა საქართველოს დახმარებას სთ-ს მოდერნიზებაში. Georgia Today-ს ცნობით, ლე დრიანმა გამოთქვა სურვილი დაეხმაროს საქართველოს მისი თავდაცვითი სისტემების განვითარებასა და მოდერნიზებაში, საზენიტო-სარაკეტო კომპლექსების ჩათვლით.

ფრანგი ოფიცერი – სთ-ს სპეციალისტი უკვე საქართველოშია პირველი რიგის ღონისძიებების ჩასატარებლად.

2015 წლის ივნის-ივლისში საქართველომ ხელი მოაწერა რიგ კონტრაქტებს ფრანგულ თავდაცვით კომპანიებთან Thales-Raytheon და MBDA France. საქართველომ Thales-Raytheon-სგან შეისყიდა საბრძოლო მართვის პუნქტი, ხოლო MBDA France-სგან – საზენიტო მართვადი რაკეტები. აღნიშნული გარიგება ხორციელდებოდა ფრანგული Societe Generale ბანკის მიერ გაცემული € 82,82 მლნ. ოდენობის საექსპორტო კრედიტის ანგარიშში, რომელიც დაზღვეულია საფრანგეთის ექსპორტ-იმპორტის სადაზღვევო სააგენტოს Coface-ს მიერ. € 77,63 მლნ. ოდენობის საკრედიტო სახსრები მიმართული იქნება სთ-ს საშუალებათა შესძენად:

- € 52,65 მლნ. რლს-ს და საბრძოლო მართვის პუნქტების შესაძენად Thales-Raytheon -სგან;
- € 24,98 მლნ. სთ-ს საბრძოლო საშუალებების შესაძენად MBDA France -სგან;
- € 5,19 მლნ. კრედიტის დანახარჯების კომპენსაცია და Coface-ს ხარჯების ანაზღაურება.

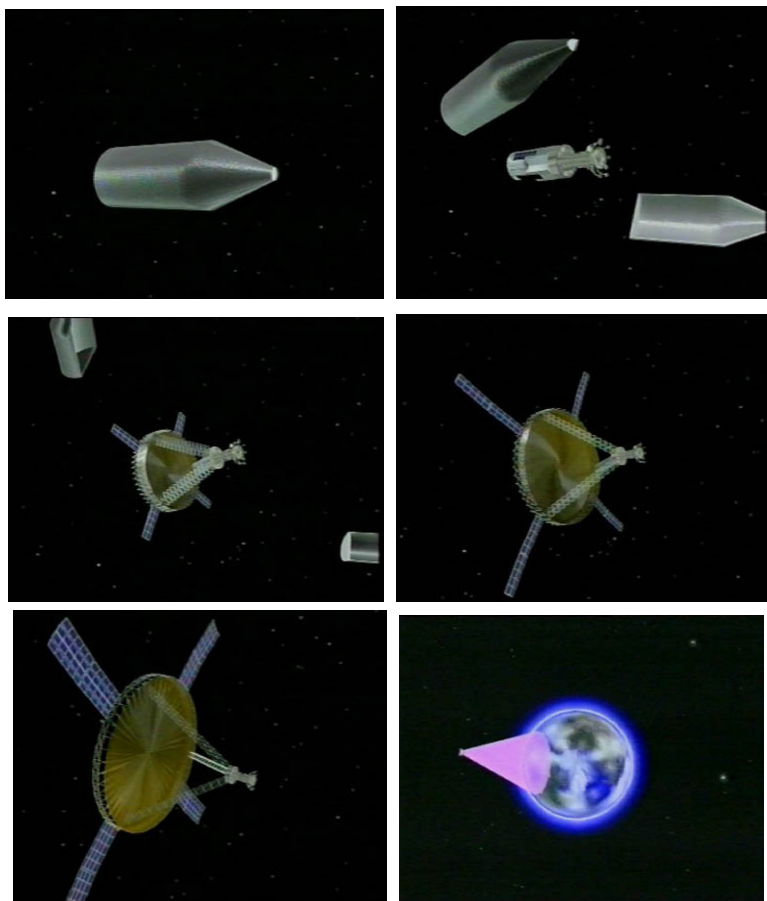
2015 წლის დეკემბერში საქართველოს პარლამენტმა მოახდინა ფრანგული საფინანსო ინსტიტუტებისგან საექსპორტო კრედიტის მოზიდვის გადანყვეტილების რატიფიცირება.

ამდენად, საზენიტო კომპლექსი „Mica-VL“ ხარისხობრივად გაამჯობესებს ქართული საჰაერო თავდაცვის შესაძლებლობებს, რაც სრულ შესაბამისობაშია საქართველოში საჰაერო-კოსმოსური თავდაცვის სისტემის და კონკრეტულად მისი განსაკუთრებული, ავტონომიური, თანამგზავრული, რადიოტექნიკური კოსმოსური კომპლექსის შექმნასთან, რომელიც წარმოადგენს უნიკალურ კოსმოსურ ნაგებობას, რომელსაც ანალოგი არ გააჩნია მსოფლიოში (ფიგ. 9).

ფიგ. 9 – ავტონომიური, თანამგზავრული, რადიოტექნიკური კომპლექსი, აგებული დიდი გასაშლელი კოსმოსური რეფლექტორის ბაზაზე

აღნიშნული კომპლექსის ტექნოლოგიური რეალიზაცია ორბიტაზე წარმოდგენილია ფიგ. 10-ზე.

**ფიგ. 10 – ორბიტაზე ავტონომიური თანამგზავრული
კომპლექსის გაყვანის, გაშლისა
და ფუნქციონირების ეტაპობრივი სქემა**

ავტონომიური რადიოტექნიკური თანამგზავრული კომპლექსის იდეოლოგია, მისი გადანაცვება და კონსტრუქცია განხილული და მოწონებულია NATO-ს კონფერენციებზე [15]; [16]. დიდი ზომის რეფლექტორული ანტენის აგება ავტონომიური თანამგზავრის პრინციპით, რის საშუალებასაც ქართული რეფლექტორი იძლევა NATO-ს სპეციალის-

ტებმა აღიარეს როგორც დიდი ზომის რეფლექტორების ბაზაზე კოსმოსური თანამგზავრის შექმნის სრულიად განსხვავებული მიდგომა.

საქართველომ, ავტონომიური კოსმოსური კომპლექსის შექმნის გარდა, აუცილებლად უნდა იფიქროს, დასვას საკითხი და გადაწყვიტოს, გარკვეული ფორმით, ევროპული კოსმოსური სააგენტოს შემადგენლობაში შესვლის შესახებ. ამის აუცილებლობა, თუნდაც პოსტსაბჭოური სივრცის სხვადასხვა სახელმწიფოების მაგალითებიდან გამომდინარე, შეიძლება ითქვას, რომ დაგვიანებულიც კი არის. მხოლოდ ევროპულ სახელმწიფოებთან მჭიდრო და ფორმალური ურთიერთობით კოსმოსურ დარგში შესაძლებელი იქნება არა მარტო სამეცნიერო, ტექნიკურ და ტექნოლოგიურ სიახლეებზე ნვდომა, არამედ კოსმოსური დარგის ამოქმედება ჩვენი ქვეყნის ეკონომიური და პოლიტიკური გაძლიერებისთვის.

გამოყენებული ლიტერატურა:

- [1] Фёдоров Алексей Владимирович. Основы устройства ракетно-космических комплексов. Москва. 2012. 245 стр.
- [2] ე. მეძმარიაშვილი. “საქართველოს სამხედრო-საინჟინრო დოქტრინის საფუძვლები”. თბილისი. 2006.
- [3] Галькевич Илья Александрович. Разработка инструментария определения технико-экономических параметров космических телекоммуникационных проектов. Диссертация. Московский Государственный Технический Университет им. Н.Э.Баумана. Москва. 2015.
- [4] Э. Медзмариашвили. Складной каркас зеркала антенны. А.С. СССР № 1072711, 8.10.1983.
- [5] The Technology Which Has No Analog. Transformable Space and Ground-Based Constructions. Special Issue of Magazine. Valemar S&T, Liechtenstein-Germany-Georgia, 1994.
- [6] E. Medzmariashvili. Deployable Antenna Frame. Patent N: US 9660351 B2. May 23, 2017.
- [7] E. Medzmariashvili. Deployable Antenna Frame. Patent N: EP2904662 B1. 14 December, 2016.

- [8] E. Medzmariashvili. Mechanical Support Ring Structure. Patent N: US 9153860 B2. October 6, 2015.
- [9] E. Medzmariashvili. Mechanical Support Ring Structure. Patent N: EP 2825827 A1. January 21, 2015.
- [10] E. Medzmariashvili. Deployable Space Antenna. "E.V.M.". International Publication Number WO 03/003517 A I. 9.01.2003. International Application Published Under the Patent Cooperation Treaty (P.C.T.).
- [11] ე. მეძმარიაშვილი. გასაშლელი კოსმოსური რეფლექტორი "E&GM-1". სარეგისტრაციო № 9952/01. 2007.
- [12] E. Medzmariashvili. Greeting and Testing Large Space Structures of High Precision Surface. Space Power, Volume 12, Number 1-2, 1993.
- [13] The Space Report 2013. Space Foundation. Washington, DC, 2013, 28p.
- [14] Satellite Industry Association. State of the Satellite Industry Report. 2014, 33 p.
- [15] NATO – Meeting. Orlando. Florida. USA. 2000.
- [16] "Use of Space Systems in Integrated Military Missions". Lisbon, 2001. NATO.

Gabriela Belova
Nikolay Marin

***BULGARIA-GEORGIA: THIRTY YEARS OF DIPLOMATIC
RELATIONS AND
CENTURIES-OLD CULTURAL AND HISTORICAL TIES***

Abstract: Caucasus and Balkans are not only geographically located on the both sides of the Black Sea but both regions share dramatic history, similar destiny and a role of a cultural bridge between Europe and Asia. Like the name Balkans, “*Caucasus*” is more of a term than the so-called symbolic geography – i.e. it originates from the mountain of the same name, but is not limited to the idea of precisely defined territories with fixed boundaries, and refers to certain political, cultural and social characteristics of the population inhabiting these lands. Similarly, the terms “*Balkan*” and “*Caucasian*” are perceived in a similar way, which in both cases, regardless of the diverse ethnic composition, linguistic and confessional color, are associated with a distinct, specific identity, based on love for one’s homeland, education and Orthodoxy.

Keywords: *Bulgaria –Georgia diplomatic, cultural and historic relations, Bachkovo Monastery, Russian-Turkish war 1877-78, Alexei Tsereteli.*

აბსტრაქტი. კავკასია და ბალკანეთი არა მხოლოდ გეოგრაფიულად მდებარეობს შავი ზღვის ორივე მხარეს, არამედ ორივე რეგიონს აქვს დრამატული ისტორია, მსგავსი ბედი და კულტურული ხიდის როლი ევროპასა და აზიას შორის. „ბალკანეთი“, „კავკასია“ უფრო ტერმინებია, ვიდრე ეგრეთ წოდებული სიმბოლური გეოგრაფია – ანუ ის სათავეს იღებს ამავე სახელწოდების მთიდან, მაგრამ არ შემოიფარგლება ზუსტად განსაზღვრული ტერიტორიების იდეით ფიქსირებული საზღვრებით. ანალოგიურად, ტერმინები „ბალკანური“ და „კავკასიური“ ერთნაირად აღიქმება, რომლებიც ორივე შემთხვევაში, განურჩევლად მრავალფეროვანი ეთნიკური შემადგენლობისა, ენობრივი და კონფესიური შეფერი-

ლობისა, დაკავშირებულია მკაფიო, სპეციფიკურ იდენტობასთან, რომელიც დაფუძნებულია სამშობლოს სიყვარულზე, განათლება და მართლმადიდებლობაზე.

საკვანძო სიტყვები: ბულგარეთი-საქართველოს დიპლომატიური, კულტურული და ისტორიული ურთიერთობები, ბაჩკოვოს მონასტერი, რუსეთ-თურქეთის ომი 1877-78, ალექსეი ნერეთელი.

Introduction

The South Caucasus is a special place on the political map of the world, which is characterized by the diversity of languages, traditions and cultures. Like the Balkans, which are geographically located on the other side of the Black Sea, different peoples and ethnicities have experienced a dramatic history filled with conflicts, twists and aspirations for survival. Often, both regions, strategically located at the crossroads between Europe and Asia, have been held hostage to the interests and strategies of the Great Powers, and in more recent times, the big geopolitical players. Like the name Balkans, “*Caucasus*” is more of a term than the so-called symbolic geography – i.e. it originates from the mountain of the same name, but is not limited to the idea of precisely defined territories with fixed boundaries, and refers to certain political, cultural and social characteristics of the population inhabiting these lands. Similarly, the terms “*Balkan*” and “*Caucasian*” are perceived in a similar way, which in both cases, regardless of the diverse ethnic composition, linguistic and confessional color, are associated with a distinct, specific identity, based on love for one’s homeland, education and Orthodoxy.

Diplomatic Relations History

In 2022, the thirtieth anniversary of the establishment of official diplomatic relations between the Republic of Bulgaria and the Republic of Georgia¹ was celebrated. The Republic of Bulgaria

¹ Georgia was the second Soviet republic on April 9, 1991, to secede from the Soviet Union.

recognizes the independence of the Republic of Georgia on January 15, 1992. The motives of the Council of Ministers note the following: *“By consistently adhering to its policy of respecting the right of peoples to self-government, Bulgaria recognizes the independence of Georgia”*. On the same date, the Republic of Bulgaria recognized the independence of Azerbaijan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkmenistan and Uzbekistan. At the session of the foreign ministers and representatives of the countries participating in the North Atlantic Cooperation Council, held on June 5, 1992 in Oslo (Norway), a protocol was signed establishing diplomatic relations between Bulgaria and Georgia by the Minister of Foreign Affairs Stoyan Ganev and the Minister of Foreign Affairs of Georgia Alexander Chikwangze. The text of the Protocol is as follows:

“The Government of the Republic of Bulgaria and the Government of the Republic of Georgia, desiring to establish friendly relations and develop equal and advantageous cooperation in accordance with the purposes and principles of the Charter of the United Nations, the Helsinki Final Act, the Paris Charter for a New Europe and the other documents of the Conference on Security and Cooperation in Europe, reaffirming their respect for human rights and freedoms, the principles of humanism and democracy, proceeding from the endeavour to strengthen the political, commercial, economic and cultural relations between the two countries on a new modern basis, have decided to establish diplomatic relations from the date of signature of this Protocol at the level of embassies. In pursuance thereof, the Plenipotentiaries of the Republic of Bulgaria and the Republic of Georgia have signed this Protocol in duplicate, each in the Bulgarian and Georgian languages, both texts being equally authentic. Signed in Oslo on 5 June 1991”.

Meanwhile, in 1995, a friendship and cooperation agreement was signed between the two countries in Sofia, and the exchange of ratification certificates was carried out during the visit of the Minister of Foreign Affairs, Nadezhda Mihaylova, to Tbilisi in the period 7-15 November 1997. Subsequently, during the visit of the President of Georgia Eduard Shevardnadze to Sofia on 14 and 15 December 1997, a declaration on the development and cooperation between Bulgaria and Georgia was signed and a total of 8 bilateral Agreements (railway ferry line Poti -Varna) and consular

convention. On the Bulgarian side, the documents were signed by President Zhelyo Zhelev. The two presidents agreed in the spring of 1998 to open embassies of the Republic of Georgia in Sofia and the Republic of Bulgaria in Tbilisi, as well as consulates in the Black Sea cities of Poti and Burgas.

At the moment, the same situation remains – in the city of Tbilisi operates an embassy of the Republic of Bulgaria. In turn, there is an embassy of the Republic of Georgia in Sofia, and there are also two honorary consulates – in Burgas and Blagoevgrad. It should be borne in mind that since 1964 Blagoevgrad region has been twinned with the Adjara Autonomous Soviet Republic, and Blagoevgrad – with the city of Batumi.

Recent bilateral visits and meetings include:

- 19 June 2017 – meeting of Minister Ekaterina Zaharieva and Minister Mihail Dzhanelidze in Luxembourg (within the framework of the Eastern Partnership Foreign Ministers Meeting);
- 11 – 12 September 2017 – working visit to Bulgaria of the Georgian Minister of European and Euro-Atlantic Integration (Viktor Dolidze);
- 10 – 13 June 2018 – official visit of the President of the National Assembly Tsveta Karayancheva to Georgia;
- Within the framework of the NATO Summit in Brussels (11 – 12 July 2018) meetings were held between President Rumen Radev and the President of Georgia Giorgi Margvelashvili as well as between the Foreign Ministers Ekaterina Zaharieva and David Zalkaliani;
- September 24, 2018 – within the framework of the 73rd session of the UN General Assembly, a bilateral meeting was held between Prime Minister Boyko Borissov and Prime Minister of Georgia Mamuka Bakhtadze¹.

The videoconference between the presidents of the two countries, Rumen Radev and Salome Zurbishvili, held on April 23, 2020, could be noted as a final touch in the bilateral relations. Radev and Zurbishvili believe that in times of crisis it is necessary to find the necessary balance between health and socio-economic measures. The fight against the coronavirus requires joint efforts of the countries

¹ МВНР :: Грузия (mfa.bg)

and solidarity, is the position of the two presidents. Bulgaria's and Georgia's readiness to strengthen the economic exchange after the coronavirus pandemic was discussed by the two Heads of State. They consider it extremely important to continue the work on joint Bulgarian-Georgian projects, as the development of transport and energy corridors in the Black Sea region, it is expected to be of particular importance after the end of the economic stagnation caused by the Covid-19 pandemic.

However, the laconic thirty-year history of the official diplomatic relations between Bulgaria and Georgia can hardly accommodate the centuries-old cultural and historical ties existing between the two peoples. In the subsequent presentation, attention will be paid to some more important points.

Historical and Cultural Ties between Bulgarians and Georgians

a. Bachkovo Monastery

An essential part of the historical and cultural relationship is related to the Bachkovo Monastery, created by the Bakuriani/Bakurianidze brothers, where a miraculous (Georgian) icon of the Virgin Mary was laid. It is no coincidence that today the Bachkovo Monastery is included in the UNESCO World Heritage List. The Bachkovo Monastery played a significant role in the mutual acquaintance between Bulgarians and Georgians and the communication between them precisely through the presence of the first Georgian monks. Anyway, in the 11th-12th centuries, one can definitely talk about the presence of Georgians in the Bulgarian lands, as well as fruitful cultural and ecclesiastical cooperation. It should also be borne in mind that in the Zograf charter of Tsar Ivan Alexander (March 1342) it is mentioned that different peoples, including the "Iverians" (Georgians), took care of the Bulgarian cloister on Mount Athos¹.

During the reign of the Byzantine Emperor Alexios I Komnenos (1081-1118) two Georgian brothers with the surname Bakuriani from the principality of Tao-Klarjeti in South-Western Georgia made a remarkable career. One brother Abbas (Abazius) was a master (commander-in-chief) of one of the Byzantine armies. The other, Grigol (Gregory), had the rank of sebasto and a great domestico of the

¹ Даскалова, А., М. Райкова. Грамоти на българските царе. С., 2005, с. 37. Daskalova, A., M. Raykova. Diplomas of the Bulgarian kings. S., 2005.

West (commander-in-chief of Byzantium troops in Europe). He received as a gift large feudal properties in the Aegean, Macedonia and Plovdiv. In December 1083, Grigol founded the Bachkovo Monastery (in Georgian პეტრიწონის მონასტერი, Petritsonis Monastery), today the Bachkovo Monastery “Assumption”. The original name Petrichionski comes from the Greek version of the Petrich area, where the monastery was built. In the following year the monastery received its statute, which is the first preserved monastery statute in Bulgaria. The statute is written in three languages, Greek, Georgian, and Armenian, and has been preserved in transcripts as its original has been lost¹. From them it becomes clear that the monastery is Georgian and only the scribe could be a Byzantine (Byzantine). This is the explicit will of the founder Grigol Bakuriani: *“I instruct all those living in the monastery and by a very strict order I oblige them never to accept into my monastery a Greek priest or monk ... lest the Greeks as violent, playful, and polytheistic (greedy) people cause any malice or harm to the monastery or put someone by force, who shall hasten to seize the place, or to appropriate the abbot, or in any other objectionable way to seize the monastery”*.² It is obvious that this text cannot please the Patriarch of Constantinople, and therefore the statute was approved by Patriarch Euthymius of Jerusalem. In fact, the monastery retained its Georgian appearance until the 12th century, and according to some historians – until the 14th century. Confirming the above is the fact that in the works of Old Bulgarian literature from the 9th – 14th centuries the Georgians are described as closest in terms of the faith of the Bulgarians. The sympathy of the Bulgarians towards the Georgians contrasts sharply with their negative attitude to Muslims, Catholics and even to Orthodox Byzantines.

Over the years, it has established itself as a significant literary center. A seminary was also established at the monastery, which initially

¹ Типик на Григорий Бакуриани. – Извори за българската история. Т. 14. Typist of Gregory Bakuriani. – Sources of Bulgarian history. Vol. 14. Вж. Също Шанидзе, А. Грузинский монастырь в Болгарии и его типик. Тбилиси, 1971. See also Shanidze, A. Gruzinskii monastery v Bolgarii i ego tipik. Tbilisi, 1971.

² Хайтов, Н. Асеновград в миналото, Наука и изкуство, С., 1965, с.139. Haytov, N. Asenovgrad in the past, Science and Art, Sofia, 1965, p.139.

trained 50 monks, mostly Georgians and Armenians. Many seminaries can be proud of the subjects studied in Bachkovo – religion, mathematics, history and music. Here organized his school the famous Georgian philosopher-Neoplatonist John Petricius (1050-1130), famous for translations and commentaries to the works of Plato, Aristotle, Proclus, etc¹. Subsequently, many Greek and Bulgarian scholars worked in the monastery. For more than three centuries until the fall of Bulgaria under Ottoman rule, the monastery was one of the most significant Eastern Orthodox centers in Europe. The architecture of the monastery combines Byzantine, Georgian, Armenian and Bulgarian traditions. From the original buildings of the monastery to the present day, only the ossuary has survived, in which the images of the founders of the monastery are preserved. These are high-art frescoes from the 12th century, a work of the Georgian master J. Iveropulets. There is also a painted image of the Bulgarian Tsar Ivan Alexander, who probably endowed the monastery with new possessions and privileges, and that is why he was proclaimed as its patron and donor. Tzar's face, painted in the Bakurian tomb, is the only mural image of this Bulgarian ruler². And in planned terms, the ossuary is a foreign type for the Balkan Peninsula, imported from the Caucasus. It is built on two floors, with an ossuary in the lower one and a chapel in the upper one. The fourteen tombs dug into the floor of the bone storage show that the ossuary was built for the needs of the Bakuriani family alone. One of the brothers, Abbas Bakuriani, who was engaged in providing the necessary funds and construction, died before the construction was completed and in pursuance of his will he was buried in the monastery itself. The other – Grigol Bakuriani died in a battle with the Pechenegs near Plovdiv in 1086, but the place of his burial is unknown.

¹ Данков, Е. Средновековната философска школа в Петричкия (Бачковския) манастир. – Философска мисъл, 1984, № 3, 96-105. Dankov, E. The medieval philosophical school in the Petrich (Bachkovo) monastery. – Philosophical Thought, 1984, No 3, 96-105.

² Хайтов, Н. Асеновград в миналото, Наука и изкуство, С., 1965, с.215. Haytov, N. Asenovgrad in the past, Science and Art, Sofia, 1965, p.215.

In the autumn of 1189, the crusaders of Emperor Frederick Barbarossa plundered the surroundings of the Bachkovo Monastery. The treasurer of the troops buried in the land of the village of Gornoslav, Plovdiv region, a large part of the treasury apparently with the hope that in this way he would keep the money. But the treasure was discovered only in 1962. It consists of gold ingots and coins minted during the time of the Byzantine emperors Alexei I Komnenos (1081-1118), John II Komnenos (1118-1143), Manuel I Komnenos (1143-1180) and Andronikos I Komnenos (1182-1185). The Bachkovo Monastery maintained relations with Georgia until the late Middle Ages. From Georgia in 1311 was brought the miraculous icon Holy Virgin Eleusa (Tenderness). On its silver plating is a donation inscription from 1311 by two Georgians, residents of Tao-Klarjeti. It says: *“This holy icon of our most holy queen Mother of God from Petrich is overlaid by the two brothers in the flesh from Tao, sons of Ignatius, the mentor Athanasius and Okropirus for 125 perpers and [let be] placed a candlestick... to [her] . . .”* The inscription further notes as a chronological marker the reign Andronikos [II] and Michael [IX] Palaiologos, ruled between 1234 and 1320, and the Georgian rulers Constantine and Dimitar Bagratidi¹.

There is a legend that after the construction of the main monastery church in 1604, this icon was solemnly placed in it on the second day of the Resurrection of Christ². That is why every year there is a

¹ Опис на гръцките и други чуждоезични ръкописи в Народната библиотека “Кирил и Методий”. Съст. М. Стоянов. С., 1973, с. 188, обр. 24. Вж. също Станимиров, Ст. Чудотворната икона “Св. Богородица Петричка” в Бачковския манастир. С., 1939; Ценева, И. Чудотворните икони на България. С., 2007. Inventory of Greek and other foreign-language manuscripts in the National Library “Cyril and Methodius”. Asst. M. Stoyanov. S., 1973, p. 188, rev. 24. See also Stanimirov, St. The miraculous icon “St. Virgin Mary Petrichka” in the Bachkovo Monastery. S., 1939; Tseneva, I. The Miraculous Icons of Bulgaria. S., 2007.

² Христева М. Бачковският манастир през XVI в. според осмонски описни регистри в: сборник „Храм „Вси светии” Бачковска света обител „Успение Богородично” Петрицион”, изд. Нитон, Пловдив, 2021. ISBN 978-954-347-096-9. С. 13-29. Hristemova M. Bachkovo Monastery in the 16th Century according to Osmonski Inventory Registers in: Collection “All Saints Church” Bachkovo Holy Cloister “Assumption of the Virgin” Petrition”, ed. Niton, Plovdiv, 2021. ISBN 978-954-347-096-9. Pp. 13-29.

procession to the area of Kluvia, in the temple “St. Archangels” a Paschal liturgy is celebrated, and in the holy spring – a blessing of water. It is prepared and distributed sacrifice to all the pilgrims.

Georgians also donated the silver cross on the dome of the monastery’s main temple, which bears an inscription in Georgian: “*Never give up*”. On the northern wall of the narthex of the ossuary is marked an explanatory inscription next to the image of St. Georgi Kashuetski. He disappeared today¹. The fourth Georgian inscription is fragmented and is applied around the image of St. John the Theologian on the north wall in the narthex of the ossuary².

b. Georgian contribution in Russian-Turkish Liberation war 1877-1878

Another important moment in our common historical past is the participation of Georgians in the Russian-Turkish Liberation War of 1877-78. The Tersk Ingushet detachment was sent to Odessa. The second division of Ossetia was part of the Vladikavkaz Cossack Regiment and the 1st Brigade of the Caucasian Cossack Division and participated in battles under the command of Gen. Major M. Skobelev, Gen. Lieutenant Y. Gurko, Major General N. Stoletov and Gen. Lieutenant F. Radetzky. In the battles for the liberation of a number of cities in Northern Bulgaria participated the detachment of General Prince Alexander Imeretinsky. The grateful town of Lovech has placed his monument in a central place in the town and has named one of the main streets after the famous hero.

One of the most emblematic names associated with Georgian participation in the Russian-Turkish War of 1877-78 is that of Prince Alexei Tsereteli. Alexei Tsereteli, son of the tsarist Russian statesman and diplomat, was born in 1848 in the province of Penza. He received primary education in the family, then studied in Lausanne. In 1865 he enrolled in the Law Faculty of Moscow

¹ Ласков, Д. Грузински надпис от Бачковския манастир. – Известия на Археологическото дружество. Т. IV, 1915. Laskov, D. Georgian inscription from the Bachkovo Monastery. – Bulletin of the Archaeological Society. Vol. IV, 1915.

² Бакалова, Е., Р. Сирадзе. Новооткрит старогрузински надпис в Бачковската костница. – Музеи и паметници на културата, 1975, № 3, 7-10. Bakalova, E., R. Siradze. Newly discovered Ancient Georgian inscription in the Bachkovo ossuary. — Museums and cultural monuments, 1975, No 3, 7-10.

University. His student years coincided with a time when tsarist Russia was particularly interested in Slavic issues, especially the situation of the South Slavs, who were still under Ottoman rule.

Prince Tsereteli has defended Bulgaria since 1876, when after the end of the April Uprising he was included in a diplomatic commission investigating Turkish atrocities in the Bulgarian lands. In one of his reports to the Russian ambassador to Constantinople, Count Ignatiev Tsereteli reported: *“Most of the villages have been plundered... Bulgarians everywhere are killed... More attacks are expected. All this is done against the backdrop of general poverty and need”*. Even before the war, Count Ignatiev sent him as consul in Adrianople, and later – in Plovdiv. Prince Tsereteli saved many Bulgarian patriots from the Turkish persecutions, including Raina Kniaginya. When the Russian-Turkish War began in 1877, Tsereteli volunteered as a soldier in one of Skobelev’s dragoon regiments stationed in Romania. Forcing the Danube River for the first time participated in battle. After becoming an orderly of Gen. Gurko, took part in the capture of Tarnovo and the battle at Telish. Since Alexei studied the topography of Bulgaria, his knowledge provided invaluable assistance to the Russian army in capturing Shipka. In front of the ten-thousand detachment of Gurko was the task to break through the Turkish defensive positions and advance in southern Bulgaria. The complexity of the operation was that it was impossible to attack Shipka with a direct blow. At first it was necessary to pass through a hard-to-reach ridge of Stara Planina. The information of Prince Alexei Tsereteli proved useful at this fateful moment. He reported to Gen. Gurko that he heard about the existence of the strategically important Hainkyoy Pass. Neither the Russian nor the Turkish command knew about this pass. Disguised as a peasant, Alexei Tsereteli went on reconnaissance. This complex mission is described in his diary. Alexei gathered the necessary information and after a few days returned to Gurko. On July 2, Gurko directed the squad through the considered impassable Hainkyoy Pass and unexpectedly for the enemy conquered Kazanlak and the village of Shipka. Alexei Tsereteli was also at the head of the army.

After the signing of the armistice, Tsereteli was an associate of the Russian ambassador to Turkey Count Ignatiev and actively participated in the drafting of the San Stefano Peace Treaty. Together

with the American diplomat Eugene Schuyler, he developed a project for an autonomous Bulgaria, presented at the Constantinople Conference, as an Organic Statute of Eastern Rumelia, which gives him fame and trust among the population. It is known that the San Stefano Peace Treaty restored part of the lands in the Adjara region to the territorial integrity of Georgia, to which the prince also made a significant contribution.

After the end of the war he was again in the Ministry of Foreign Affairs, and on August 24, 1878 he was appointed Consul General in the town of Smolyan. Plovdiv – a position he held until 1882. Due to a serious illness, Alexei Tsereteli left the post of Consul General of Russia in Eastern Rumelia and returned to Russia. He spent the last days of his life at his estate in the village of Lapiag, Tambov province, where he died on May 16, 1883, at the age of 35.

It should be borne in mind that in addition to Prince Tsereteli, over 400 Georgian participants in the Russo-Turkish War were awarded Russian military orders and decorations. Among them are I. Amylachvari, D. Chcheidze, Chavchavadze, Natishvili, Panchulidze, Kavtaradze, Tumanishvili, Gurieli, Goguadze, Egadzé, Sherwashidze, Tavartkiladze. It is known that after returning from the war, Georgian participants held annual commemorative meetings for decades.

c. Georgian candidacy for the Bulgarian throne

Last but not least, the case of the Georgian candidacy for the Bulgarian throne after the political crisis in 1886 should be noted. It belongs to Nikolai Davidovich Mingrili, born Nikolai Dadiani (Georgian: ნიკოლოზ დავითის ძე დადიანი), the last ruler of the Georgian principality of Meghrelia. According to the information that has reached us, Nikolai Dadiani was born on January 4, 1847 in Zugdidi. At the age of six, he inherited the historical and ethnic region of Megrelia from his father, Prince David of the Dadiani dynasty (1853). Because of his minority, he ruled with the help of a regency headed by his mother, Catherine Chavchavadze.

During the Crimean War, part of his principality was temporarily occupied by Ottoman troops. After the Turks were expelled with Russian help, he moved to St. Petersburg, where he received the military rank of fliegeľ-adjutant of Tsar Alexander II and was enrolled in the Guard.

In 1857, a peasant uprising broke out in Megrelia used by the Russian authorities, which effectively liquidated independent Georgian power and the principality was legally included in the Russian Empire (1867). Nikolai Dadiani officially renounced his rulers' rights in exchange for 1 million rubles and the princely title of Dadian-Mingrelian). His family kept their extensive landed properties inherited After the death of his mother Catherine in 1882, he was enrolled as an officer in the Guards Cavalry Force (1975). Nicholas Dadiani grew up at the Emperor's court in St. Petersburg and in Paris, where he completed his education.

Like Prince Tsereteli, Nikolay Didiani was a participant in the Russo-Turkish War. He served in the forward detachment commanded by Lieutenant General Joseph Gurko. He participated in the liberation of Tarnovo, the capture of the Shipka Pass in July 1877, in the Battle of Nova Zagora and others. He retired from the Russian army with a promotion to the rank of major general in October 1878.

After the outbreak of the so-called Bulgarian crisis in November 1886, Russian diplomacy launched the candidacy of Nicholas Mingrili as Bulgarian prince in place of the abdicated Alexander Battenberg. However, the proposal was rejected both by the regency of the Principality of Bulgaria and by the Great Powers.

Conclusion

It is evident that of all ages in the development of human society there are now the most favorable conditions for overcoming its confinement. Globalization and regionalization determine the peculiarities of modern life on earth¹. Nowadays, in the conditions of deepening of the integration processes, the role and importance of countries such as Bulgaria and Georgia in the rapprochement of the Balkan and Caucasian peoples, as well as for the development of the Black Sea region, are becoming more and more relevant². It should

¹ Попов, Н. Глобализация и регионализация, УИ „Неофит Рилски“, Благоевград, 2009, с. 5. Popov, N. Globalization and Regionalization, Neofit Rilski University Publishing House, Blagoevgrad, 2009, p. 5.

² Путкарадзе, Т. Грузинската цивилизация и световните глобални процеси, сп. Международна политика, бр.3, 2010, с.7-13. .: Публикации (swu.bg) Putkaradze,

be borne in mind that Bulgarian-Georgian relations date back to ancient times. In Bulgarian and Georgian culture (as well as in any national culture) there are elements of contribution to world civilization or to the culture of neighbors, and this contribution should become known to the mass consciousness, since this is one of the important aspects of the ethno-cultural phenomenon in the Balkans and the Caucasus as regions, that are called to be a bridge between Europe and Asia.

Bibliography:

Бакалова, Е., Р. Сирадзе. Новооткрит старогрузински надпис в Бачковската костница. – Музеи и паметници на културата, 1975, № 3, 7-10. Bakalova, E., R. Siradze. Newly discovered Ancient Georgian inscription in the Bachkovo ossuary. — Museums and cultural monuments, 1975, No 3, 7-10.

Данков, Е. Средновековната философска школа в Петричкия (Бачковския) манастир. – Философска мисъл, 1984, № 3, 96-105. Dankov, E. The medieval philosophical school in the Petrich (Bachkovo) monastery. – Philosophical Thought, 1984, No 3, 96-105.

Даскалова, А., М. Райкова. Грамоти на българските царе. С., 2005. Daskalova, A., M. Raykova. Diplomas of the Bulgarian kings. S., 2005.

Дюлгерова, Н. Границите в Кавказ. Геополитически и международноправен дискурс, С. Парадигма, 2007. Dyulgerova, N. Borders in the Caucasus. Geopolitical and International Legal Discourse, S. Paradigm, 2007.

Ласков, Д. Грузински надпис от Бачковския манастир. – Известия на Археологическото дружество. Т. IV, 1915. Laskov, D. Georgian inscription from the Bachkovo Monastery. – Bulletin of the Archaeological Society. Vol. IV, 1915.

T. Georgian Civilization and World Global Processes, p. International Politics, issue 3, 2010, pp.7-13.

Матеева, М. История на дипломатическите отношения на България, С., 2005, с.172-173. Mateeva, M. History of the Diplomatic Relations of Bulgaria, Sofia, 2005, pp.172-173.

Николов, Г. Сведения о Грузии и грузинах в древнеболгарской литературе View of Bulgarian-Georgian Relations During the Middle Ages | Contemporary Issues of Literary Studies – International Symposium Proceedings (openjournals.ge)

Пискова, М., М.Ангелова (19) (PDF) Побратимените градове: Докосване между култури и/или размяна на делегации: Благоевград – Батуми, 1964-1989 г. (researchgate.net) Piskova, M., M.Angelova (19) (PDF) Twin Cities: Touching Between Cultures and/or Delegations Exchange: Blagoevgrad – Batumi, 1964-1989 (researchgate.net)

Попов, Н. Глобализация и регионализация, УИ „Неофит Рилски”, Благоевград, 2009, с. 5. Popov, N. Globalization and Regionalization, Neofit Rilski University Publishing House, Blagoevgrad, 2009, p. 5.

Путкарадзе, Т. Грузинската цивилизация и световните глобални процеси, сп. Международна политика, бр.3, 2010, с.7-13. .: Публикации (swu.bg) Putkaradze, T. Georgian Civilization and World Global Processes, p. International Politics, issue 3, 2010, pp.7-13.

Спахийски, Ем. Алексей Церетели – забравеният герой от Освобождението – Труд (trud.bg) Spahiyski, Em. Alexei Tsereteli – the forgotten hero of the Liberation – Trud (trud.bg)

Станимиров, Ст. Чудотворната икона “Св. Богородица Петричка” в Бачковския манастир. С., 1939 Stanimirov, St. The miraculous icon “St. Virgin Mary Petrichka” in the Bachkovo Monastery. S., 1939.

Стефанов П. Исторически връзки между Грузинската и българската църква Исторически връзки между Грузинската и Българската църква | Църковна история | Показалец (dveri.bg)
Stefanov P. Historical links between the Georgian and Bulgarian churches Historical links between the Georgian and Bulgarian churches | Church History | Bookmark (dveri.bg)

Тъпкова-Заимова, В., А. Милтенова. Историко-апокалиптичната книжнина във Византия и средновековна България. С., 1996.
Tapkova-Zaimova, V., A. Miltenova. Historical-apocalyptic literature in Byzantium and medieval Bulgaria. S., 1996.

Хайтов, Н. Асеновград в миналото, Наука и изкуство, С., 1965.
Haytov, N. Asenovgrad in the past, Science and Art, Sofia, 1965.

Химирски, Кр. Българо–грузински отношения през вековете (expert-bdd.com) Himirsky, Cr. Bulgarian-Georgian relations through the centuries (expert-bdd.com).

Христева М. Бачковският манастир през XVI в. според осмонски описни регистри в: сборник „Храм „Вси светии” Бачковска света обител „Успение Богородично” Петрицион”, изд. Нитон, Пловдив, 2021. ISBN 978-954-347-096-9. С. 13-29.
Hristemova M. Bachkovo Monastery in the 16th Century according to Osmonski Inventory Registers in: Collection “All Saints Church” Bachkovo Holy Cloister “Assumption of the Virgin” Petrition”, ed. Niton, Plovdiv, 2021. ISBN 978-954-347-096-9. Pp. 13-29.

Ценева, И. Чудотворните икони на България. С., 2007. Tseneva, I. The Miraculous Icons of Bulgaria. S., 2007.

Шанидзе, А. Грузинский монастырь в Болгарии и его типик. Тбилиси, 1971. Shanidze, A. Gruzinskii monastery v Bolgarii i ego tipik. Tbilisi, 1971.

ოთარ გოგოლიშვილი
Otar Gogolishvili

გამოჩენილი პიროვნება და
საზოგადო მოღვაწე გრიგოლ გურიელი
Grigol Guriel, a prominent personality and public figure

აბსტრაქტი. გამოჩენილი საზოგადო მოღვაწე გრიგოლ გურიელი 1877–1878, რუსეთ-ოსმალეთის ომის პერიოდში, ეწეოდა ფართო სამხედრო და დიპლომატიურ მოღვაწეობას. 1878 დაინიშნა ბათუმის ოკრუგის უფროსად. ჩაშალა ამ მხარის მოსახლეობის მუჰაჯირად წასვლა, იბრძოდა ქართველი მოხელეების დასაწინაურებლად. საადგილმამულო ურთიერთობის შესასწავლად და გადასაჭრელად შექმნა კომისია, რომელსაც ევალებოდა აგრეთვე ქართული საგვარეულოების, მათი ზნე-ჩვეულებებისა და სხვა ტრადიციების გამოკვლევა. მან ხალხის დიდი სიყვარული დაიმსახურა და ხელისუფლებაც თითქოს დიდად აფასებდა მის ღვაწლს, რადგან დიდი როლი შეასრულა აჭარის, იმერხევისა და შავშეთის მშვიდობიანად შემოერთებაში. ამის მიუხედავად, იგი ბათუმის ადმინისტრაციას ჩამოაშორეს, გენერლის წოდება მიანიჭეს და პენსია დაუნიშნეს. მას აჭარის მოსახლეობის დიდი სიყვარული და პატირვისცემა დაიმსახურა

საკვანძო სიტყვები: საზოგადო მოღვაწე, 1877-1878 წლების რუსეთ-თურქეთის ომი, ბათუმის ოკრუგის უფროსი, მუჰაჯირობის წინააღმდეგი, ადმინისტრაცია

Abstract. Grigol Gurieli, a well-known person in the Georgian history, took a very active part in a Russian-Turkey war of 1877-1878. After the war Grigol Gurieli was appointed as a governor of the District of Batumi. He played a great part in the movement against the deportation of the local Muslim population in Turkey. Grigol Gurieli's activity resulted in the fact that a lot of people were not

deported in Turkey. As a result, the local population expressed a great respect to Grigol Gurieli. When he resided on 13 April, 1880, the local population organized a very warm farewell.

Key word: *Well-known person, Russian-Turkey war of 1877-1878, Governor of the District of Batumi, Movement muhajir, Admistrazion*

გამოჩენილი პიროვნება, საზოგადო მოღვაწე და თავისი ქვეყნის დიდი პატრიოტი გრიგოლ გურიელი დაიბადა 1812 წელს ოზურგეთში, გურიის მთავართა ოჯახში. 1818 წლამდე, ჯერ კიდევ ოსმალთა ბატონობის დროს, ქობულეთის მაზრის კინტრიშის ხეობაში იზრდებოდა ახლო ნათესავ ჯაშის ოჯახში: „აქ იზრდებოდა ეს ძვირფასი კაცი“-წერდა გაზეთი „ივერია“ და ამიტომაც გამოყვა მას ამ მხარის და მისი მოსახლეობის დიდი სიყვარული [გაზეთი „ივერია“, № 16, 1880:1. 1818 წლიდან, რუსეთთან გურიის შეერთების შემდეგ, ჭაბუკი გრიგოლი ოზურგეთში დააბრუნეს, ოჯახში შეისწავლა წერა-კითხვა და რუსეთის არმიის სამსახურში შევიდა. 60-იან წლებში პოლკოვნიკი გრიგოლ გურიელის მილიციის უფროსი, რუსეთ-თურქეთის სასაზღვრო, ე. წ. საკორდონო ჯარების უფროსია. ამ თანამდებობაზე იყო, როდესაც 1874 წელს იგი ზემო აჭარაში თავის ნათესავ და მეგობარ შერიფ ხიმშიაშვილთან სპეციალური დავალებით გაიგზავნა. მის ამალაში სამოქალაქო ფორმით იყო რუსეთის არმიის გენერალური შტაბის პოლკოვნიკი გიორგი ყაზბეგი, რომელსაც გეოგრაფიული და სხვადასხვა სახის სამხედრო მნიშვნელობის სადაზვერვო ცნობები უნდა შეეკრიბა სამხრეთ საქართველოზე.

ცნობილია, რომ მოგზაურობა წარმატებით დამთავრდა 1874 წლის 24 ივლისს. გიორგი ყაზბეგი რუსეთის სამხედრო მინისტრს სწერდა, რომ დავალების წარმატებით შესრულება მან შეძლო პოლკოვნიკ გრიგოლ გურიელისა და ბათუმში მყოფ რუსეთის კონსულის ჯიუდიჩის დახმარებით: „თავადი გრ. გურიელი მეტად ცნობილია გურიის მოსაზღვრე მთელ მხარეში და შეიძლება ითქვას, ამ პოპულარობის შედეგად ყველგან აღტაცებით ხვდებოდნენ. მისმა ნათესაურმა კავშირმა აჭარის, ლივანისა და შავშეთის გავლენიან ბეგებთან,

ისე როგორც ოფიცრის პირადმა, მაღალმა თვისებებმა ჩემთვის ხელმისაწვდომი გახადა ისეთი ცნობები, რომლებსაც მისი დახმარების გარეშე შეუძლებელი იყო ასეთი წარმეტებით შეგვესრულებინა ჩვენზე დაკისრებული მოვალეობა.” [ა. ყაზბეგი, 1997:2

1877-1878 წლების რუსეთ-თურქეთის ომის შემდეგ დედასამშობლოსთან აჭარის დაბრუნების საკითხის მნიშვნელობა საყოველთაოდ ცნობილია. თვით ბრძოლებში აქტიური მონაწილეობისა და დამსახურებისათვის გრიგოლ გურიელმა ორი ორდენი დაიმსახურა. ომის შემდეგ სამხრეთ საქართველოს ტერიტორიაზე შეიქმნა ბათუმის ოლქი. იგი იყოფოდა აჭარის, ართვინისა და ბათუმის ოკრუგებად. ბათუმის ოკრუგის უფროსად დაინიშნა პოლკივნიკი გრიგოლ გურიელი, რომელიც მალე გენერალ-მაიორის ჩინში აამაღლეს. იგი ჩვეული პატიოსნებით, გამოცდილებით და მოსახლეობისათვის კეთილი განწყობით შეუდგა საპატიო და პასუხსაგები მოვალეობის შესრულებას, ეს მაშინ, როცა მხარეში მეტად რთული და დაძაბული ვითარება სუფევდა. საბრძოლო ოპერაციებისა და მოუსავლიანობის შედეგად ქვეყანაში იყო შიმშილობა.

ეს ის დროა, როდესაც ასევე მთელი სისრულით მძვინვარებდა მუჰაჯირობა. ბათუმის ოლქიდან მიედინებოდა თურქეთისაკენ მოსახლეობა. გრიგოლ გურიელი წინ აღუდგა ქართველებისათვის ამ დამღუპველ მოქმედებას. მუჰაჯირობის მასშტაბების გაზრდით ერთნაირად იყო დაინტერესებული როგორც რუსეთის, ასევე თურქეთის ხელისუფლება. გრ. გურიელი თავად დადიოდა ბათუმის ოლქის სოფლებში და მოსახლეობას თხოვდა, რომ არ მოესმინათ მატყუარებისათვის და არ მიეტოვებინათ თავიანთი სახლ-კარი. 1879 წლის 18 მარტს იგი სოფელ ფერიაში შეხვდა მოსახლეობას, სადაც მან ხალხს აუხსნა თუ რა საშიშროებასთან იყო დაკავშირებული თავიანთი სამშობლოდან უცხო ქვეყანაში წასვლა. აქვე ის სასტიკად დაუპირისპირდა თურქ ემისარს ვინმე მახმუდ ოღლის, რომელიც ხალხს ეუბნებოდა, რომ „სამოთხეში“ მოხდებოდნენ თუ თურქეთში წავიდოდნენ. გრიგოლ გურიელმა ამ მახმუდ ოღლის მატყუარა და პროვოკატორი უწოდა და ხალხს უთხრა, რომ ყური არ დაეგდო ამ ნაძირალასათვის. ასეთი შეხვედრები და დაპირისპირებები გრი-

გოლს ბევრი ჰქონდა. ამის გამო იგი ხშირად ხდებოდა კრიტიკის ობიექტი თვით რუსეთის ხელისუფლების მხრიდანაც კი. ასე, მაგალითად, 1879 წლის 27 ოქტომბერს მას შეხვდა ბათუმის ოლქის პირველი გენერალ-გუბერნატორი კომაროვი და თხოვა, რომ მას (გრიგოლ გურიელს) მთელი ყურადღება დაეთმო ბათუმის ოკრუგის მონესრიგებისათვის, ომისაგან დაზარალებული მხარის ახლებურად მოწყობისათვის, ხოლო რაც შეეხება მუჰაჯირობას, ეს ადგილობრივი მოსახლეობის სურვილი იყო და ამაში არ შეიძლებოდა მათთვის ხელის შეშლა. გრიგოლ გურიელი არ დაეთანხმა ამ მოსაზრებას და აღნიშნა: „რომ რუსეთის ხელისუფლებამ ხელი კი არ უნდა შეუწყოს, არამედ შეაჩეროს ეს სამინელი მოქმედებაო“. გრიგოლი ხვდებოდა, რომ რუსეთი ყოველმხრივ ხელს უწყობდა მუჰაჯირობის გაზრდას. მისი აზრით ამას რუსეთი იმიტომ აკეთებდა, რომ ადგილობრივი მოსახლეობისაგან დაცლილ ტერიტორიას დაპატრონებოდა და იქ ჩამოესახლებინა რუსეთის შიდა გუბერნიებიდან მოსახლეობა. ამას იგი ხმამაღლა ამბობდა.

მისი დახმარებით ასობით ოჯახი გადაურჩა გადასახლებას. ხშირი იყო შემთხვევა, როდესაც ოსმალეთში წასასვლელად ბათუმში თავმოყრილ რამდენიმე ჯგუფს გურიელმა სათანადო დახმარება აღმოუჩინა, ტრანსპორტით უზრუნველყო და მშობლიურ კერას დაუბრუნა **[საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო ისტორიული არქივი, ფ. 457, აღწ. 1, საქ. 231:3]**.

რუსეთის ხელისუფლებისათვის გრიგოლ გურიელი მიუღებელი პიროვნება იყო, მაგრამ იმდენად დიდი იყო მისი ავტორიტეტი ადგილობრივ მაჰმადიან მოსახლეობაში, რომ შოვინისტები ვერ ბედავდნენ მის წინააღმდეგ აშკარა გალაშქრებას.

მთელი ქართველი ინტელიგენცია დაირაზმა, რათა აჭარის მოსახლეობას დახმარებოდა. განსაკუთრებით დიდი იყო ამ საქმეში გრიგოლ გურიელის როლი. გაზეთ „გოლოსის“ სპეციალური კორესპონდენტის, კაპიტან ა. ფრენკელის გადმოცემით: „ოკრუგის უფროსის საცხოვრებელი სახლი მუდამ სავსე იყო აჭარის სხვადასხვა სოფლებიდან ჩამოსული პირებით. ყოველი მათგანი სათანადო დახმარებას ან რჩევა-დარიგებას ლეზულობდა მისგან. ერთი სიტყვით, თა-

ვადი გურიელიდან არავინ გამოვიდოდა მატერიალური ან მორალური დახმარების გარეშე. ხალხი მას შეჰყურებდა როგორც მამას, მისი სჯეროდათ და სწამდათ. ამ პოპულარული და ადგილობრივი მაჰმადიანი მოსახლეობისათვის საყვარელი ადამიანის დამსახურება დიდია ხალხისათვის მდგომარეობის შემსუბუქების საქმეში” [A. Френкель, 1885:4].

ამიტომ იყო, რომ გურიელმა მთელი ქართველი ხალხის სიყვარული და პატივისცემა დაიმსახურა. მას დიდად აფასებდა ილია ჭავჭავაძე. იგი მას პატიოსანს და ერის გულშემატკივარს უწოდებდა.

ბათუმის ოკრუგის უფროსად გრიგოლ გურიელი დარჩა 1880 წლის 13 აპრილამდე. მაღლიერმა ხალხმა მას გამოსამშვიდობებელი სადილი გაუმართა. სიტყვებსა და სადღეგრძელოებში მას ქება-დიდებას ასხამდნენ აჭარის მოსახლეობისადმი ესოდენ დიდი ამაგისათვის.

გრიგოლ გურიელის ბათუმიდან წასვლასთან დაკავშირებით გაზეთ „დროების“ კორესპონდენტი კარიჭაშვილი „კრაზანას“ ფსევდონიმით ცნობილი წერდა: „გრიგოლ გურიელი ბევრს შრომობდა ჩვენი მხარის ხალხისათვის და დიდი დანაკლისია მისი აქედან წასვლა. მაგრამ მეტი აღარ მოითხოვება მისგან. დროა, რომ მისი ხანგრძლივი შრომა, ახლა, ამ მოხუცებულობაში დასვენებით დააგვირგვინოს. როდესაც გრიგოლი ბათუმიდან მიდიოდა, თან მისტიროდნენ მაჰმადიანი ქართველები” [გაზეთი „დროება“, №39, 1881.

მხარეზე შეყვარებული გურიელი წამოსვლის შემდეგ უყურადღებოდ არ ტოვებდა მას: „ქართველები არიან, ცოდონი არიან, რომ ასე უპატრონოდ გვყავს მიტოვებული”-წერდა იგი. გურიელი მოითხოვდა, რომ მათთვის გაეხსნათ სკოლები და სწავლა-განათლება შეეტანათ მხარეში.

გრიგოლ გურიელი გარდაიცვალა 1893 წელს ოზურგეთში, მისი ნეშტი წმინდა მარიამის ეკლესიას მიაბარეს.

ზაქარია ჭიჭინაძე აღნიშნავს: „1879 წელს გრიგოლ გურიელმა ერთ დღეს დამშეულთ ათი ათასი მანეთი თავისი ფული დაურიგა და მასთან რამდენი კიდეც სხვა ასეთები უქმნია ამ ძვირფას კაცს, ამას თვლა არა აქვს. დიდი შესანიშნავი კაცი იყო ეს გრიგოლ გურიელი, მეტად თავგამოდებული მოსარჩლე ქართველ მაჰმადიანთა ღარიბ-ღატაკ ხალხისა” [ზ. ჭიჭინაძე, 1911:8.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. გაზეთი „ივერია“, № 16, 1880
2. ყაზბეგი 1997 – ყაზბეგი გიორგი., სამი თვე თურქეთის საქართველოში. ბათუმი
3. საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო ისტორიული არქივი, ფ. 457, აღწ. 1, საქ. 231
4. Френкель, 1885 – Френкель Александр., Очерк Батуми и Чурук-су. Батум
5. გაზეთი „დროება“, №39, 1881
6. ჭიჭინაძე 1911 -ჭიჭინაძე ზაქარია., ისტორია ოსმალეთის ყოფილ მუსლიმან ქართველთა საქართველოში, ბათუმი

მუსტაფა იაკუთი (გურამ ხიმშიაშვილი)

ქართული ლიტერატურა და კულტურა თურქულ ენაზე

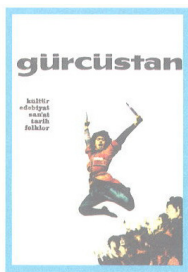
ექიმი მეჰმედ ისმეთზადე არიფი, „ქართული სოფლები“ ნიგნის ავტორი, (შემდგენელი ფაჰრეტტინ ჩილოღლუ-2002) დაახლოებით 140 წლის წინ ეწვია სამსუნის ჩარშამბას რაიონის ქართულ სოფლებს და 1893 წელს ნიგნად გამოსცა თავისი ნაშრომი, რომელშიც მოგვითხრობს ადგილობრივების ცხოვრებასა და ტრადიციებზე. ეს ნიგნი მეტად მნიშვნელოვანი იყო მიგრაციის შემდეგ რეგიონში მცხოვრები ქართველების შესახებ ინფორმაციის მიწოდების თვალსაზრისით. ეს იყო ერთადერთი ნიგნი, რომელიც დაინერა ქართველებზე ოსმალეთის პერიოდში.

ივანე ჯაიანი. ივანე ჯაიანმა, რომელიც 1877 წლის ომის შემდეგ, რუსეთის მიერ დაპყრობილ ჩორუხის ხეობაში მსახურობდა, გაზეთებში „დროება“ და „ივერია“ დაწერა სტატიები, რომელთაგანაც პირველი წერილი 1881 წლით თარიღდება. სტატიები მოგვითხრობს იმდროინდელი ქართველების ცხოვრებასა და მათ სოციალურ მდგომარეობაზე. ყველა ეს სტატია შემდგომ შეაგროვა რამაზ სურმანიძემ და ქართულად გამოსცა სათაურით, „წერილები შავშთიდან“. 2002 წელს კი ფაჰრეტტინ ჩილოღლუმ თარგმნა თურქულ ენაზე. ეს გახლავთ პირველი ნიგნი, რომელიც ასახავს ინფორმაციას მაშინდელ თურქეთში მცხოვრებ ქართველების შესახებ

„ქართველები სტამბოლში“. 1921 წელს ქართულ კათოლიკურ მონასტრის სტამბაში დაიბეჭდა იტალიური წარმოშობის, სტამბოლში დაბადებული ევგენია დალლეგიოს მიერ დაწერილი „სტამბოლელი ქართველები“. მასში მოცემულია ინფორმაცია ჩამოსახლებული კათოლიკე ქართველებისა და ოსმალეთის მუსლიმი ქართველების შესახებ. (ქართველები კონსტანტინოპოლში), (თურქულად თარგმნა ფაჰრეტტინ ჩილოღლუმ 2003 წელს)

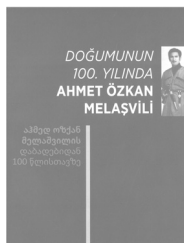
ნიაზ აჰმეტ ბანოღლუ (დ:1913-ბათუმი, ო: 1992 სტამბოლი) არის ისტორიკოსი , რომელმაც პირველმა, თურქულ ენაზე თარგმნა ქართველი მწერლების ალექსანდრე ყაზბეგის რომანი „ელგუჯა“ და ეგნატე ნინოშვილის მოთხრობები და 1936 წელს „ კავკასიის მოთხრობების“სახელით გამოსცა. ასევე ნიაზ აჰმეტ ბანოღლუმ თურქულად თარგმნა გიორგი სააკაძის „სიყვარულის გულისათვის“ რომელიც 1941 წელს გამოიცა.

ახმედ ოზკან მელაშვილი. 1968 წელს, აჰმედ ოზკან მელაშვილმა თურქეთში მცხოვრებ ქართველებისათვის გამოსცა წიგნი „საქართველო“, რომელშიც აღწერს ქართულ კულტურას, ლიტერატურას და ისტორიას. ეს იყო პირველი წიგნი თურქეთში მცხოვრებ ქართველებისათვის, საიდანაც გააცნო მათ საქართველოს შესახებ. მანამდე თურქეთში მცხოვრებ ქართველებისათვის საქართველოს შესახებ არავითარი ინფორმაცია არ არსებობდა. ეს წიგნი თურქეთელი ქართველების „ჩვენებურების“მანათობელი მესიჯი იყო.

AHMET MELAŞVİLİ

ÇEVREBİLİRLERİN ÖNCÜSÜ

ჟურნალები

ჟურნალი „ჩვენებური“. 1977 წელს აჰმეტ ოზკან მელაშვილის მიერ გამოიცა ჟურნალი „ჩვენებური“, რომელმაც 1980 წელს მისი გარდაცვალების შემდეგ შეწყვიტა გამოშვება. დიდი ხნის შესვენების შემდეგ 1993 წელს, ბურსაში ჟურნალმა „ ჩვენებური“ ისევ დაიწყო გამოცემა, რედაქტორ ფაჰრეტინ ჩილოღლუს მიერ ერთი წლის მანძილზე. შემდეგ რედაქცია გადმოვიდა სტამბოლში და იქ გაგრძელდა ჟურნალის გამოცემა. 1996 წლამდე რედაქტორი იყო ფარეტტინ ჩილოღ-

ლუ, შემდგომ ოსმან ნური მერჯანი გახდა ამ ჟურნალის მფლობელი და პასუხისმგებელი დირექტორატში და მის ჰარბიეს ოფისში გაგრძელდა გამოცემა იბერია ოზკანსა და მუსტაფა იაკუტსთან ერთად. ამ ჟურნალის გამოცემა, მკითხველთათვის მიწოდება, და ქვეყანაში დარიგრება გაგრძელდა 2006 წლამდე, ბოლო 59-ე გამოცემით. ისინი დიდი ხნის განმავლობაში იმყოფებოდნენ ჟურნალის სარედაქციო კოლეგიაში.

„მამული“. ჟურნალმა "მამული" გამოცემა დაიწყო 1997-1998 წლებში ფაჰრეთინ ჩილოღლუს რედაქტორობით, შენოლ ტაბანის და საბაჰათინ ქესკინის პასუხისმგებელი დირექტორის მფლობელობით, მაგრამ მხოლოდ ხუთი ნომერი გამოვიდა.

„ფიროსმანი“. 2007 წელს რედაქტორ ფაჰრეთინ ჩილოღლუსთან, მფლობელთან, შენოლ ტაბანთან, პასუხისმგებელ დირექტორთან, ერდალ კუჩუქთან და მუსტაფა იაკუტის გენერალურ კოორდინატორთან ერთად დაიწყო თურქულ-ქართული ორენოვანი ჟურნალის "ფიროსმანის" გამოცემა. თუმცა, 2010 წლის მე-11 ნომრით, სამწუხაროდ, დაასრულა სამაჟუნეებლო ცხოვრება.

ჟურნალი „ჩვენი სოფელი“. მისი გამოცემა ინეგოლის სოფელ ჰაირიეში 2022 წელს დაიწყო.

აჰმედ ოზჰან მელაშვილის შესახებ წიგნები, რომლებიც გამოიცა მისი დაბადებიდან 100 წლისთავის აღსანიშნავად – 2022 წლის 3 ივლისი.

1. წიგნი „ერთი ჩვენგანი, ჩვენებური“, დანერილი აჰმედ ოზკანის შესახებ, კევსერ რუჰის, ერკან ეროღლუს, ილკე ოზტურკის მიერ.
2. „სოფლის თავგადასავალი“ მე-2 გამოცემა – პროფ. პოლ მაგნარელას მიერ;
3. „აჰმედ მელაშვილი ჩვენებურების ბელადი“ წიგნის ავტორი გიორგი კალანდია 2022 წელი;
4. „დაბადებიდან 100 წლის თავზე აჰმედ ოზგან მელაშვილი“. ამჟამად მცხოვრებ მისი მეგობრების მიერ გამოიცა თურქული და ქართულ-სპეციალური

ჟურნალი, სადაც მოთხრობილია ა.ო. მელაშვილზე მოგონებები და ფიქრები მის ცხოვრებაზე.

პროფ. პოლ მაგნარელა. ამერიკელი აკადემიკოსი, სოციალური ანთროპოლოგი პროფ. პოლ მაგნარელა ბევრჯერ ეწვია ჰაირიეს, აჰმედ ოზკანის დახმარებით, წიგნის "სოფლის თავგადასავალი – გლეხთა სანარმო" დასაწერად და სხვადასხვა დაკვირვება გააკეთა. მისი ცნობები ქართველებისა და კავკასიის შესახებ შესწავლილია სოფლის ძალადობრივი და სოციალური ორგანიზაცია, ეთნოთერაპია, ეკონომიკა, მატერიალური კულტურა და საზოგადოება, ეთნიკური იდენტობა და ასიმილაცია, გარე მიგრაციის ანალიზი.

მან მოიყვანა თავისი კვლევა ევროპისკენ მიმავალ გლეხებზე, რომლებიც თურქეთში სიმდიდრეზე ოცნებებით ცდუნებდნენ. მიგრაციამდე ამ ადამიანების ტრადიციული ცხოვრების წესის აღწერის შემდეგ, მან შეაფასა მიგრაციის გავლენა მათ ცხოვრებაზე და მათ მიერ დატოვებულ სოფლებზე.

პეტერ გოლდი. 1968 წელს მუსიკათმცოდნე პროფ. პეტერ გოლდი ჩავიდა ჰაირიეში, აჰმედ მელაშვილის დახმარებით. ჩანერა მუსიკალური ნიმუშები, მოგვიანებით გამოუშვა ჩანანერის სახით, სახელწოდებით "ქართული ხალხური მუსიკა თურქეთიდან" (1972). 50 წლის შემდეგ 2018 წელს კვლავ მივიდა ჰაირიეში და გამოსცა სამენოვანი (თურქულ-ინგლისურ-ქართული) წიგნი „ქართული მრავალხმიანობა დასავლეთ თურქეთში-„პიტერ გოლდის კვალდაკვალ“, რომელიც შედგება ძველი და ახალი ჩანანერებისგან.

ჰაირი ჰაირიოღლუ მაღაყმაძე. ჰაირი ჰაირიოღლუ მაღაყმაძე (1936-2003) ქართული ენის წერაკითხვის მცოდნეთაგან ერთ-ერთი პირველი, აჰმედ ო.მელაშვილის ახლო მეგობარი, „ჩვენებური“ ჟურნალის მონაწილეთაგანი, ქართულიდან თურქულ ენაზე თარგმანის ავტორი.

თარგმანები: ზღაპარი : „ზარმაცი კაცი“ -1983, „მზის შვილი“ 1986, ქართული ისტორია: ნიკო ბერძენიშვილის და სიმონ ჯანაშიას დაწერილი „საქართველოს ისტორია დაწყები-

დან მეცხრამეტე საუკუნემდე”. თარგმანი 1997 წელს გამოიცა. „ლაზების ისტორია” -მ.ვანილიში-ალი თანდილავა-1993; „ტრაპზონიდან აფხაზეთამდე აღმოსავლეთ შავიზღვის ხალხის კულტურა და ისტორია”- 1998; „ხიდი” – ალექსანდრე ჩხაიძე-1990.

რეტტინ ჩილოლუ (ფარნა ბექა ჭილაშვილი). ქართველების ისტორია ენიდან რელიგიამდე ლიტერატურიდან ხელოვნებამდე” -1993; თურქებსა და ქართველებს შორის სიტყვა „ჩვენებური” , „ქართველი” და „ქართული” სიტყვებით დამკვიდრდა; საქართველოს ჩრდილო დასავლეთ ნაწილი, 16- ე საუკუნეში ოსმანეთის იმპერიის შემოსვლის შემდგომ, იქაური ქართველების გამუსულმანების პროცესის დრო და შემდგომ ქრისტიან ქართველების კულტურის და ცხოვრების პერიოდი, გარკვეულ ნაწილად შეიცვალა; ოსმანეთის ქართველთა გამაჰმადიანების დროს და მის შემდეგ ისინი გარკვეულწილად განსხვავდებოდნენ ქრისტიანი ქართველებისგან, კულტურული და ცხოვრების წესით; მუსლიმი ქართველების ოსმალეთის საზოგადოებასთან ინტეგრაციის მდგომარეობამ ორივე საზოგადოებაში გააჩინა ცალკე სიტყვითი (ჩვენებური) დასახელების აუცილებლობა; ოსმალეთის საზოგადოებასთან შერწყმის ვითარებამ შესაძლოა ორივე საზოგადოებაში მაჰმადიანი ქართველების ცალკე ფილტრით დასახელების აუცილებლობა წარმოშვა;

ფაჰრეტინ ჩილოლუს გამზადებული წიგნებიდან ზოგიერთები: „ძლიერი მწუხარება”, ლექსები -1998; „ეთნიკური კონფლიქტები” -1998; „მე შორს დამტოვე” ’ -2004; „აპრილის ლექსები” -2004.

თარგმანები. ორიათასწლების შემდგომ ყველაზე მეტი თარგმანი ფაჰრეტინ ჩილოლუს ეკუთვნის. ესენია: ჯინსების თაობა-დათო ტურაშვილი -2012; მზიანი ღამე – ნოდარ დუმბაძე- 2015; გზაზე კაცი მიდიოდა-ოთარ ჭილაძე -2015; მე ის ვარ – ნაირა გელაშვილი -2017; ვანო და ნიკო -ერომ ახვლედიანი-2017; კვაჭი კვაჭანტირაძე -მიხეილ ჯავახიშვილი-2017; ლამბალო და ყაშა -მიხეილ ჯავახიშვილი-2018; მე ბებია ილიკო და ილარიონი -ნოდარ დუმბაძე- 2019; შუშანიკის წამება -

იაკობ ცურტაველი-2019; თეთრი საყელო – მიხეილ ჯავახიშვილი-2020; სამანიშვილის დედინაცვალი – დავით კლდიაშვილი-2020; ანტონიო და დავითი ჯემალ ქარჩხაძე-2020; წიგნიდან გასასვლელი იაკი კაბე -2020.

ჰარუნ ჩიმკე. ბოლო წლებში ქართულიდან თურქულ ენაზე, ყველაზე ბევრ მთარგმნელთა შორის, ერთ-ერთი **ჰარუნ ჩიმკეა**. საქართველოში ქართული ენის პირველი თურქი დოქტორის მოსწავლე. ეს თარგმანებია: „ამბა ბესერიოანი“ – ბესიკ ხარანაული-2015; „ქართველი ხათუნი“ – დატო ტურაშვილი -2015; „ თანამედროვე ქარტული მოთხრობები“ (ერთობლივად)-2016; „სამს რომ ოცი აკლია“ – ზვიად კვარაცხელია-2016; „მშვიდობის სახლი“ -ნინო სადღობელას-ვილი-2016; „ გუშინ“ – შოთა არველაძე-2017; „ქართველოლოგიის შესავალი“ – სუსანა ფეიქრიშვილი-2017; „ცამეტი დღე“ – რეზო თაბუკაშვილი-2017; „მარტოხელების ზამთარი“ – გიორგი სოსიაშვილი-2017; „იავნანამ რა ჰქმნას“ – იაკობ გოგოებაშვილი-2021; „ოსმანეთის და ევროპის მიწაწყალზე ხუთი ქართველი მოგზაური“-2021; „ჩრდილი გზაზე“-აკა მორცილაძე-2021; „გონიერი ციფრები“ -კესანიე გვატიაძე-2021; „ამ რომანში ყველა კვდება“ -ბექა ადამაშვილი-2021; „მშვიდობის ყვავილი“ – მუჰანედ აბაკუში -2021

ერდოან შენოლ – ერეკლე დავითაძე

თარგმანი: „აფხაზეთი ოსმალეთ-რუსეთის ურთიერთობაში“-ზაზა წურწუშია; „ომრი“ -ფრიდონ ჰალვაში-2019; „ქართული ენციკლოპედიური ლექსიკონი“ -2021წ; „მამლუქი“-კონთადე თათარიშვილი-2022წ; ფრიდონ ხალვაშის ავტობიოგრაფია მის ცხოვრებაზე; ის ხსნის საქართველოსა და საქართველოს ერთ-ერთი უძველესი რეგიონის, აჭარის შესახებ საინტერესო და უცნობი პერიოდის კარებს.

1945 წელს, 1991 წლამდე, ცივი ომის დასრულებამდე, ჩვენამდე მოაქვს „რკინის ფარდა“, რომელმაც ევროპა ორ ნაწილად გაყო და ახლა უკვე მივიწყებულია.

მურატ კასაფი: „ოსმალეთის ქართველები“ ეს წიგნი ქართულად ითარგმნა და დაიბეჭდა. 1993 წლის ომის ბათუმის

მიგრანტები ოსმალეთის არქივის ჩანაწერებში-2018 წ; მაჭახელი ოსმალეთის არქივში; „საქართველო და ქართველები“ ოსმალეთის საარქივო რესურსებში-მუმინ ილდიზთაში-რედაქტორი მურატ ქასაპი.

მურატ ქასაპს, რომელიც ოსმალურ თურქულ ენაზე საუბრობს, არქივში ოსმალურ თურქულ ენაზე კვლევის ჩატარებით შეუძლია საქართველოსა და ქართველებთან დაკავშირებული დოკუმენტების მიღწევა. 1877 წელს ოსმანეთის და რუსეთის ომის შემდეგ, იმ ტერიტორიის ხალხის უმრავლესობა რუსეთის ხელმძღვანელობის დროს, იმის ფიქრით რომ რელიგიას და კულტურას ვერ გაართმევდნენ თავს, რომ ისინი ვერ გადარჩებოდნენ და რუსების მხრიდან დევნა და რელიგია შეექმნებოდათ, მიატოვეს მშობლიური კერა საგვარეულო მამული და ემიგრაციაში წავიდნენ.

ჰასან ჩელიკი. ჰასან ჩელიკმა, რომელიც თბილისში სამედიცინოზე სწავლობდა, ცნობილ პოეტსა და მწერალ ტაჰსინ სარაჩთან ერთად, 1987 წელს დაიწყო შოთა რუსთაველის ნაწარმოების ვებხისტყაოსნის თარგმნა. თუმცა, 1989 წელს ტაჰსინ სარაჩის გარდაცვალების გამო, სამუშაო დაუმთავრებელი დარჩა.

„ქართული პოეზიის ანთოლოგია“-2022წ. ჰასან ჩელიკის ამ ანთოლოგიამ შეავსო მნიშვნელოვანი ხარვეზი თურქულ ქართულ პოეზიასთან დაკავშირებით.

„ნაყოფიერი დედამიწა“ – დათო მაღრაძე-2022 წ; „მოთხრობები“ –უმუტ უზუნ იაშარ (ფატოშ გულსოუთრაკთან ერთად)-1997 წ.; „ცხელი სევდა“ –ლექსები-(ფ.ჩილოღლუსთან ერთად)-1997წ

ემრეფ ილმაზ: „ილიას კვალზე“ –(საკუთარი წიგნი, ორენოვანი).

თარგმანები:„ჯაკომო პონტი“ –დათო მაღრაძე-2012 წ.; „სალვე“ – დათო მაღრაძე-2008 წ.; „უგულო“ – დათო მაღრაძე-2020წ

ვზი ჩელები -ჩერებაძე: „ქართული ხელოვნების მოხაზულობა“; „საქართველოს ისტორიის ხაზები“; „ქართული გრამატიკა და მორფოლოგია“ (სამ მწერალთან ერთად)-2022;

„თურქეთში ქართველოლოგიის სამუშაოები“(ერთი ნაწილი)-2022

რიდვან ატან.

თარგმანები:„ემრულა“ -რამაზ სურმანიძე- 2019; „თურქეთ საქართველოს სამი თვე“ – რუსი გენერალის დღიურები, „გიორგი ყაზბეგი“ -2019; „ნუ გეშინია დედა“ -ნოდარ დუმბაძე (ახლო მომავალში გამოიცემა); „მუსტაფა იაკუტ ხიმშიაშვილი „ რამაზ სურმანიძე“-2019.

1933 წელს დაბადებული ისტორიკოსი, მთარგმნელი, ექიმი, დოქტორი, მწერალი **რამაზ სურმანიძე** 2020 წელს გარდაიცვალა. ფოლკლორის საკითხებში ტბელი აბუსელიძის, ილია ჭავჭავაძის და ზაქარია ჭიჭინაძის შემდეგ პირველ რიგებშია. სამი წიგნი თურქულად ითარგმნა. რამაზ სურმანიძემ წიგნი „ემრულა“ დაწერა მრავალ დოკუმენტებზე შექმნილი ხალხურ გმირის ნამდვილი ცხოვრებიდან.

ჰაჯერ ოზკან ირემაძე: მოგზაურობა საქართველოს ეთნოგრაფიაში“-ოთარ მიმინოშვილი-1999; „ მშვიდობით მთებო კავკასიისა“ , ელიზბარ უბილავა-2001; „აჰმედ ოზკან მელაშვილი“ -ჩვენებურების წინამორბედი-2022; „თეთრი ბაირაღები“ – ნოდარ დუმბაძე (ახლო მომავალში გამოიცემა).

ალი ალტუნ ნითელაძე: „მგზავრის წერილები“ – ილია ჭავჭავაძე-1989; „მარადისობის კანონი“ -ნოდარ დუმბაძე -1990; ალი ალტუნმა თბილისის უმაღლეს სასწავლებლის დამთავრების შემდეგ თურქეთში თურქულად თარგმნა „მგზავრის წერილები“. ეს წიგნი ილია ჭავჭავაძის შემოქმედებიდან ერთადერთი თარგმანია.

შუშანა ფუტყარაძე: „ჩვენებურების ქართული“-1993.

80 წლის იუბილე ბათუმში, ეს არის ბოლო ღონისძიება. მან თურქეთის ქართულ სოფლებში იმოგზაურა, გამოიკვლია ჩვენებურების სალაპარაკო ენა, ტრადიციები, შემორჩენილი ისტორიები, შეკრიბა და გამოსცა წიგნად „ჩვენებურების ქართული“.

პროფ. ნანული კაჭარავა.

თარგმანები: „ჯვარცმული აფხაზეთი“-ლორიკ მარშანია -

2022; „ქართველები და თურქები მაჰმადიანობის მიღებამდე“ – გიული ალასანია-2013; „ჩერქეზეთი“ -ბაჟან ხორავა-2012; შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოს“ აფორიზმები-2017.

შვდ I (შდ Iლი): ქართველი ხალხის ისტორია; სტალინის ნამდვილი ცხოვრება.

პროფ. ფაჰრიეტ ბაირამი (ხელოვნების ისტორიკოსი):

„ართვინის ქართული მონასტრების არქიტექტორი, -2005; ტაო კლარჯეთის ისტორიაზე მუშაობისთვის თბილისის უნივერსიტეტის კულტურის წარმომადგენლობამ ფაჰრი ბაირამის პროფესორის წოდება მიანიჭა. მის მიერ აღმოჩენილ მონასტრის ერთ ერთ ნაწილში აღწერილია მეათე საუკუნის ხელნაწერის მიხედვით ბერის გრიგორ ხანძთელის წარსულის ნაკვალევი.

ნელი აფციაური. „რწყილი და ჭიანჭველა “ ქართული ხალხური ზღაპარი მიუზიკლი -2021.

ილიას უსტუნიერ: კავკასიის ჩრდილოეთის სახე, საქართველოს კულტურა, ტრადიცია, შესაძლებლობა, იდენტობა. -2009; ქართულ ენისა და ლიტერატურის მიხედვით კითხვა -2010.

იალჩინ კარადენიზი. „თავის თავში დაკარგული ადამიანი“ – ერლომ ახვლედიანი

ჰუსეინ უიგუნ. „მუსტაფა იაკუტ“ – გურამ ხიმშიაშვილი . ეს წიგნი თურქულად თარგმნა ჰუსეინ უიგუნმა და ორ ენაზეა გამოცემულია. მთარგმელი: ლია ჩლაიძე

აკაკი წერეთელის „ბაში აჩუკი“ მთარგმნელები: მერი ნიკლაური, ასმათ ჯაფარიძე და გულ მუკერემ ოზტურქი-2014.

„თ შლშ თშ VთXV“ – Iლთშ ჟII -1998. ამ წიგნის შესახებ მოკლედ შინაარსი ლია ჩლაიძის მხრიდან ქართულად ითარგმნა და გაზეთ ლიტერატურულ საქართველოში დაიბეჭდა.

თარგმანები: „ხიმშიაშვილები კავკასიის ისტორიაში“ – ზაფერ შენოლ ჰამშიოღლუ;

„ჰამშიოღლუების ისტორიაში“ -აჰმეტ აჯარ; „ალი და ნინო“ –ყურბან საიდ-არზუ ნარ ეზგინ-2022; „შ შ“ -ლი XVშI .

წიგნები: ჩუმი ყვირილი”(ქართული მიგრაცია) -ილ-
ჰან აკინ -2014;

თურქილოგმა **ნანა კაჭარავამ** ქართულ ენაზე თარგმნა:
„მდინარე მტკვრის სანაპირო“-თამარა ფულ – 2016;
„მტკვრის სიმღერა“ – ასუმან ტუმერ -2002; „სარფის ირივე
მხრის სიყვარული“ - ბაჰტიარ ტურქერ -2021; „გლასნოსის
შემდგომ საბჭოთა ხელოვნება“- ჰაიატი ასილიაზიჯი -1990;
„ზამთრის ზღაპრები“ – მურად ატაბარუტ-2012; „ვეფხის-
ტყაოსნის რაინდი-შოთა რუსთაველი“ , პროფესორი ბილალ
დინდარ და დოცენტი ზეინელ აბიდინ მაკას-1991; „დაუფინ-
ყარი ემიგრანტობა“, – დოქტორი რუმტუ ბოზკურტ-2015;
„კალმის გაბუტვამდე“ - რეჰა მადენ; „მომავალი თავისუფა-
ლია“ – ედუარდ შევარდნაძე; „ქართველი გოგონა სამაგიე-
რო“ - აჰმედ მიტჰატ ეფენდი აბდულაჰ ტატაროგლუ-2010;
„ქართულების ისტორია, ენა, კულტურა და მუსიკა“ - ოზ-
გე,ც, დენიზჯი - 2010; „ქართველები“ - დავით მარშალი ლან-
გი - ინგლისურიდან თარგმნა ნეშენურ დომანიკმა.-1997;
„ართვინის ადგილების სახელები“ - ტანერ ართვინი; „თურ-
ქულ ქართული დიდი ლექსიკონი“ - რედაქტორი ლია ჩლაი-
ძე.; „ქართულ – თურქულ პატარა ლექსიკონი“ – ვ. ჯანგიძე,
ს. ჯიქია1998.

ნოდარ დუმბაძის ნაწარმოებები: „მე ვხედავ მზეს“, გერმა-
ნულად თარგმნა მეჰჯუე კარაორენიმ-1969; „მარადისობის
კანონი“ -ალი ალთუნ -1990; „კუკარაჩა“ – გულიზარ ჭელიძე-
1990; „მზიანი ღამე“ - ფარეტიჩინ ჩილოღლუ-2015; „მე ბებია
ილიკო ილარიონი“ -ფარეტიჩინ ჩილოღლუ 2021; „ნუ გეშინია
დედა“ ახლო მომავალში გამოიცემა; „თეთრი ბაირალები“ -
ახლო მომავალში გამოიცემა.

ქართულად: კევსერ რუჰი - Çorokhi Savet Moğlevda Şeni Grzeli
Tmebi -2016; ეს წიგნი ქართულად ითარგმნა. კევსერ რუჰის
„ფერადი სინემასკოპი.“; „ფერების თამაში“; „კეჰრიბარის
ქალები“ გარდა ამისა მას ბევრი წიგნი აქვს ნათარგმნი. ჯენ-
გიზ აიტმატოღლუს „უდაბოს ზღაპრების ჩრდილში“ კევსერ
რუჰის ბოლო წიგნია .

**პოლიტიკური სიტუაცია ბათუმის ოლქში
დიდი ბრიტანეთის მმართველობის პერიოდში
(1918-1920 წწ.)**

***Political situation in Batumi region during British rule
(1918-1920)***

აბსტრაქტი. პირველი მსოფლიო ომის შემდეგ, მნიშვნელოვანი გეოპოლიტიკური ცვლილებები განხორციელდა, რაც მნიშვნელოვნად აისახა როგორც საქართველოს, ასევე, ბათუმის ოლქის¹ პოლიტიკურ მდგომარეობაზე. ბათუმის ოლ-

¹ ბათუმის ოლქი (რუს. Батумская область) — ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული ერთეული რუსეთის იმპერიაში. ბათუმის ოლქი 1878 წელს ჩამოყალიბდა ყოფილი აჭარის სანჯაყის ტერიტორიაზე, რომელიც ოსმალეთის იმპერიას 1877-1878 წლების რუსეთ-ოსმალეთის ომის შედეგად გამოეყო და რომელიც ბერლინის 1878 წლის ტრაქტატით რუსეთმა შეიერთა. რეგიონის ცენტრი ქალაქი ბათუმი იყო. ბათუმის ოლქი ადმინისტრაციულად დაიყო ბათუმის, ართვინისა და აჭარის ოკრუგებად. ჩრდილოეთით ბათუმის რაიონს ესაზღვრებოდა ქუთაისის გუბერნიის ოზურგეთის რაიონი, აღმოსავლეთით — თბილისის გუბერნიის ახალციხის რაიონი და ყარსის მხარის არდაგანის რაიონი. დასავლეთით და სამხრეთით, ბათუმის მხარის საზღვარი 1878 წლის რუსეთ-თურქეთის საზღვარს ემთხვეოდა. ოლქი სამხედრო და ადმინისტრაციულ საქმეებში კავკასიის არმიის მთავარსარდალს ექვემდებარებოდა. ადგილობრივ მმართველობას სათავეში ბათუმის სამხედრო გუბერნატორი ედგა. 1883-1903 წლებში ბათუმის ოლქი ქუთაისის გუბერნიაში შედიოდა. 1903 წელს გამოეყო ქუთაისის გუბერნიას ცალკე ერთეულად, ოლქის ცენტრად გამოცხადდა ქ. ბათუმი. 1918 წლის მარტიდან, ბრესტ-ლიტოვსკის ზავის მიხედვით, რუსეთის იმპერიამ, ამიერკავკასიის სეიმის თანხმობის გარეშე, ოლქი ოსმალეთს დაუთმო. მიუხედავად ამიერკავკასიის წინააღმდეგობისა, ნოემბრის ჩათვლით ოსმალეთის იმპერიის ჯარს ჰქონდა დაკავებული. 1918 წლის ნოემბრიდან 1920 წლის ივნისამდე, მუდროსის დროებითი ზავის მიხედვით, დიდ ბრიტანეთს ჰქონდა ოკუპირებული. ბათუმის ოლქს მართავდა ბრიტანელების მიერ ჩამოყალიბებული „ბათუმის ოლქის მმართველთა საბჭო“, რომელსაც რუსი ოფიცერი პრილიდინ მასლოვი ედგა სათავეში. ქ. ბათუმი 1920 წლის 7 ივლისს საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკას დაუბრუნდა. გენე-

ქი, თავისი სტრატეგიული მდებარეობის გამო, კვლავ საერთაშორისო პოლიტიკის ინტერესის საგანი გახდა. თავის მხრივ, რუსეთში 1917 წლის სახელმწიფო გადატრიალებამ, ამიერკავკასიაში მნიშვნელოვანი ცვლილებები გამოიწვია. ამიერკავკასიის სახელმწიფოებს დამოუკიდებლობის გამოცხადება მძიმე პირობებში მოუხდათ. 1918 წლის მარტში, საბჭოთა რუსეთმა ბრესტ-ლიტოვსკის ზავით ოსმალეთს დაუთმო ბათუმის, არტანისა და ყარსის ოლქები, რომლებსაც იმხანად სომხები და ქართველები აკონტროლებდნენ. 1917-1921 წლებში, ბათუმის ოლქი ერთმანეთის მონაცვლეობით მეფის რუსეთის, ოსმალეთის, ინგლისის, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის და ბოლოს საბჭოთა რუსეთის მმართველობაში იმყოფებოდა. ბათუმის ოლქში პოლიტიკური სიტუაცია იმდენად დაიძაბა, რომ საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობა არაერთხელ დაირღვა, კითხვის ნიშნის ქვეშ დადგა ბათუმის ოლქის და თვით ქალაქ ბათუმის კუთვნილების საკითხი. ნაშრომში ახალი საარქივო მასალების მეცნიერული ანალიზის საფუძველზე, განხილულია ბათუმის ოლქის პოლიტიკური მდგომარეობა დიდი ბრიტანეთის ხელისუფლების პირობებში, შესწავლილია რა გახდა ამიერკავკასიაში, ასევე, ბათუმის ოლქში ინგლისის ხელისუფლების მარცხის მიზეზი. წინამდებარე ნაშრომის მიზანია საარქივო დოკუმენტების, ასევე, სამეცნიერო ლიტერატურის ანალიზის საფუძველზე, ვაჩვენოთ იმ პრეტენზიების უსაფუძვლობა, რომელსაც სხვადასხვა ქვეყნის წარმომადგენლები, ბათუმის ოლქის ხელში ჩასაგდებად, ისტორიული სამშობლოსგან მის ჩამოსაშორებლად, აყენებდნენ.

კვლევის მეთოდოლოგიური საფუძველია ისტორიულ-შედარებითი, სინთეზური მეთოდები, წყაროთა კრიტიკული ანალიზი.

რალ-გუბერნატორად ბენიამინ ჩხიკვიშვილი დაინიშნა. ბათუმის ოლქი 1921 წელს, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის საბჭოთა რუსეთის მიერ ოკუპაციის შემდეგ, გაუქმდა. მისი მცირე ნაწილი საქართველოს სსრს შემადგენლობაში დარჩა, ხოლო დიდი ნაწილი თურქეთს (მაშინდელი ოსმალეთი) გადაეცა.

საკვანძო სიტყვები: ბათუმი, დიდი ბრიტანეთი, ნ. ჟორდანია, ე. გეგეჭკორი, მ. ხოჭოლავა, ი. ოდიშელიძე, მ. აბაშიძე, ლ. ჯორჯი, ო. უორდროპი, ჰ. ლუკი, კ. სტოკსი, ჯ. მილნი, ჯ. კუკ-კოლისი, ფორესტიე უოკერი, მ. დე რობეკი, პ. მასლოვი.

Abstract. On the basis of new archival documents and press materials, the political situation in the Batumi region during the period of British rule (1918-1919), discussed in this article. After the First World War, important geopolitical changes were implemented, which significantly affected the political situation of both Georgia and Batumi District. Due to its strategic location, Batumi District has again become a subject of international political interest. On the other hand, the 1917 coup d'état in Russia caused significant changes in the South Caucasus. The Transcaucasian states had to declare their independence in difficult conditions. In March 1918, Soviet Russia ceded the regions of Batumi, Ardahan and Kars, which were then controlled by Armenians and Georgians, to the Ottomans under the Treaty of Brest-Litovsk. In 1917-1921, the Batumi region was under the rule of Tsarist Russia, the Ottoman Empire, England, the Democratic Republic of Georgia and, finally, Soviet Russia. The political situation in the Batumi region has become so aggravated that the territorial integrity of Georgia has been repeatedly violated, the question of belonging to the Batumi region and the city of Batumi itself has been called into question. On October 30, 1918, in the port of Mudros on the island of Lemnos, a peace treaty was signed between the Ottoman Empire, which was defeated in the First World War, and the Entente countries, by virtue of which the strategic control of the Transcaucasian countries was transferred to their hands and the countries of the Entente bloc, in particular Great Britain, and Batumi region occupied by the Ottomans.

The article examines what became the reason for the failure of the English government's policy in Transcaucasia, as well as in Batumi District. The groundlessness of the claims that the

representatives of different countries put forward in order to seize Batumi District and remove it from the historical homeland has been shown. The main failure of Great Britain's Caucasian policy is their inconsistent policy. They seemed to be fighting the Bolsheviks with one hand, and on the other hand, in order to restore the Russian Empire, they promoted the power of the generals of tsarist Russia. The White Guards were as unacceptable to the Caucasian people as the Bolsheviks, because both of them posed a great threat to the territorial integrity of the Caucasus.

At the end of August 1919, the British army left Baku, a small part of the British fleet was also withdrawn from the Caspian Sea, and only three battalions remained in Batumi. On May 19, 1920, the British garrison was captured by the Bolshevik troops in Enzel (on the Caspian coast of Persia). Because of this, Lloyd George demanded the withdrawal of British troops from the city of Batumi in early June 1920. The British government sacrificed the Transcaucasian republics to the Bolshevik regime. On April 28, 1920, the Russian Red Army entered Baku, and on November 29-30 attacked the Armenian Democratic Republic and occupied Yerevan on December 2.

In August-September 1919, the evacuation of the British army from a significant part of Georgia was completed, and the British army left the city of Batumi on July 7, 1920. The result of Lloyd George's double policy is that on March 16, 1921, when the government of the Democratic Republic of Georgia was still in Batumi and was preparing for forced emigration, a trade agreement was signed between Great Britain and Soviet Russia, which practically meant the de facto recognition of the Soviet government of Russia.

Key words: Batumi, Great Britain, N. Jordania, E. Gegechkori, M. Khocholava, I. Odishelidze, M. Abashidze, David Lloyd George, Oliver Wardrop, Harry Luke, Claude Bayfield Stokes, George Francis Milne, James Norman Cooke-Collis, Forestier-Walker, John Michael de Robeck, Prilidian Massloff.

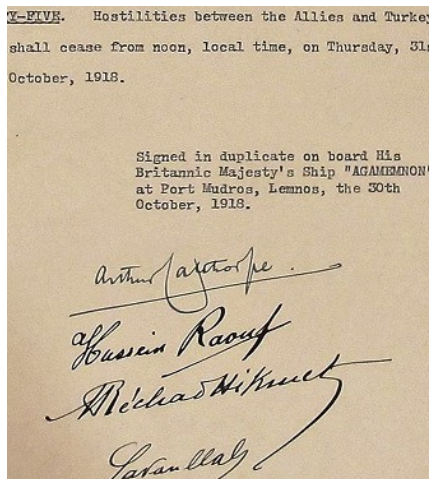
XX საუკუნის დასაწყისში შექმნილ საერთაშორისო პირობებში, ამიერკავკასიაში პოლიტიკური ვითარება მნიშვნელოვნად დაიძაბა. 1918 წლის 3 მარტს, ბრესტ-ლიტოვსკში სეპარატული სამშვიდობო ხელშეკრულება დაიდო, ერთის მხრივ, საბჭოთა რუსეთსა და მეორე მხრივ, გერმანიას, ავსტრია-უნგრეთს, ოსმალეთსა და ბულგარეთს შორის. ზავის პირობების მიხედვით, რუსეთმა ამიერკავკასიის პოლიტიკურ ძალებთან შეუთანხმებლად ბათუმის, ყარსისა და არდაჰანის ოლქები ოსმალეთს მიაკუთვნა. ამიერკავკასიაში ამ პერიოდისთვის მოქმედი ხელისუფლების ორგანოები – სეიმი და კომისარიატი, მართალია, ზავის პირობებს არ სცნობდნენ, თუმცა ოსმალეთის ხელისუფლებამ ამიერკავკასიისაგან ბრესტ-ლიტოვსკის ზავის პირობების შესრულება და ზავის პირობებით მისთვის მიკუთვნებული ტერიტორიების დაცლა მოითხოვა. 1918 წლის 26 მაისს, საქართველომ სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობა აღადგინა. იმ დროს, ბათუმის ოლქი საქართველოს შემადგენლობაში არ იყო. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობა მძიმე გამოწვევების წინაშე აღმოჩნდა. ქვეყნის საგარეო პოლიტიკის წინაშე მთელი სიმწვავით იდგა, როგორც საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობის აღდგენის, ასევე, ქვეყნის საერთაშორისო აღიარების საკითხი.

პირველი მსოფლიო ომის პერიოდში, დიპლომატიური გარიგებების პროცესში მნიშვნელოვანი იყო „აღმოსავლეთის საკითხი“¹, რომელიც ოსმალეთის იმპერიის აზიური ტერიტორიების დანაწილებას ითვალისწინებდა. 1915 წლის 23

¹ „აღმოსავლეთის საკითხი“ დიპლომატიასა და საისტორიო ლიტერატურაში მიღებული პირობითი სახელწოდებაა, რომლითაც აღინიშნება XVIII საუკუნის დასასრულისა და XX საუკუნის დასაწყისში ოსმალთა იმპერიის დაშლასთან დაკავშირებული საერთაშორისო წინააღმდეგობები და გულისხმობს ევროპულ სახელმწიფოებს შორის ქიშპს, რომელიც წარმართა დასუსტებულ ოსმალეთის იმპერიაზე ზეგავლენის მოსაპოვებლად, მისი ცალკეული მიწების ხელში ჩასაგდებად, ასევე, ევროპული სახელმწიფოების ომებს ოსმალეთთან.

ნოემბერს ლონდონში, საფრანგეთის საელჩოს შენობაში, ოსმალეთის განაწილების საკითხზე მოლაპარაკებებს ინგლისელი დიპლომატი ლორდი მარკ საიქსი და ბეირუთში საფრანგეთის გენერალური კონსული ფრანსუა ჟორჟ-პიკო აწარმოებდნენ, რომელთაც თავიანთი მთავრობების რწმუნება ჰქონდათ. მათ 1916 წლის დასაწყისისათვის, მოამზადეს საიდუმლო შეთანხმება ოსმალეთის იმპერიის არაბული სამფლობლოების გაყოფის თაობაზე. აღნიშნულ გარიგებას გაეცნო და შესწორების შემდეგ შეუერთდა რუსეთის იმპერიის მთავრობაც. მოგვიანებით ხელშეკრულებას, რუსეთის იმდროინდელი საგარეო საქმეთა მინისტრის გვარის დამატებით, „საიქს-პიკო-საზანოვის შეთანხმება“ უწოდეს (**Раздел Азиатской Турции, 1924:152**). 1916 წლის 16 მაისს, დიდ ბრიტანეთსა და საფრანგეთს შორის საიდუმლო შეთანხმება დაიდო, რომლის მიხედვითაც აღნიშნულმა ქვეყნებმა პირველი მსოფლიო ომის შემდეგ, ახლო აღმოსავლეთში გავლენის სფეროები გაინაწილეს.

1918 წლის 30 ოქტომბერს, კუნძულ ლემნოსის პორტ მუდროსში, პირველ მსოფლიო ომში დამარცხებულ ოსმალეთის იმპერიასა და ანტანტის ქვეყნებს შორის სამშვიდობო ხელშეკრულება გაფორმდა, რომლის ძალითაც ამიერკავკასიის ქვეყნების სტრატეგიული კონტროლი ანტანტის ბლოკის ქვეყნების, კონკრეტულად კი დიდი ბრიტანეთის ხელში გადავიდა, ოსმალეთის მიერ ოკუპირებული ბათუმის ოლქიც მათ ხელში აღმოჩნდა. მოკავშირეთა სახელით მუდროსის ზავის ხელმომწერები იყვნენ: ვიცე-ადმირალი არტურ კალთროპი (Arthur Calthorpe), ხმელთაშუა ზღვის ბრიტანული სექტორის მთავარსარდალი, ოსმალეთის მთავრობის სახელით კი ჰუსეინ რაუფი (Hussein Raouf), ოსმალეთის საზღვაო ძალების მინისტრი, რეშატ ჰიკმეტი (Reşat Hikmet Bey), ოსმალეთის საგარეო საქმეთა მდივნის მოადგილე და ვიცე-პოლკოვნიკი საადულაჰი (Saadullah Güney) (**Дипломатический словарь, 1986:26**).

ფოტო 2. მუდროსის ზავის ხელმოწერები: მოკავშირეთა სახელით — ვიცე-ადმირალი არტურ კალთროპი (Arthur Calthorpe), ხმელთაშუა ზღვის ბრიტანული სექტორის მთავარსარდალი, ოსმალეთის მთავრობის სახელით — ჰუსეინ რაუფი (Hussein Raouf), ოსმალეთის საზღვაო ძალების მინისტრი, რეშატ ჰიკმეტი (Reşat Hikmet Bey), ოსმალეთის საგარეო საქმეთა მდივნის მოადგილე და ვიცე-პოლკოვნიკი საადულაჰი (Saadullah Güney).

შეცვლილ პოლიტიკურ რეალობაში, ცნობილი ქართველი დიპლომატის ზ. ავალიშვილის განმარტებით, საქართველოს სუვერენობასთან დაკავშირებული ყველა საკითხი, მართალია იმდროისთვის პარიზის სამშვიდობო კონფერენციაზე წყდებოდა, თუმცა საქართველოსთვის საფრანგეთისკენ მიმავალი გზა ლონდონზე გადიოდა (**ავალიშვილი, 1990:186**).

მუდროსის დროებითი ზავი, ფაქტობრივად 1917 წლის 23 დეკემბერს დიდ ბრიტანეთსა და საფრანგეთს შორის გაფორმებულ, დიპლომატიურ დოკუმენტებში დასმული საკითხების გაგრძელებას წარმოადგენდა. მუდროსის დაზავების მე-11 მუხლის მიხედვით, ოსმალეთის ჯარმა ამიერკავკასიის ნაწილის ევაკუირების თაობაზე განკარგულება მიიღო, დარჩენილი ჯარი გამოყვანილი იქნებოდა მას შემდეგ, თუ ამას მოკავშირეები მოითხოვდნენ ადგილზე მდგომარე-

ობის შესწავლის შემდეგ. მე-14 მუხლის თანახმად, მოკავშირეთა ოფიცრები ინიშნებოდნენ, რათა ყველა რკინიგზის მეთვალყურეობა უნდა გაენიათ, ამიერკავკასიის გზების იმ ნაწილის ჩათვლით, რომელიც იმჟამად ოსმალეთის კონტროლს ექვემდებარებოდა და მომავალში მოკავშირეთა ხელისუფლებას გადაეცემოდა. აღნიშნული გადანყვეტილებიდან გამომდინარე, მოკავშირე სახელმწიფოთა ჯარს ბათუმის ოლქის დაკავების უფლება მიენიჭა. ოსმალეთი თანხმობას აცხადებდა მოკავშირეებს ბაქოს ოკუპაცია მოეხდინათ. ამიერკავკასიაში ბრიტანეთის სამხედრო მისიამ მუშაობა ძალზედ რთულ პოლიტიკურ ვითარებაში დაიწყო. ამ პერიოდში, მეფის რუსეთის თეთრგვარდიელმა გენერლებმა ჩრდილოეთ კავკასია ბოლშევიკებისგან გაასუფთავეს, თუმცა აზერბაიჯანთან, საქართველოსა და კავკასიის სხვადასხვა ეროვნებასთან დაპირისპირებაში აღმოჩნდნენ. ამიერკავკასიის სახელმწიფოთა მთავრობები ღიად მტრულად იყვნენ განწყობილნი მეფის რუსეთის გენერლების მიმართ. ისინი მათ თავიანთი ქვეყნების დამოუკიდებლობისთვის ბოლშევიკებზე უფრო დიდ საფრთხეს მიიჩნევდნენ (Kopisto, 2011:48-49).

გერმანიისაგან განსხვავებით დიდმა ბრიტანეთის ხელისუფლებამ მთლიანი ბათუმის ოლქის ოკუპაცია მოახდინა. ფაქტობრივად, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ხელისუფლების იურისდიქცია, ბათუმის ოლქზე აღარ ვრცელდებოდა. ინგლის-საფრანგეთსა და ოსმალეთს შორის დადებული წინასწარი ზავით დიდი ბრიტანეთის ჯარს ბათუმის ოლქის დროებითი ოკუპაციის უფლება მიეცა (**გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, №87, 1918:3**). ინგლისის ჯარმა, რომელიც სალონიკის არმიას გამოეყო, გენერალ ფორესტიე-უოკერის მეთაურობით, 1918 წლის დეკემბერში ქალაქი ბათუმი დაიკავა. (**საქ. პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა, საარქივო ფონდი 4, დოკუმენტი 5 (14)**).

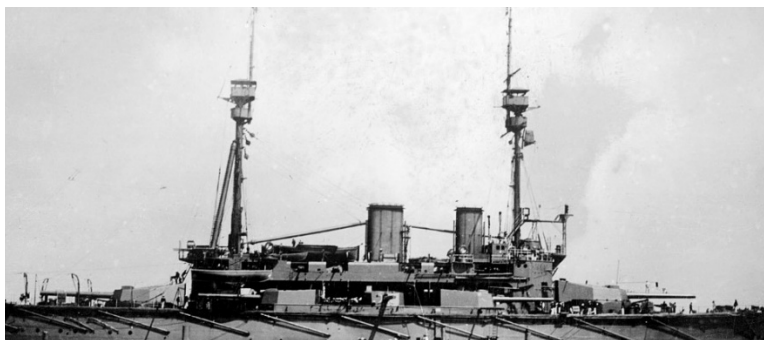
აღნიშნულ ფაქტთან დაკავშირებით ბრიტანეთის არმიის მეთაური ფორესტიე უოკერი წერს: „ჩემი მეთაურობით ბრიტანულმა ჯარმა დაიკავა ბათუმი, რათა აღასრულოს ზავი ოსმალეთთან და ქვეყანაში წესრიგის დაცვა უზრუნველ-

ყოს. ბრიტანეთის მთავრობა არ აპირებს ქვეყნის სამუდამო ოკუპაციას. სანამ თქვენ არ ხართ მტრულად განწყობილი ჩვენს მიმართ და თავს შეიკავებთ ამ პროკლამაციის საფუძველზე ჩამოყალიბებული ქმედებებისგან, თქვენი ცხოვრება და თავისუფლება ბრიტანეთის ჯარების მიერ შეზღუდული არ იქნება და რამდენადაც საომარი მდგომარეობა საშუალებას მოგვცემს, თქვენი ქონება არ დაზარალდება, მაგრამ მე იძულებული ვიქნები სანიმუშო სასჯელი გამოვიყენო ყველა იმ პირის მიმართ, ვინც ვალდებულებებს არ შეასრულებს“ **(საქ. პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა, საარქივო ფონდი 4, დოკუმენტი 880 (9)).** ინგლისის საოკუპაციო ჯარი უმეტესწილად ინდოელი მეომრებისგან შედგებოდა (ბარამიძე ი., დიასამიძე ხ., 2018:71). როცა ბათუმის ოლქში ინგლისელები ტყეებს ჩეხდნენ და უცხოეთში გაჰქონდათ, ამით უკმაყოფილო ადგილობრივ მოსახლეობას რამოდენიმე ინდუსი ჯარისკაცი მოუკლავს (გაზეთი „კლდე“ №14, თბილისი, 1920:2).

1919 წლის იანვარში ბრიტანეთის ჯარის მეთაური ჯორჯ ფრენსის მილნი¹, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის მეთაურს ნოე ჟორდანიას შეხვდა და დიდი ბრიტანეთის ხელისუფლების გეგმა გააცნო: „ჩვენ მოვედით აქ, როგორც დიდი და თქვენი მეგობრული ძალის წარ-

¹ ჯორჯ ფრენსის მილნი (George Francis Milne (1866–1948), ფელდმარშალი, დიდი ბრიტანეთის არმიის უფროსი ოფიცერი. 1918 წლის სექტემბერში მილნი გახდა პასუხისმგებელი შავი ზღვის ირგვლივ არსებული ვრცელი ტერიტორიის სამხედრო ადმინისტრირებაზე. მცირე ბრიტანულმა ძალებმა ორჯერ დაიკავეს ბაქო კასპიის ზღვაზე, ხოლო მთელმა ბრიტანულმა დივიზიამ დაიკავა ბათუმი შავ ზღვაზე და აკონტროლებდა გერმანელებისა და თურქების უკანდახევას. ბრიტანეთის (მათ შორის ინდოეთის და ზოგიერთი არაბულის) ჯარები იმყოფებოდნენ სპარსეთში (ნაწილობრივ აბანის ნავთობის საბადოების დასაცავად) და უფრო დიდი ბრიტანული ძალები, ასევე, განლაგებული იყო მესოპოტამიასა და სირიაში. 1919 წლის აგვისტოს ბოლოს ბრიტანელები ბაქოდან გავიდნენ (ბრიტანული საზღვაო ძალების მცირე რაოდენობაც გაიყვანეს კასპიის ზღვიდან), ბათუმში მხოლოდ 3 ბატალიონი დარჩა. დიდი ბრიტანეთის ჯარმა ბათუმი 1920 წლის ივლისში დატოვა.

მომადგენელი. გენერალ უოკერს, ჩვენს სრულუფლებიან წარმომადგენელს, ბოძებული აქვს სრული ავტორიტეტი ყველა თავის გამოსვლაში. იმედია, რომ გაგაცნოთ ყველა ის დებულება, რომლებიც საფუძვლად დაედება ჩვენს აქ ყოფნას. ჩვენ თქვენთან საერთო მტერი გვყავს. ესენია გერმანელები და ბოლშევიკები. ორივე ეს ძალა ეწინააღმდეგება კანონიერებას და წესრიგს. ვიმეორებ, ჩვენ მოვედით აქ, როგორც მეომრები. სხვა მოტივები ჩვენ არ გვაქვს. ვაცხადებ, რომ ყოველმხრივ დაგეხმარებით, თქვენ კი თქვენის მხრივ, უნდა გააკეთოთ ყველაფერი, რისი ძალაც კი შეგწევთ. დროებითი ზავის თანახმად, გერმანელები უნდა წავიდნენ კავკასიიდან და რაც მალე წავლენ, მით უფრო ჩქარა საბოლოოდ განმტკიცდება სიმშათიები ინგლისისა საქართველოსადმი. ერთხელ კიდევ მოგესალმებით თქვენ, როგორც საქართველოს რესპუბლიკის თავმჯდომარეს მოკავშირეთა სახელით“ (გაზეთი „სალი კლდე“, №14, 1919:2).

ფოტო 1. ინგლისის საბრძოლო გემი აგამემნონი (Agamemnon), რომელიც საბერძნეთის მიერ კონტროლირებად კუნძულ ლემნოსში იყო მიმაგრებული ჩრდილოეთ ეგეოსში, სადაც 1918 წლის 30 ოქტომბერს დაიდო სამშვიდობო ხელშეკრულება ოსმალეთის იმპერიასა და ანტანტის ქვეყნებს შორის.

1919 წლის იანვრიდან, ბათუმის ბრიტანულმა ადმინისტრაციამ ბათუმის მმართველთა საბჭოს თავმჯდომარედ

ეროვნებით რუსი პრილიდიან მასლოვი¹ დანიშნა (მასლოვი, 2018:4). ბათუმის ოლქის ადმინისტრაციულ მმართველობასთან დაკავშირებით, ინგლისელი გენერალი წერს: „ქალაქისა და ბათუმის ოლქის მმართველობისა და ადმინისტრაციის უზრუნველსაყოფად, მე ჩამოვყალიბე თვითმმართველობის საბჭო, რომელიც მუშაობს სამხედრო გუბერნატორის ხელმძღვანელობით და რომელიც დაკომპლექტდა ქვემოთხსენებული წარმომადგენლებისგან: რუსები: პ. მასლოვი (P. Massloff), ს. ანისიმოვი (S. Anissimoff); ქართველები: ზ. ხითაროვ-ბესტავაშვილი (Z.Khitaroff-Bectavachvili), ბ. მგალობლიშვილი (B. Mgaloblichvili); ბერძენი: პ. სიმეონიდი (P. Simeonidi); მუსულმანი: ომერ ალა მეჰმედ ალა ზადე (Omer Aga Memed Aga Zade; ებრაელი: ჯ. ჰენდლერი (J. Hendler); პოლონელი: კ. კორიბუ დაშკევიჩი (K. Koribouth Dachkevich); სომეხი: ი. პილოიანი (I. Piloyan). მე დაენიშნე პრილიდიან მასლოვი ადმინისტრაციის საბჭოს თავმჯდომარედ“. ბრძანებას ხელს აწერს ქ. ბათუმში ბრიტანეთის ჯარებს მეთაური გენერალ-მაიორი ფორესტიე უოკერი² (საქართველოს პარლამენტის ეროვნ-

¹ პრილიდიან ნიკოლოზის ძე მასლოვი (1879-1923) — რუსი იურისტი და პოლიტიკური მოღვაწე, კონსტიტუციურ-დემოკრატიული პარტიის („კადეტები“) ლიდერი ბათუმის ოლქში. პირველი მსოფლიო ომის დასაწყისში მსახურობდა არმიის მომარაგების საერობო-საქალაქო კომიტეტში, რედაქტორობდა „კადეტების“ რუსულენოვან გაზეთს „იუჟნი კრაი“ («Южный край», რომელიც 1918 წლის აპრილამდე გამოდიოდა. რუსეთის რევოლუციის პერიოდში, 1918 წლის თებერვლიდან აქტიურად მონაწილეობდა ბათუმის რუსული ეროვნული საბჭოს მუშაობაში, აპრილში აირჩიეს საბჭოს თავმჯდომარედ. ბათუმში მიმდინარე პოლიტიკურ ბრძოლებში გამოდიოდა დენიკინის მოკავშირედ, ეწინააღმდეგებოდა ბათუმის ოლქის საქართველოსთან შეერთებას. 1919 წლის იანვრიდან 1919 წლის აპრილამდე ბრიტანეთის საოკუპაციო რეჟიმის მიერ შექმნილი ბათუმის ოლქის მმართველობის საბჭოს თავმჯდომარე იყო. შემდგომში პოლიტიკურ ცხოვრებაში აქტიურად აღარ მონაწილეობდა. მუშაობდა ლონდონური კომპანია Norton & Gregory-ის წარმომადგენლად. 1920 წლის ნოემბერში ემიგრაციაში წავიდა კონსტანტინოპოლში. დაწერილი აქვს მოგონებები ბათუმის 1917-1920 წლების მოვლენების შესახებ.

² სერ ჯორჯ ტაუნშენდი ფორესტიე-უოკერი (Sir George Townshend Forestier-Walker 1866 – 1939), დიდი ბრიტანეთის სამხედრო პირი, გენერალ-

ნული ბიბლიოთეკა, აკაკი რამიშვილის არქივი, ფონდი 4, დოკუმენტი №880 (9).

ბრიტანელი ჯარისკაცების შემოსვლა ბათუმში და ინგლისელი მეზღვაური. ფოტო ნიგნიდან „ბათომი“. შოთა გუჯაბიძის ფოტოკოლექცია.

თავის მხრივ, პ. მასლოვის დანიშვნას ადასტურებს ბათუმის ოლქის სამხედრო გუბერნატორი კუკ-კოლისიცი¹. დიდი ბრიტანეთის საგარეო საქმეთა სამინისტროში დაცულ 1919 წლის 8 მარტით დათარიღებულ დოკუმენტში ვკითხულობთ: „ბათუმის ოლქის სამხედრო გუბერნატორმა მისცა ბ-ნ პრილიდიან ნიკოლოზის ძე მასლოვს მტკიცებულებად, რომ იგი არის ბათუმის ოლქის ადმინისტრაციული საბჭოს თავმჯდომარე და აქვს ბათუმის ოლქის სამოქალაქო გუბერნატორის ყველა უფლება. ამიტომ სამხედრო გუბერნატორი უბრძანებს ბათუმისა და მისი პროვინციის სამთავრობო უწყებების ყველა თანამდებობის პირს, უდავოდ დაემორჩილონ

მაიორი. პირველი მსოფლიო ომის დროს ბრიტანეთის არმიის უფროსი ოფიცერი იყო. 1916 წლის დეკემბერში მეთაური 27-ე დივიზიის გახდა, რომელიც ბრიტანეთის სალონიკის არმიის შემადგენლობაში, ხოლო მუდროსის ზავის შემდეგ, თბილისში, (საქართველო) მსახურობდა. 1920 წელს პენსიაზე გავიდა, ხოლო 1931 წელს სამეფო არტილერიის პოლკოვნიკი გახდა. გარდაიცვალა 72 წლის ასაკში, 1939 წლის 23 იანვარს.

¹ სერ (უილიამ) ჯეიმს ნორმან კუკ-კოლისი (Sir (William) James Norman Cooke-Collis 1876-1941) დიდი ბრიტანეთის სამხედრო პირი. პირველ მსოფლიო ომის შემდეგ დაინიშნა ამიერკავკასიის სამხედრო გუბერნატორად, რომლის ოფისიც ბათუმში იყო. პენსიაზე გავიდა 1938 წელს. გარდაიცვალა 64 წლის ასაკში, 1941 წლის 14 აპრილს.

ადმინისტრაციული საბჭოს თავმჯდომარის ყველა ბრძანებას. ბრიტანეთის სამხედრო ხელისუფლებამ, ისევე როგორც ყველა საზოგადოებრივმა ორგანიზაციამ, ბატონ მასლოვს მმართველი ორგანოს ხელმძღვანელის პოსტზე მოვალეობების შესრულებისას სრული მხარდაჭერა უნდა გამოუცხადოს. ნებისმიერი გაუგებრობის შემთხვევაში, ბრიტანეთის ხელისუფლებას შეუძლია მიმართოს სამხედრო გუბერნატორს. დოკუმენტი დამონმებულია ხელმოწერით და ბეჭდით. ხელს აწერს დიდი ბრიტანეთის სამხედრო გუბერნატორი კუკ-კოლისი (W. Cook-Collis) (**საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა, აკაკი რამიშვილის არქივი, ფონდი 4, დოკუმენტი №880 (9).**

ინგლისის ჯარის შემოსვლასთან დაკავშირებით, პ. მასლოვი თავის მოგონებებში წერს: „30 დეკემბერს ბათუმის პორტში შემოვიდა ოთხი, რუხი ფოლადის გიგანტი ტრანსპორტი, რომლებიდანაც გადმოვიდა 15 ათასამდე სამხედრო პირი (გამორჩეულად თეთრები) უკვე ხსენებული გენერლის ფორესტიე-უოკერის მეთაურობით“ (**მასლოვი, 2018:211**). 1918 წლის 27 იანვარს, ფორესტიე უოკერი პ. მასლოვს შეხვდა და მას დიდი ბრიტანეთის ხელისუფლების გეგმა გააცნო: „ჩვენი საერთო მიზანი არის ბოლშევიზმის ჩამოგდება და რუსეთში ნორმალური ხელისუფლების და ცხოვრების აღდგენა. იმის გამო, რომ მოხალისეთა არმია ჯერ კიდევ შედარებით სუსტია, ჩვენ მოვახდენთ ამიერკავკასიის ოკუპაციას, რათა უზრუნველვყოთ წესრიგი და მხარე რუსეთისთვის შევინარჩუნოთ. კერძოდ, მე გადავწყვიტე ბათუმში არსებითად აღვადგინო რუსული ხელისუფლება და უპირატესი გავლენა მივანიჭო რუსულ ელემენტს, მაგრამ თქვენ დარწმუნებული ხართ იმაში, რომ ფორმით სუფთა რუსული ხელისუფლება ისარგებლებს სათანადო ავტორიტეტით? არ იქნება მოწყვეტილი თავისი ეროვნული შემადგენლობით ესოდენ ჭრელი მოსახლეობის უმრავლესობისგან?... ჩვენ აქ ყველა მივესალმეთ გენერალ დენიკინს, რომელსაც ყველანაირად ვუჭერთ მხარს და რომლის საბოლოო წარმატების გვჯერა“ (**მასლოვი, 2018:214**).

1919 წლის 26 იანვარს ამიერკავკასიის რუსთა ეროვნული საბჭოს თავმჯდომარე ფ. ლებედევი, საბჭოს რამოდენიმე წევრთან ერთად, დიდი ბრიტანეთის წარმომადგენელს – ჯ. ფორესტიე-უოკერს შეხვდა. ინგლისელმა გენერალმა მათ განუცხადა, რომ ინგლისის ხელისუფლებას ამიერკავკასიის საქმეებში ცვლილებების შეტანის არავითარი განზრახვა არ ჰქონდა (გაზეთი „სალი კლდე“, №17, 28 იანვარი, თბილისი, 1919:2).

ბრიტანელების მმართველობის პერიოდში, ბათუმში გაჩნდა შრომის და სავალუტო ბირჟები, სადაც დომინანტი ბრიტანული გირვანქა სტერლინგი იყო, გამოუშვეს ბრიტანული მარკები. ბათუმის პორტში ევროპული საქონლით დატვირთული გემები შემოდის, თუმცა ბათუმის ოლქის მოსახლეობის ეკონომიკური მდგომარეობა მძიმე იყო. 1919 წლის 6 თებერვალს, ამიერკავკასიის შესახებ დიდი ბრიტანეთის მთავრობისადმი გაგზავნილ საიდუმლო მოხსენებაში ჯ. მილნი წერს: „ოლქი და ქალაქი ბათუმი ბრიტანეთის სამხედრო გუბერნატორის ადმინისტრაციული საბჭოს მიერ იმართება, რომელიც სამოქალაქო ადმინისტრაციას სამხედრო გუბერნატორის ბრძანებით ახორციელებს. საბჭოს თავმჯდომარეობს რუსი და მას წარმოადგენს ორი რუსი, ორი ქართველი, ერთი მუსლიმი, ერთი სომეხი, ერთი ბერძენი, ერთი პოლონელი და ებრაელი. ეს საბჭო შეიძლება ჩაითვალოს საკმარისად წარმომადგენლობითად ქალაქისთვის, რომელიც კოსმოპოლიტურია, თუმცა მას არ შეიძლება ეწოდოს იმ პროვინციის წარმომადგენელი, რომლის მცხოვრებთა უმეტესობა მაჰმადიანი ქართველები არიან, ანუ ქართველი სისხლით გამაჰმადიანებული ხალხი გასული საუკუნის თურქული მმართველობის დროს და კიდევ უფრო ადრე. ეს ქართველები მტრულად არიან განწყობილნი თვით ქართველების მიმართ...პროვინციის მოსახლეობა შედგება რუსებისგან, ქართველებისგან, მაჰმადიანი ქართველებისგან, სომხებისგან, აჭარელებისგან, ბერძნებისგან, სპარსელებისგან, ქურთებისგან, თათრებისგან და პოლონელებისგან. თავდაპირველად, საბჭო უკიდურესად არაპოპულარული იყო იმის

გამო, რომ ადამიანები, რომლებიც გახდნენ ნევრები ნამდვილად არ იყვნენ გავლენის ან ცოდნის გარეშე, მაგრამ დიდი თავდაჯერებულობით, საქმიანი შესაძლებლობებით და სავსე ფანტასტიკური წინადადებებით არ გამოირჩეოდნენ. მთავრობა ახლა საკმაოდ კარგად მიიღეს, ალბათ იმ მოტივით, რომ თვითმმართველობის ნებისმიერი ფორმა სასურველია ოსმალეთის მმართველობაზე. მას შემდეგ, რაც თურქულმა გვარდიამ საქართველოს საზღვარი დატოვა, ქალაქ ბათუმში ძალადობრივი ქართული პროპაგანდა ძალიან გააქტიურდა, ამ პროპაგანდას უდაოდ ახორციელებს საქართველოს ხელისუფლება, რომელიც პროვინციის ხელში ჩაგდებას ცდილობს, ასევე, მიისწრაფვის დაიბრუნოს პროვინცია და რომელიც გააფრთხილეს, რომ თუ ის ამ ქმედებას არ შეწყვეტს, საზღვარი, ალბათ, საშვის გარეშე ყველასთვის დაკეტილი იქნება. უეჭველია, პროვინციაშიც ქართველი პროპაგანდისტები არიან დასაქმებულნი, სადაც დიდი მტრობაა რუსებსა და აჭარლებს შორის ქართველების წინააღმდეგ. როცა გასულ აპრილში თურქებმა ქართველებს ბათუმი წაართვეს, მათ პროვინციის მკვიდრი 2000 აჭარელი დაეხმარა. თურქების მიერ ბათუმის ოკუპაციის დროს, ქართველებისთვის ბათუმის ოლქის საზღვარი ჩაკეტილი იყო. პროვინციაში ახლა შემოსული ქართველების სიმრავლის გამო და იმ წვრილმანი სიძნელების გამო, რაც ქართველებს ყოველთვის აქვთ ბათუმელ ჩინოვნიკებთან ურთიერთობაში, უთანხმოება ყოველდღიურად იზრდება. ქართველი ტელეგრაფისტები ბათუმში მომუშავე რუსი ოპერატორებისთვის პასუხის გაცემაზე უარს ამბობენ; საქართველოში ჩამოყვანილი რუსულ-აზიური ბანკი უკან ველარ დაბრუნდება, ბათუმის ჩინოვნიკებს, რომლებიც ახლა საქართველოში არიან, დაბრუნების უფლება არ აქვთ; საქართველოსა და ბათუმს შორის თავისუფალი სარკინიგზო კომუნიკაციის გზაზე ყველა შესაძლო სირთულე ჩნდება. რაც შეეხება ბოლო პუნქტს, ბათუმის პროვინციაში რკინიგზის მცირე მონაკვეთი ბრიტანეთის კონტროლის ქვეშ უნდა ამუშავდეს, რადგან ქართველი ჩინოვნიკების შემოსვლა პრობლემებს შექმნის. ოლქში არსე-

ბული არეულობის გათვალისწინებით, უმთავრესად იმის გამო, რომ მოსახლეობა დაყოფილია უამრავ სექტად და ყველა სრულიად შეიარაღებულია, რომელთაგან თითოეული ქმნის საკუთარ საბჭოს, პროვინციის სხვადასხვა ადგილას, საჭიროდ იქნა მიჩნეული რკინიგზის და სამხედრო პუნქტების დაცვა. ამ დროისთვის ამ მოვალეობას 2 ბატალიონი ასრულებს. მას შემდეგ, რაც თურქული ჯარებს მთლიანად გაიყვანენ, იმედი გვაქვს, რომ ეს რაოდენობა შეიძლება შემცირდეს“ **(საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა, აკაკი რამიშვილის არქივი, ფონდი 4, დოკუმენტი №54 (9)).**

პ. მასლოვი, ასევე, კუკ კოლის შესვდა, რომელსაც მოიხსენიებს, როგორც ორმოციოდე წლის ლოყებლადჟდაჟა ირლანდიელს **(მასლოვი, 2018:216)**. თავის მხრივ, კუკ-კოლისმაც დაუდასტურა, რომ ბათუმში სუფთა რუსული მმართველობა იქნებოდა. თავად პ. მასლოვი ბათუმს რუსულ ქალაქად და რუსეთის იმპერიის განაპირა მხარედ მიიჩნევდა. ბათუმში არსებულ სიტუაციასთან დაკავშირებით იგი წერს: „ბათუმი ინგლისელთა მოსვლის და ევროპასთან ურთიერთობის დაწყებით, ბუნებრივია, კვლავ გახდა სატრანზიტო პორტი ამიერკავკასიისთვის, ჩვენ ყველანაირად ვუწყობდით ხელს ამ ტვირთბრუნვას, მაგრამ მოგვიწია ზომების მიღება ბათუმიდან უმთავრესად სასუსართო პროდუქტების გატანის წინააღმდეგ, თუ ეს სურსათი არ ხვდებოდა ბათუმში მხოლოდ ტრანზიტით. სხვა შემთხვევაში ჩვენ, ჩვენი ტვირთბრუნვით (ნავთობპროდუქტებზე) ნახევრად მშვიერი საქართველოს გამოკვება მოგვიხდებოდა....“ **(მასლოვი, 2018:224-225).**

რუსული ეროვნული საბჭო პ. მასლოვის მეთაურობით, დენიკინის ინტერესების გულმხურვალე დამცველი იყო, მაშინ როდესაც მეფის რუსეთის გენერლები ახლადფეხადგმული ქართული სახელმწიფოს ტერიტორიული მთლიანობის წინააღმდეგ უსამართლო ომს აწარმოებდნენ. ერთ-ერთი მთავარი კოზირი „რუსეთის საკითხის“ გადაჭრის საქმეში დენიკინის მოხალისეთა არმია იყო, რომელთაც დიდი ბრი-

ტანეთის ხელისუფლება ყველანაირად ეხმარებოდა (ცუხიშვილი, 1995:52).

ინგლისის ხელისუფლებამ ბათუმის ოლქის მმართველობა მთლიანად რუსულ ეროვნულ საბჭოს მიანდო. არტანუჯის, ართვინის, ქედის, ქობულეთის და სხვა რაიონებში რუსი ჩინოვნიკები ჩავიდნენ. რუსული საქალაქო მმართველობის ჩამოყალიბების გამო, ბათუმის ქართულმა ეროვნულმა საბჭომ პროტესტი განაცხადა. ბათუმის ოლქის – ქობულეთის, გონიოს, ქვემო აჭარის, ზემო აჭარის, ართვინის, არტანუჯის, და შავშეთ-იმერხევის უბნებში კომისრებად რუსების დანიშვნის შესახებ გავრცელებულმა ხმებმა ქართველ მუსლიმებში დიდი მწუხარება გამოიწვია. ადგილობრივმა მოსახლეობამ ინგლისელ გენერალ გუბერნატორს განცხადებით მიმართა. ქობულეთის მცხოვრებთა მიმართვაში ნათქვამი იყო: „ჩვენ კინტრიშის ნაწილის მცხოვრებლებმა გავიგეთ, რომ თქვენ მიერ დანიშნულ საბჭოს გადაწყვიტა ჩვენში გამოგზავნოს ადმინისტრატორად რუსის მოხელეები ფონდერ გრემენი და ორი მისი თანაშემწე. რადგან ჩვენ საერთო ყრილობაზე უკვე ავირჩიეთ ჩვენი საქმეების მოსაწყობად ადგილობრივი მცხოვრები მცოდნე ჩვენი ხალხის და ცხოვრების, რადგან ჩვენ იმედი გვაქვს სრული მშვიდობიანობა და წესიერება დავიცვათ ჩვენი ძალღონით და რადგან შეიძლება თქვენი საბჭოს მიერ არჩეულ პირის გაგზავნას მოჰყვეს მეტად მძიმე და სამწუხარო შედეგი, ამიტომ უმორჩილესად გთხოვთ უყურადღებოდ არ დაგვტოვოთ და აგვაცდინოთ მოსალოდნელ განსაცდელს... ჩვენ, სამაჰმადიანო საქართველოს სხვადასხვა კუთხის წარმომადგენლებმა, შეკრებილებმა ქალაქ ბათუმში 3 იანვარს დავადგინეთ. გულითად სალამს მივუძღვნით დიდებულ ბრიტანიის წარმომადგენელთ ჩვენ სამშობლოში შემოსულთ. ჩვენ იმედი გვაქვს, რომ თავისუფლების და სამართლიანობის მუდმივი დარაჯი კულტუროსან ინგლისელთა მთავრობის წარმომადგენელნი არ შელახავს ჩვენ უცილობელ ბუნებრივ უფლებას და ჩვენ შინაგან საქმეების გამგებლობაში უცხო ხალხის ბატონობას თავზე არ მოგვახვევს, ამიტომაც ჩვენ განცვიფრებული დავრჩით, როცა გავიგეთ, რომ ადგილობრივი საქმის

გამგებლობა ჩაბარდა ისეთ საბჭოს, სადაც არის მხოლოდ ერთი მაჰმადიანი ქართველი. ისიც კაცი სრულიად უმეტარი და ხალხისგან ყოველივე პატივისცემას და ნდობას მოკლებული კრების მიერ არჩეული დეპუტატები და ამავე დროს ამ საბჭოს ხელმძღვანელობა არის რუსის ხელში, რომელიც ჩვენი ხალხისთვის სრულიად უცხოა. ამასთანავე, ჩვენ გვესმის, რომ განზრახულია ბევრ ადგილას მოხელეებათ მოწვეულ იქნან ძველი ცხოვრების დროს ჩვენი მტანჯველნი. ღრმად დარწმუნებული, რომ უმაღლეს ბრიტანეთის მთავრობის წარმომადგენელთ სრულიად აზრად არ აქვთ შეგვაფინროვონ და მონობის უღელში გაგვაბან, კრება ერთმად ადგენს მიმართოს ხსენებული მთავრობის წარმომადგენელს, რათა აღდგენილ იქმნას სამაჰმადიანო საქართველოს მცხოვრებთა კანონიერი უფლებანი და საბჭო შედგენილ იქმნეს ადგილობრივ მუსულმან ქართველთა უმრავლესობისგან. ასეთი საშუალება უზრუნველჰყოფს სრულ მშვიდობიან ცხოვრებას ჩვენში“ (გაზეთი „საქართველო“, №244, 1919:3).

ადგილობრივი მოსახლეობის უკმაყოფილების გამო, 1919 წლის 15 აპრილს კუკ-კოლისმა პ. მასლოვის „რუსული ნაციონალური საბჭო დაითხოვა“. 1919 წლის 10 ოქტომბერს ბრიტანეთის შავი ზღვის ძალების მთავარსარდალმა გენერალმა მილნმა სპეციალური ბრძანება გამოსცა, რომლის მიხედვით, ინგლისის სარდლობამ ახალი ადმინისტრაცია შემოიღო. სამხედრო ძალების დასახმარებლად, ადგილობრივ მცხოვრებთაგან ჟანდარმერია დაარსდა, ოლქში სამსახურისთვის, ასევე, საქალაქო პოლიცია შეიქმნა, მანამდე ბათუმში ინგლისის ჯარების საფარველს ქვეშ ძველებურად თარეშობდა მეფის რუსეთის დროინდელი პოლიცია და ბიუროკრატია. მილნის ბრძანებით, მუდმივი სამხედრო სასამართლო დაარსდა, რომლის სხდომები ბათუმში, საჭიროების შემთხვევაში, ბათუმის ოლქშიც გაიმართებოდა. სამხედრო გუბერნატორს ევალებოდა გადასახების აკრეფა. ვინც ინგლისის საოკუპაციო ხელისუფლებას არ დაემორჩილებოდა მკაცრად ისჯებოდა (გაზეთი „ერთობა“, №240, 1919:3).

თავდაპირველად ბრიტანული პოლიტიკის ძირითადი მიზანი რუსეთის დასუსტება და ამით ორ იმპერიას შორის

ძველი მეტოქეობის ხელახალი გაჩენის თავიდან აცილება იყო (Richard H. Ullman, 1961:202). ბათუმის ოლქში ერთმანეთს დაეჯახა დიდი ბრიტანეთის, საფრანგეთის, იტალიის, აშშ-ის ინტერესები, ამას ემატებოდა ზღვაზე გასასვლელის მოპოვების მიზნით, თვით სამხრეთ კავკასიის რეგიონის ქვეყნების მისწრაფება ოლქის ხელში ჩასაგდებად. თავის მხრივ, საფრანგეთის ხელისუფლება უკმაყოფილო იყო ამიერკავკასიაში შექმნილი მდგომარეობით, სადაც მათი მოკავშირე ინგლისელები თავს სრულ ბატონ-პატრონად თვლიდნენ. 1919 წლის 4 მარტს, ბათუმში სამხედრო გემით ჩავიდა ამიერკავკასიაში საფრანგეთის უმაღლესი კომისარი დამიენ დე მარტელი¹. იგი ბათუმში მყოფ სხვადასხვა ქვეყნის კონსულებს შეხვდა, თუმცა მათ შორის ქართველი კონსული არ იყო. ბათუმში დიდი ბრიტანეთის მმართველობის არსებობა ბათუმის ოლქში მიღვანე ქართველ პოლიტიკოსებს უხერხულ მდგომარეობას უქმნიდა. ისინი საკუთარ ქვეყანაში ჩამოსულ სტუმარს, უცხო ქვეყნის წარმომადგენლის სტატუსით ხვდებოდნენ. 1919 წლის 26 მარტს, დე მარტელი ბათუმში საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის საგანგებო წარმომადგენელს მუხრან ხოჭოლავას² შეხვდა. აუდიენციას ესწრებოდნენ გენერალი ოდიშელიძე³ და სამუსულმანო საქარ-

¹ გრაფი დამიენ დე მარტელი (Count Damien de Martel, 1878 – 1940) ფრანგი პოლიტიკოსი და დიპლომატი, 1920 წლის დასაწყისში სამხრეთ კავკასიაში, ხოლო 1920 წლის ბოლოს კონსტანტინოპოლში საფრანგეთის უმაღლესი კომისარი იყო.

² მუხრან (იონა) ხოჭოლავა (1881-1922) – ქართველი პოლიტიკოსი, საქართველოს რესპუბლიკის დამფუძნებელი კრების წევრი. 1920 წელს ბათუმში დიდი ბრიტანეთის საოკუპაციო ძალების სარდლობასთან საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის დიპლომატიური წარმომადგენლი იყო.

³ ილია ოდიშელიძე (1865 -1925) – ქართველი გენერალი, რუსეთ-იაპონიის ომისა და პირველი მსოფლიო ომის მონაწილე, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ჯარების მთავარსარდალი. ოდიშელიძე იყო პარიზის სამშვიდობო კონფერენციაზე გაგზავნილი საქართველოს დელეგაციის სამხედრო ექსპერტი, სადაც მან 1919 წლის 1 მაისს ივანე ჯავახიშვილთან ერთად წარადგინა დოკუმენტი, რომელშიც ისტორიული, ეთნოგრაფიული

თველოს მეჯლისის წარმომადგენელი ჯემალ ქიქავა. მ. ხოჭოლავამ საფრანგეთის წარმომადგენელს განუმარტა ბათუმში არსებული პოლიტიკური სიტუაცია, რომელიც საკუთარ დედა სამშობლოს ხელოვნურად მოწყვეტილი იყო. იქვე დასძინა, რომ ეს მდგომარეობა გასაკვირი არ უნდა ყოფილიყო საფრანგეთის შვილისთვის, რომლის სხეულს ელზას-ლორენი ათეული წლების მანძილზე იყო მოწყვეტილი. მ. ხოჭოლავამ იქვე დასძინა „...მაგრამ თუ თქვენთვის ელზას-ლორენი იყო მხოლოდ ერთი ყვავილი მთელ ყვავილთა თაიგულში, ჩვენთვის ბათუმი და მისი ოლქი ისეთი ყვავილია, ურომლისოდაც დაილუპება არა მხოლოდ სიმშვენიერე საქართველოსი, არამედ სახელმწიფოებრივი არსებობა... ამჟამად კი დადგა მომენტი, როცა თანაგრძნობა პასიური სიმპათიის ფარგლებიდან უნდა გავიდეს აქტივებში და ჩვენ გამოვთქვამთ ჩვენს ღრმა რწმენას, რომ საფრანგეთი, რომელიც ყოველთვის აძლევდა კაცობრიობას ინიციატივის მაგალითს, ამ საკითხშიც პირველი აღიმალლებს ხმას დასაკმაყოფილებლად ჩვენი სამართლიანი მოთხოვნილებებისთვის, ჩვენი ქვეყნის სასიცოცხლო ინტერესებისთვის“ (გაზეთი „კლდე“, №14, 1920:1).

დე მარტელმა საქართველოს მთავრობის წარმომადგენლებს განუმარტა, რომ ბათუმის საკითხის საბოლოოდ გადაჭრა რთული იყო, რადგან აქ ერთმანეთს მრავალი სახელმწიფოს ინტერესი ეჯახებოდა. მოსალოდნელი გაუგებრობის თავიდან ასაცილებლად ანტანტის უმაღლესმა საბჭომ გადაწყვიტა ბათუმის და მის ირგვლივ მდებარე მცირე ზონის დროებითი ნეიტრალიზება მოეხდინა, საბოლოოდ კი საკითხი მოგვიანებით გადაწყდებოდა, თუმცა დე მარტელი იმედოვნებდა, რომ მომავალში საქართველოს სუვერენული ხელისუფლება ბათუმის ოლქის მთელს ტერიტორიაზე გავრცელდებოდა. მან, ასევე, აღნიშნა, რომ საქართველოს საკითხს დიდი სიმპათიით ეპყრობიან პარიზის სამშვიდობო

და სამხედრო-სტრატეგიული არგუმენტების გათვალისწინებით დადგენილი იყო საქართველოს ისტორიული საზღვრები.

კონფერენციაზე, სადაც აქტიურად მუშაობდნენ ნ. ჩხეიძე და ი. წერეთელი, რომელთაც პარიზში დიდ პატივს სცემდნენ. მ. ხოჭოლოვამ უპასუხა, რომ საქართველოს ხელისუფლება ყოველთვის ცდილობდა საერთო საკითხები მეზობლებთან შეთანხმებით გადაეჭრათ, ეკონომიკური ინტერესები საქართველოს მხრიდან ყოველთვის დაცული იქნებოდა, თუმცა ბათუმის ოლქში საქართველოს სუვერენული უფლებები უნდა დამკვიდრებულიყო. თავის მხრივ, გენერალმა ოდიშელიძემ, რომელიც იმდროისთვის ბათუმიდან კონსტანტინოპოლის გავლით პარიზის სამშვიდობო კონფერენციაზე მიემგზავრებოდა, აღნიშნა: „...მე დიპლომატის ენით ვერ ვლაპარაკობ; ამიტომ პირდაპირ და გადაჭრით შემიძლია განვაცხადო: ის, რაც ათასწლობით ეკუთვნოდა საქართველოს, უნდა დაუბრუნდეს მას! საჭიროა მხოლოდ ბათუმის ოლქში ცოტა მანძილზე გამგზავრება, რომ თქვენ ყოველ ნაბიჯზე შეხვდეთ ძეგლებს, რომლებიც აშკარად და მჭერმეტყველურად ღალადებენ იმის შესახებ, რომ აქ იყო საქართველოს აკვანი, რომ აქედან ეპკურება საქართველოს სასიცოცხლო ძალები, რომ აქ ავითარებდა ის თავის ნაციონალურ კულტურას“ (გაზეთი „კლდე“, №14, 1920:1).

თავის მხრივ, მეჯლისის წარმომადგენელმა ჯემალ ქიქავამ ფრანგ დიპლომატს განუცხადა: „...ეს მხარე (ბათუმის ოლქი – ლ. ს.) მიუხედავად მრავალი საუკუნეების განმავლობაში შვეიცროვებისა, ყოველთვის იცავდა ნაციონალურ იდეას. ჩვენ, ქართველი მუსლიმანები, ვამაყობთ იმით, რომ ჩვენი დედა სამშობლო საქართველო პირველად ეზიარა კულტურას აი ამ მისი ნაწილის მეოხებით. აქაა აკვანი საქართველოს კულტურისა, აქ აჟღერდა უკვდავი ჩანგი რუსთაველისა. ჩვენ ან სულ ვერ ვიარსებებთ, ან ვიარსებებთ მხოლოდ საქართველოსთან ერთად, მასთან განუყოფლად“ (გაზეთი „კლდე“, №14, 1920:1).

1920 წლის 13 აპრილს საფრანგეთის მთავრობისადმი გაგზავნილ საიდუმლო ანგარიშში, დე მარტელი აღნიშნავს, რომ ბათუმში ინგლისელები ერთადერთი მეპატრონეები არიან, ისინი მოკავშირე სახელმწიფოთა ინტერესების საწინა-

ნააღმდეგოდ მუშაობენ, რათა მხოლოდ საკუთარი გეგმები განახორციელონ (Afanasyan, 1981:101).

ბათუმის ოლქში საფოსტო სამსახურის დარღვევით გამოწვეული უკმაყოფილების გამო, საქართველოს საფოსტო სამსახურის მთავარმა დირექტორმა ოფიციალური განმარტება გააკეთა, რომ მას არა აქვს უფლებამოსილება ბათუმის რეგიონზე, რომელსაც ბრიტანეთის ხელისუფლება განაგებს. თავის მხრივ, საქართველოს ფოსტა-ტელეგრაფის უფროსმა, ბათუმის რეგიონში საფოსტო განყოფილების უკეთ ორგანიზებისთვის, ბრიტანულ მხარეს პრობლემის გადასაჭრელად ერთობლივი მუშაობა შესთავაზა, თუმცა საკითხი ვერ გადაწყდა. შესაბამისად, ფოსტა-ტელეგრაფის ხელმძღვანელობამ დაუმსახურებელი საყვედური მიიღო. საფოსტო გზავნილების მართვა სპეციალური ვაგონის მეშვეობით ხორციელდებოდა, რომელიც სამტრედიდან ბათუმის სამსახურს უერთდებოდა და შეუფერხებლად მუშაობდა. ფოსტის უფროსის განმარტებით, „თფილისში პირადი წერილები უპრობლემოდ ვრცელდებოდა და არ ექვემდებარება ცენზურას, თუმცა მან არ იცის როგორ მუშაობს ფოსტა ბათუმში და არც ის, თუ რატომ იკარგება იქ წერილები, თუ მართლა ასეა“ („*La République Géorgienne*“ №48, 1920:5).

თავის მხრივ, ქართული ოპოზიციური პარტიის წარმომადგენლები, უკმაყოფილებას გამოთქვამდნენ სოციალისტური მთავრობის უნიათობის გამო. ეროვნულ-დემოკრატი რევოლუციონერები ინგლისთან მიმართებაში აკრიტიკებს რადიკალური რესპუბლიკის მთავრობის პოლიტიკას წერს: „...საქართველოს ბედი, მისი გაერთიანების იდეა, მისი ტერიტორია ეწირება, ამრიგად, სოციალისტურ ექსპერიმენტებს, რომელთაც ჯერ დანგრევის მეტი არა მოუტანიათ რა. ბ-ნ გეგეჭკორს და ს. მდივანს ბათუმის დაკარგვამაც წარბი არ შეარხევინა, სომხურმა ომმაც ჭკუა ვერ ასწავლა და მათი ლოცვა-კურთხევით ევროპის სოციალისტურ კონფერენციებზედ ჩვენი დელეგატები უთმობენ (?) სომხებს ბორჩალოს ნაწილებს; ყველა ამ მოღალატეობისათვის არამც თუ ერი პასუხს არა სთხოვს, უფრო და უფრო მაღალ საფეხურებზედ

აწყავთ და ლაზისტანისა და ოლთისისათვის დასთმობენ ს. დემოკრატები ბოლშევიკურ „კანონმდებლობას“ (?) არა, პასუხი მზადაა: „პროლეტარიატისთვის სამშობლო იქაა, საცა კუჭს გაიძღვებს“-ო და სხვისაგან ნადავლით, ანუ აღნიშნულ კანონმდებლობაზედ უკეთ როგორ შეიძლება კაცმა კუჭი გაიძღოს. ასე ჰყიდიან სამშობლოს კუჭის მოტრფიალენი“ (გაზეთი „საქართველო“, №244, 1919:2).

ბათუმის ოლქში დენიკინელთა ხელშეწყობით, თურქულ ენაზე გამოდიოდა გაზეთი „სედაი მილეთი“ (ხალხის ხმა), რომელიც აგიტაციას ოსმალეთის სასარგებლოდ ეწეოდა და ბათუმის ოლქის ოსმალეთისთვის გადაცემას მოითხოვდა (ზოსიძე ნ., კუკულაძე გ., 2016:143). 1919 წლის 25 სექტემბერს ბათუმის ოლქის მუსლიმთა პარტიის წარმომადგენლები კუკ-კოლისს შეხვდნენ და დიდი ბრიტანეთის ხელისუფლებისგან ბათუმის ოლქის ოსმალეთისთვის გადაცემა მოითხოვეს. კუკ-კოლისი გაოცებული დარჩა, რადგან მუსლიმი ქართველები მემედ აბაშიძის მეთაურობით, ბათუმის ოლქის დედასამშობლოსთვის დაბრუნებას კატეგორიულად მოითხოვდნენ, ამიტომ მათ აღუთქვა, რომ ოლქში არსებული მდგომარეობას გულდასმით შეისწავლიდა (გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, №223, 1919:3).

თავის მხრივ, ბათუმის ოლქში არსებულ პოლიტიკურ სიტუაციასთან დაკავშირებით, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობამ ოფიციალური განცხადება გაავრცელა: „გარეშე ძალების გამო, ბათუმის რეგიონი, ბათუმის ორგანული ნაწილი, დედა საქართველოს გამოეყო. საქართველოს ხელისუფლება დარწმუნებულია, რომ ეს უსამართლობა მოიხსნება და ბათუმი და მისი რეგიონი, რომელიც ისტორიული, ეთნოგრაფიული და ეკონომიკური თვალსაზრისით საქართველოს განუყოფელი და ორგანული ნაწილია, მას დაუბრუნდება, როგორც ავტონომიური ნაწილი. სანამ, როგორც თავად ბათუმის რეგიონის, ისე მთელი რესპუბლიკის მოსახლეობის ურყევი ნება არ განხორციელდება, საქართველოს მტრული ძალები, რომლებიც არსებული გაურკვეველი სიტუაციით სარგებლობენ, ბათუმში მუშაობას

აგრძელებენ. ისინი რეგიონის მოსახლეობაში სხვადასხვა ქორებს ავრცელებენ, აგრძელებენ საქართველოს წინააღმდეგ აგიტაციას და პანიკას ჰქმნიან. ხელისუფლებამ მიიღო სანდო ინფორმაცია, რომ როგორც ბათუმის რეგიონის საზღვარზე, ისე მის ფარგლებში იკრიბებიან შეიარაღებული ბანდები და ცალკეული პირები. ისინი აიძულებენ მოსახლეობას საქართველოს წინააღმდეგ წასვლას. საქართველოს მთავრობა კატეგორიულად აცხადებს, რომ ის შევა ბათუმის რაიონში ყოველგვარი მტრული განზრახვების გარეშე, ხალხის მტკიცე ნებით, სიმშვიდისა და წესრიგის დამყარების მიზნით. იგი თანაბარი სამართლიანობითა და ზრუნვით დაიცავს ნებისმიერი ეროვნებისა თუ რელიგიისა მშვიდობიან მოსახლეობას. საქართველოს მთავრობა მიიღებს ყველა ზომას იმისთვის, რომ რეგიონში ცხოვრება მოწესრიგდეს მისი თავისუფალი, კულტურული და ეკონომიკური კეთილდღეობის გარანტიით. საქართველოს მთავრობა მოუწოდებს ქ. ბათუმის და ბათუმის ოლქის მშვიდობიან მოსახლეობას, არ აჰყვნენ ანარქიისა და არეულობის მქადაგებლებს, რათა თავი დააღწიონ შეიარაღებულ ბანდებს“ (The Georgian Mail, №31, wednesday, 1920:3).

1919 წლის მაისში, ინგლისის საგარეო საქმეთა მინისტრმა ლორდ კურზონმა, ამიერკავკასიაში ბრიტანეთის წარმომადგენლად ოლივერ უორდროპი დანიშნა. ამით ინგლისის ხელისუფლება ინგლისის საოკუპაციო რეჟიმის შეღახული ავტორიტეტის აღდგენას შეეცადა (სარალიძე, 2013:158). 1919 წლის 8 ოქტომბერს, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის საგარეო საქმეთა მინისტრმა ე. გეგეჭკორმა ამიერკავკასიაში ბრიტანეთის უმაღლეს კომისარს ოლივერ უორდროპს ოფიციალური ნოტა გაუგზავნა, სადაც აღნიშნული იყო, რომ ბათუმის ოლქი მოხალისეთა ჯარის აგენტების მოქმედების ფართო ასპარეზად იყო ქცეული (გეგეჭკორი, 1919:2).

1919 წლის 28 ივნისს ვერსალის ზავის 116-ე მუხლის ძალით ბრესტ-ლიტოვსკის ხელშეკრულება საბოლოოდ გაუქმდა. მუხ. მე-116 მუხლის მიხედვით, გერმანიის ხელისუფლე-

ბა ალიარებს და იღებს ვალდებულებას, პატივი სცეს, ყველა იმ ტერიტორიის დამოუკიდებლობას, რომელიც 1914 წლის 1 აგვისტომდე რუსეთის ყოფილი იმპერიის შემადგენლობაში იყო.

ბათუმის ოლქში არსებულ მდგომარეობასთან დაკავშირებით, პრესაში ხშირად იბეჭდებოდა საქართველოს მთავრობის სანინააღმდეგო სტატიები. კორესპონდენტმა ლევან მელიქოვმა, ინგლისურენოვანი გაზეთის – „The Morning post“-ის ფურცლებზე 1920 წლის 11 მარტს, დაბეჭდილი წერილი გააკრიტიკა, რომელიც საქართველოს საგარეო საქმეთა მინისტრის ე. გეგეჭკორის ინგლისის ხელისუფლებისადმი წაყენებული პრეტენზიების არასწორ ინტერპრეტაციას შეეხებოდა. კორესპონდენტის თქმით, „ქართული პოლიტიკის კრიტიკა ადგილზე უფრო მეტია, ვიდრე პარიზში, მხოლოდ იმის თქმა შეიძლება, რომ მიუხედავად იმისა, ბათუმი ჯერ კიდევ არ არის შემოერთებული საქართველოსთან, ბათუმის ოლქის მუსულმანმა მოსახლეობამ საქართველოსთან შეერთების სურვილი არა ერთხელ ერთხმად გამოთქვა. იგივე აზრზეა მუსულმანთა ეროვნული საბჭოც. ამას მოწმობს ის ფაქტიც, რომ მიმდინარე წლის 2 მარტის არჩევნებზე ბათუმში, კენჭისყრისას ქალაქის რუსი მოსახლეობის ნაწილმაც კი ხმა ქართველ კანდიდატებს მისცა. ამ უკანასკნელმა ხმების 60 პროცენტი მიიღო, დანარჩენი ორმოცი პროცენტი კი სხვა პარტიებმა – რუსებმა, ბერძნებმა, სომხებმა, პოლონელმა, თურქმა და ებრაელმა გაინაწილეს. ვვარაუდობ, რომ ეს არის მტკიცებულება, რომელსაც კომენტარს არ სჭირდება. დასასრულს, მსურს გამოვთქვა იმედი, რომ „დილის ფოსტის“ „სპეციალური“ კორესპონდენტი იყო მხოლოდ შემთხვევითი ადამიანი, რომელმაც ბოროტად გამოიყენა ინტერვიუერის თავაზიანობა მრავალი ფაქტის არასწორად წარმოჩენის მიზნით“ (The Georgian Mail, №33, 1920:2).

ინგლისის ხელისუფლების პოლიტიკა ბოლშევიკების მიმართ ლოიალური გახდა. დიდი ბრიტანეთის პრემიერ მინისტრი ლოიდ ჯორჯი ასე ასაბუთებდა ბოლშევიკური რუსეთის მიმართ დიდი ბრიტანეთის საგარეო პოლიტიკური

კურსის შეცვლის აუცილებლობას: „ჩვენ არ შეგვიძლია უსასრულოდ გავაგრძელოთ ასე ძვირადღირებული ჩარევა რუსეთის სამოქალაქო ომში. რუსეთში საბოლოო გამარჯვების მოპოვება შეუძლებელია. მართალია, გამარჯვებები იქ მიიღწევა ადვილად, მაგრამ იქ შეიძლება ჩაიძირო გამარჯვებებში“ (ცუხიშვილი, 1995:61). აღნიშნული პოლიტიკის გამო, მას აკრიტიკებდნენ, როგორც ქვეყნის შიგნით, ასევე, ქვეყნის გარეთ და მცირე ერების სამართლიანი სასიცოცხლო ინტერესების დაცვისკენ მოუწოდებდნენ.

1920 წლის თებერვალი-მარტში, ლონდონის კონფერენციაზე მიღებულმა გადაწყვეტილებამ ბათუმში პორტოფრანკოს დაწესების შესახებ საქართველოს მოქალაქეების პროტესტი გამოიწვია. 1920 წლის გაზაფხულზე ანტანტის სახელმწიფოთა დამოკიდებულება საქართველოს მიმართ თვისობრივად შეიცვალა (სიორიძე, 2011:102). შექმნილი პოლიტიკური ვითარების გამო, რუსეთში ბოლშევიკების, ხოლო ოსმალეთში მუსტაფა ქემალ ფაშას წარმატებები, ასევე, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ჯარის მიერ ბრიტანელების მიერ კონტროლირებადი ტერიტორიების (ართვინი, არტანუჯი, ხულო) დაკავება, ანტანტის პოლიტიკის გამო, საქართველოში დაწყებული საპროტესტო მოძრაობა, ბათუმში ჩატარებულ არჩევნებში ქართული ძალების გამარჯვება, ამ და სხვა ფაქტორების გათვალისწინებით, საბოლოოდ, ლონდონის კონფერენციის მონაწილეებმა ბათუმის ოლქიდან ანტანტის საოკუპაციო ჯარების გაყვანის გადაწყვეტილება მიიღეს.

ლონდონსა და სან-რემოში ამიერკავკასიის რესპუბლიკების ბლოკის შექმნის მცდელობის ჩაშლის, აზერბაიჯანის გასაბჭოების და 1920 წლის 7 მაისის საქართველო-რუსეთის ხელშეკრულების დადების შემდეგ, ბათუმში მოკავშირეთა სამხედრო ნაწილის ყოფნამ აზრი დაკარგა (სარალიძე, 2015:158).

1920 წლის 24 აპრილს, სან-რემოდან, დიდი ბრიტანეთის საგარეო საქმეთა მინისტრმა ლორდ კურზონმა შეტყობინება გაუგზავნა ფლოტის ადმირალს, ჯონ მაიკლ დე რო-

ბეკს ბათუმიდან დიდი ბრიტანეთის ჯარის გაყვანასთან დაკავშირებით.

PUBLIC RECORD OFFICE		Reference —	COPYRIGHT PHOTOGRAPH—NOT TO BE REPRODUCED PHOTOGRAPHICALLY WITHOUT PERMISSION OF THE PUBLIC RECORD OFFICE, LONDON
1 2 3 4 5 6		F.O. 371/4135	
1920		EASTERN.	38 E 3726 1920
Caucasus			
Registry Number } E3726/1/58 TELEGRAM FROM Lord Curzon (San Remo) No. 28 Dated April 24.1920. Received April 24.1920. Eastern: Caucasus.		Military Situation at Batoum. Repeats telegram sent to Admiral de Robeck asking for his views on situation and his advice as to necessary action. Admiral de Robeck is authorised to concert with General Mitine for withdrawal of British troops if he considers they are in imminent danger. French have agreed to send a battalion from Thrace, but are suspending orders for its despatch pending Admiral de Robeck's reply. Italians are also prepared to send a battalion. (Repeated to Batoum and Tiflis).	
Last Paper.		Batoum file (Minutes.) I sent in an advance copy	

ფოტო 4. დიდი ბრიტანეთის საგარეო საქმეთა მინისტრის ლორდ კურზონის შეტყობინება ფლოტის ადმირალ ჯონ მაიკლ დე რობეკს ბათუმიდან დიდი ბრიტანეთის ჯარის გაყვანასთან დაკავშირებით (სან რემო, 24 აპრილი, 1920).

მას უფლება ჰქონდა გენერალ მილნთან შეთანხმებით, ბათუმის ოლქიდან ბრიტანული ჯარების გაყვანის თაობაზე, მოლაპარაკება ეწარმოებინა. გენერალი მილნი ითვალისწინებდა რა ოლქში არსებულ არეულობას, რაც უმთავრესად გამოწვეული იყო იმის გამო, რომ „მოსახლეობა დაყოფილია უამრავ სექტად და ყველა სრულიად შეიარაღებულია, რომელთაგან თითოეული ქმნის საკუთარ საბჭოს, პროვინციის სხვადასხვა ადგილას, საჭიროდ იქნა მიჩნეული რკინიგზის და სამხედრო პუნქტების დაცვა. ამ დროისთვის ამ მოვალეობას 2 ბატალიონი ასრულებს“ (პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა, **ფონდი 4, დოკუმენტი №513 (5) (9)**). გენერალი მილნი დაინტერესდა, თუ ვისთვის უნდა გადაეცათ ბათუმის ოლქი, რადგან უკვე ცხადი იყო, რომ იტალიის ხელისუფლებას კავკასიაში კონტროლის აღებაზე, განზრახვა არ ჰქონდათ. თავის მხრივ, მან წამოაყენა წინადადება, რათა ოლქში ბრიტანელი გუბერნატორის ზედამხედველობით მცირე ეს-

კორტი დარჩენილიყო. იტალიის პრემიერ მინისტრმა ფრანჩესკო სავერიან ნიტიმ, რომელიც „რუსული პოლიტიკის“ მხარდამჭერი იყო, საქართველოში იტალიის საექსპედიციო კორპუსის დისლოკაციის პროექტზე უარი განაცხადა (ჯოჯუა, 2002:29-20).

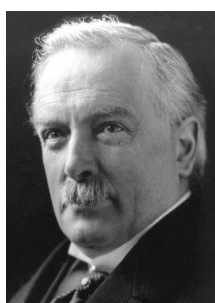
1919 წლის აგვისტოს ბოლოს ბრიტანეთის ჯარმა ბაქო დატოვა, ასევე, ბრიტანეთის საზღვაო ძალების მცირე რაოდენობა კასპიის ზღვიდან გაიყვანეს, ბათუმში მხოლოდ სამი ბატალიონი დარჩა. 1920 წლის 19 მაისს, ენზელში (სპარსეთის კასპიის სანაპიროზე) ბოლშევიკურმა ძალებმა ბრიტანული გარნიზონი დაატყვევეს. ამის გამო, ლოიდ ჯორჯმა, 1920 წლის ივნისის დასაწყისში ბრიტანეთის ჯარის გაყვანა ქალაქ ბათუმიდანაც მოითხოვა. ინგლისის ხელისუფლებამ ამიერკავკასიის რესპუბლიკები ბოლშევიკური რეჟიმისთვის განირა. 1920 წლის 28 აპრილს რუსეთის წითელი არმია ბაქოში შევიდა, ხოლო 29-30 ნოემბერს სომხეთის დემოკრატიულ რესპუბლიკას თავს დაესხა და 2 დეკემბერს ერევანი დაიკავა.

ჯონ მაიკლ დე რობეკი
ჯორჯი

ოლოვერ უორდროპი

დეივიდ ლოიდ

ბათუმის ოლქში შექმნილი რთული პოლიტიკური სიტუაცია, ნორმალური ეკონომიკური ცხოვრების რიტმს მნიშვნელოვნად არღვევდა, რამაც ოლქში მძიმე კრიზისი გამოიწვია, ამას ემატებოდა ქალაქ ბათუმში შექმნილი სიძვირე, მოსახლეობის გაღატაკება, სასურსათო კრიზისი. თვით

დიდ ბრიტანეთში ეკონომიკური კრიზისი იყო, ომით დაღლილი ჯარის შენახვა, საოკუპაციო ხარჯები ინგლისის ეკონომიკას მძიმედ დააწვა. 1919 წლის აგვისტო-სექტემბერში, საქართველოს მნიშვნელოვანი ნაწილიდან ბრიტანეთის ჯარის ევაკუაცია დასრულდა, ხოლო ქალაქ ბათუმი ინგლისის ჯარმა 1920 წლის 7 ივლისს დატოვა. ბათუმის ოლქი მის კანონიერ მესპატრონეს დედა საქართველოს დაუბრუნდა. 1920 წლის ივლისში, ბათუმის ოლქის საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის შემადგენლობაში დაბრუნებას მთელი ბათუმის ოლქის მოსახლეობა დიდი სიახარულით შეხვდა. ქართულ ჯარს სიხარულით ეგებებოდა მოსახლეობა და ყვავილების თაიგულებს ესროდა. ბარცხანასთან ჯარს შეხვდა „სამუსულმანო საქართველოს განმანთავისუფლებელი კომიტეტის“ დელეგაცია და მთელი მოსახლეობის სახელით მიულოცა მათ ეს დიდმნიშვნელოვანი გამარჯვება. დელეგაციის სახელით ჯარს მიესალმნენ მემედ აბაშიძე, ჯემალ ქიქავა, მუჰამედ წულუკიძე და სხვები (გოგოლიშვილი, 2022:158).

ინგლისის ჯარის ევაკუაციის დროს, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ხელისუფლება მწვავე სასაზღვრო პრობლემის წინაშე დადგა. მიუხედავად სადემარკაციო ხაზისა, რომელიც დენიკინელებსა და ამიერკავკასიის რესპუბლიკებს შორის, ბრიტანეთის მთავრობამ დააწესა, საქართველოს და მეფის რუსეთის მოხალისეთა არმიის ურთიერთობა კვლავ დაძაბული რჩებოდა. ამიერკავკასიაში დიდი ბრიტანეთის პოლიტიკური მარცხი, უმთავრესად არათანმიმდევრული პოლიტიკით იყო განპირობებული. თავიდან ისინი ბოლშევიკების წინააღმდეგ იბრძოდნენ, მოგვიანებით კი პოლიტიკა შეცვალეს. 1919 წლის 16 აპრილს, დიდი ბრიტანეთის პარლამენტის თემთა პალატაში გამოსვლისას ლოიდ ჯორჯმა განაცხადა: „...ინგლისი არ უნა ჩაერიოს სხვა ქვეყნის საქმეებში, თვით რუსი ხალხის საქმეა გადაწყვიტოს რუსეთი ბოლშევიკური იქნება თუ მენშევიკური... თუ ბოლშევიზმი ისეთი საშინელებაა, როგორც მას ხატავენ, მაშინ ის უფრო მალე მოისპობა შიგნიდან, ვიდრე გარედან, მისი დამარცხება უფრო ადვილია გამოკვების გზით, ვიდრე იარა-

ლის ძალით ბრძოლის საშუალებით“ (Газ. Борьба, №192, 1919:2).

1921 წლის 16 მარტს, იმ დროს როცა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობა ჯერ კიდევ ბათუმში იმყოფებოდა და იძულებით ემიგრაციაში წასასვლელად ემზადებოდა, დიდ ბრიტანეთსა და საბჭოთა რუსეთს შორის სავაჭრო ხელშეკრულებას მოაწერეს ხელი, რაც ფაქტობრივად საბჭოთა ხელისუფლების დე ფაქტო აღიარებას ნიშნავდა.

გამოყენებული ლიტერატურა და წყაროები

1. **ავალიშვილი ზურაბ.** საქართველოს დამოუკიდებლობა 1918-1921 წლების საერთაშორისო პოლიტიკაში, თბილისი, 1990.
2. ამონარიდები გენერალ მილნის მოხსენებიდან 1919 წლის 6 თებერვალს, საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა, აკაკი რამიშვილის არქივი, ფონდი 4, დოკუმენტი №54 (9).
3. **ბარამიძე ირაკლი,** დიასამიძე ხათუნა. ბრიტანული საოკუპაციო ჯარის შემადგენლობა ბათუმში (1918-1920), კრებულში: ბათუმი – წარსული და თანამედროვეობა (საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის მასალები), ტომი IX, გვ. 71-75, ბათუმი, 2018.
4. გაზეთი „ერთობა“, №240, 22 ოქტომბერი, თბილისი, 1919.
5. გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, №223, 4 ოქტომბერი, თბილისი, 1919.
6. **გოგოლიშვილი ოთარ.** ბათუმის ოლქი საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის შეადგენლობაში, გორის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ელექტრონული სამეცნიერო ჟურნალი „ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია“, გვ. 155-170, თბილისი, VII, 2022.
7. **ვვგენი** გეგეჭკორის ნოტა ოლივერ უორდროპს, გაზეთი „ერთობა“, №230, 10 ოქტომბერი, თბილისი, 1919.

8. **ზოსიძე ნუგზარ, კუკულაძე გუგული.** „სედაი მილეთელთა“ ბათუმის ოლქში საქმიანობის ზოგიერთი უცნობი დეტალი, კრებულში: „ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები, 1(18), გამომცემლობა უნივერსალი, თბილისი, 2016.
9. **მასლოვი პრილიდიან.** ბათუმი 1917-1920 წლებში, მოგონებები, მომზადდა ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მიერ დაფინანსებული სამეცნიერო საგრანტო პროექტის ფარგლებში, პროექტის ხელმძღვანელი: ნუგზარ ზოსიძე, რედაქტორი ირაკლი ბარამიძე, რუსულიდან თარგმნეს რევაზ დიასამუძემ და ირაკლი ბარამიძემ, გამომცემლობა ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ბათუმი, 2018.
10. **ინგლისის გენერალი ნ. ჟორდანიასთან,** გაზეთი „სალი კლდე“, №14, 24 იანვარი, თბილისი, 1919.
11. **პასუხი ინგლისს,** გაზეთი „საქართველო“, №244, 9 ნოემბერი, თბილისი, 1919.
12. **რუსთა საბჭოს წარმომადგენელი ფორესტიე უოკერთან,** გაზეთი „სალი კლდე“, №17, 28 იანვარი, თბილისი, 1919.
13. **სარალიძე ლელა.** ბათუმი ინგლისის ოკუპაციის პერიოდში (1918-1920 წწ.), კრებულში: ბათუმი წარსული და თანამედროვეობა, გვ. 156-161, გამომცემლობა შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ბათუმი, III, 2013.
14. **სარალიძე ლელა.** ინგლისის ჯარის მიერ ბათუმის დატოვების ისტორიიდან (1920 წ.), კრებულში: ბათუმი წარსული და თანამედროვეობა, გვ. 152-162, გამომცემლობა შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ბათუმი, VI, 2015.
15. **საქართველო და მომავალი,** გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, №87, 9 ნოემბერი, თბილისი, 1918.
16. **სამაჰმადიანო საქართველო და ინგლისი,** გაზეთი „საქართველო“, №244, 9 ნოემბერი, თბილისი, 1919.
17. **სიორიძე მალხაზ.** სან-რემოს საზავო კონფერენცია ბათუმის შესახებ (1920 წ. აპრილი), ჟურნალში: „არხეონი“,

- I, აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის მთავრობის საქვეუწყებო დანესებულება – საარქივო სამმართველო, გამომცემლობა „უნივერსალი“, გვ. 97-102, თბილისი, 2011.
18. საფრანგეთის კომისარი დე მარტელი ბათუმში, გაზეთი „კლდე“ (საქართველოს ნაციონალური პარტია), №14, 4 აპრილი, თბილისი, 1920.
 19. უკანასკნელი ამბები, გაზეთი „კლდე“ (საქართველოს ნაციონალური პარტია), №14, 4 აპრილი, თბილისი, 1920.
 20. **ცუხიშვილი რამაზ**. ინგლის-საქართველოს ურთიერთობა 1918-1921წწ., გამომცემლობა „მერიდიანი“, თბილისი, 1995.
 21. **ჯოჯუა დაზმირ**. ფრანჩესკო ნიტის „რუსული პოლიტიკა“ და საქართველო (1919 წ. ივნისი-1920 წ. ივნისი), გამომცემლობა „უნივერსალი“, თბილისი, 2001.
 22. Afanasyan Serge, L'Arménie, l'Azerbaïdjan et la Géorgie de l'indépendance à l'instauration du Pouvoir Soviétique 1917-1923, édition l'Armattan, Paris, 1981.
 23. Batoum, Georgian official communiqué, The Georgian Mail, 31, wednesday, 3 March, Tiflis, 1920.
 24. Communication postale Tiflis-Batoum, გაზეთი „La République Géorgienne“ №48, 27 Juin, Tiflis, 1920.
 25. **foreign Office**, საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა, აკაკი რამიშვილის არქივი, საარქივო ფონდი 4, დოკუმენტი 5 (14).
 26. Forester Walker, Extract from address to the inhabitants of the town and province of Batoum, საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა, აკაკი რამიშვილის არქივი, ფონდი 4, დოკუმენტი №880 (9).
 27. Kopisto, Lauri. The British Intervention in South Russia 1918-1920; Academic Dissertation, Helsinki, 2011, <https://core.ac.uk/download/pdf/14920703.pdf>.
 28. Melikov Levan, The Morning post and Georgia, (March 11 th, 1920), Reply to A Special Correspondent, The Georgian Mail, 33, Wednesday, 17 March, p. 2, Tiflis, 1920.
 29. Military Governor of Batoum Province, March 8th 1919, Batoum, საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლი-

ოთეკა, აკაკი რამიშვილის არქივი, ფონდი 4, დოკუმენტი №880 (9).

30. Military Situation at Batoum, საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა, აკაკი რამიშვილის არქივი, ფონდი 4, დოკუმენტი №513 (5) (9).
31. Richard H. Ullman, Anglo-Soviet relations, 1917-1921, Vol. 3, Publisher: Princeton University Press, 1961.
32. Газ. Борьба, №192, 1919:2.
33. Дипломатический словарь в 3 томах. Том II, изд. Наука, Москва, 1986.
34. История дипломатии, Т. III, стр. 26, 1965.
35. Раздел Азиатской Турции: по секретным документам б. Министерства иностранных дел, (Европейские державы и Турция во время Мировой войны), под ред. Е. А. Адамова., Литиздат НКВД, стр. 152, Москва, 1924.

თინათინ ჯაბადარი
Tinatin Jabadari

**ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი
საზოგადოებისა და ზაქარია ჭიჭინაძის როლი სამ-
ხრეთ-დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობის
ეროვნული იდენტობის აღქმაში**

*A society spreading literacy among Georgians and Zakaria
Chichinadze's role in the perception on national identity of
population of South-Western Georgia*

აბსტრაქტი: რუსეთ – თურქეთის 1877-1878 წლების ომის შედეგად საქართველოს დაკარგული მიწები შემოუერთდა, კერძოდ, ისტორიული სამხრეთ – დასავლეთ საქართველოს ტერიტორია. პოლიტიკური გაერთიანების შემდეგ შემოერთებული ტერიტორიის მოსახლეობა ორი იმპერიული სახელმწიფოს შუაში, მათი გავლენის ქვეშ მოექცა.

აჭარის შემოერთებას სიხარულთან ერთად სევდაც თან ახლდა. საუკუნეთა განმავლობაში ოსმალთა ბატონობის შედეგად ეს მხარე ძალზე შეცვლილი იყო. ოსმალთა ბატონობამ, მათ მიერ ისლამის გავრცელებამ, სრულიად გააუცხოვა მოსახლეობა, დაავინყა ქართული ენა, დაავინყდა ქართველობა და ერთგვარი სიძულვილიც გაუჩინა ქრისტიანი ქართველების მიმართ. ამ გაურკვევლობის აღმოსაფხვრელად, აღნიშნულ ტერიტორიების მოსახლეობის სულიერი შემობრუნებისათვის, მათთვის ეროვნული იდენტობის ჩამოყალიბების დიდი ტვირთი თავის თავზე აიღო ახლად ჩამოყალიბებულმა "ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელმა საზოგადოებამ". ამ დიდ საშვილიშვილო საქმეს, მაჰმადიანი მოსახლეობის სულიერ შემობრუნებას ყოველთვის გვერდით ედგა ქ.შ.წ.კ.გ.საზოგადოების წევრი, დიდი პატრიოტი ზაქარია ჭიჭინაძე.

საკვანძო სიტყვები: ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება, ილია ჭავჭავაძე, ზაქარია

ჭიჭინაძე, მაჰმადიანი ქართველები, ეროვნული იდენტობა, განათლება.

Abstract. The 70 s of the 19 th century were an important period in the history of Georgians, as a result of the Russian-Turkish war of 1877-1878, the lost lands of Georgia were joined, in particular, the territory of historical South-Western Georgia. After the political unification, the population of the united territory in the middle of the two imperial states came under their influence. In order to eliminate this uncertainty, for the smooth turnaround of the population of the mentioned territories, for the formation of a national identity for them, a general movement was started in Georgia, which was mainly based on the newly formed (1879) "Society for Spreading Literacy among Georgians", which took upon itself this heavy and rather time-consuming burden. .

The first stage of rapprochement with Muslim Georgians was getting Georgian education for the population. The first step in this regard started in 1880 with the opening of a Georgian school in Batumi. In addition to receiving regular education, the school had a greater workload, the rapprochement of Georgian Christians and Georgian Muslims, including the preparation of the silent confrontation between them, growing into love and mutual respect, and teaching the culture of living together.

The great patriot Zakaria Chichinadze, a member of the K.S.K.G. The new generation of the Ajara population, interested in the past, asked for help: "Help us, take care of us and let us know something"...These words became the main reason for getting closer to Georgian Muslims. In the early 90s, in order to get closer to Georgian Muslims and to find a common language with them, he visited hundreds of villages of Zemo and Kvemo Adjara, Kobuleti, Artaan, Shavsheti, Machakheli, Artvini. Chichinadze lived with them for months. He created a previously unwritten history of this region, published dozens of books about their existence – life, their religion change, their culture. In these years, he was able to make a census of the population of Georgian villages.

This year, in the month of December, the 170 th anniversary of the birth of Zakaria Chichinadze is completed. The theme, which is

based on documents found in the National Archives of Georgia and the National Archives Library, is dedicated to his memory.

In uniting Christian and Muslim Georgians, in overcoming the alienation caused by the religious division in our time and instilling this great love and respect among Georgians, the writing-reading society and one of its honorable members, a Georgian who is extremely in love with his homeland, Zakaria Chichinadze, undoubtedly made a great contribution.

keywords: *Literacy spreading society among Georgians, Ilia Chavchavadze, Zakaria Chichinadze, Muslim Georgians, national identity, education.*

XIX საუკუნის 70-იანი წლები მნიშვნელოვანი პერიოდი იყო ქართველთა ისტორიაში. რუსეთ-თურქეთის 1877-1878 წლების ომის დამთავრების შემდეგ, საქართველოს დაკარგული მიწები შემოუერთდა, კერძოდ, ისტორიული სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ტერიტორია. პოლიტიკური გაერთიანების შედეგად შემოერთებული ტერიტორიის მოსახლეობა ორი იმპერიული სახელმწიფოს გავლენის ქვეშ მოექცა. ერთის მხრივ იყო რუსეთის იმპერიის დაქვემდებარებაში მყოფი საქართველო და მეორეს მხრივ მათი უმრავლესობის შეგნებაში სამშობლოდ აღქმული ოსმალეთი, რომელსაც მათთვის ეროვნება და რელიგიური რწმენა შეეცვალა. თურქეთის ბატონობის პერიოდში ქართველი ერის და ენის სიძულვილმა, შემოერთებული ტერიტორიებიდან, მათი უმრავლესობა ისევ უკან დააბრუნა. ამ მდგომარეობამ ნათელი გახადა, რომ ოსმალეთის საქართველოდან სამუსლიმანო საქართველოზე გადასვლა, მხოლოდ სახელის ტრანსფორმაცია არ იყო, ეს იყო ქართული საზოგადოებაში აჭარის ახლებურად განსაზღვრის გამოხატულება, აჭარის ახალი ისტორიის დასაწყისი. ქრისტიანი ქართველებისათვის მაჰმადიან ქართველებთან ურთიერთობა, მათ ეთნიკურ კულტურულ განვითარებაზე ზრუნვა, ძალიან რთული და ფაქიზი თემაა.

მათი ეთნიკური იდენტობის შენარჩუნებას საძირკველი XIX საუკუნის ბოლოს ჩაეყარა და დღემდე გრძელდება.

აჭარის შემოერთებას ილია ჭავჭავაძე გამოეხმაურა გაზეთ "ივერიაში" გამოქვეყნებული წერილით "ოსმალის საქართველო" და ამით დასაბამი დაუდო იდენტობის ახალი ფორმას, ქართველის ეროვნულობა, მისს არჩევანსა და ეთნიკურობას უნდა განესაზღვრა და არა რელიგიას: *"...სარწმუნოების სხვადასხვაობა ჩვენ არ გვაშინებს, ქართველმა, თავისი სარწმუნოებისთვის ჯვარცმულმა, იცის პატივი სხვის სარწმუნოებისაც. ამიტომ ისტორიაში არ არის მაგალითი, რომ ქართველს სურვებიყოს ოდესმე სხვის სარწმუნოების დაჩაგვრა და დევნა....არ გვაშინებს მეთქი ჩვენ ის გარემოება, რომ ჩვენ ძმებს ოსმალის საქართველოში მცხოვრებთა, დღეს მაჰმადიანის სარწმონოება უჭირავთ, ოღონდ მოვიდეს კვლავ ის ბედნიერი დღე, რომ ჩვენ ერთმანეთს კიდევ შევუერთდეთ, ერთმანეთი ვიძმოთ, ქართველი ჩვენდა სასიქადულოდ, კვლავ დაუმტკიცებს ქვეყანასა, რომ იგი არ ერჩის ადამიანის სინდისს და დიდი ხნის განმორებულს ძმას ძმურადვე შეითვისებს, თვის პატიოსანს და ღმობიერს გულზედ ძმას ძმურადვე მიიყრდენს თვალში სიხარულის ცრემლმორეული ქართველი...."* ("ივერია", 1877, N 9 ფ. 9).

შემოერთებულ ტერიტორიების მოსახლეობის სულიერი შემობრუნებისათვის, მათში არსებული გაურკვევლობის აღმოსაფხვრელად, მათი ეროვნული იდენტობის ჩამოყალიბებისთვის, მოძმეთა დასახმარებლად ილია ჭავჭავაძემ მოუწოდა ქართველ ერს, გაურკვევლობაში მყოფი მათი ძმებისთვის ხელი გაეწოდებინათ და მნიშვნელოვანი დახმარება აღმოეჩინათ. მთელს საქართველოში მათი დახმარებისთვის საყოვეთაო მოძრაობა უნდა დაწყებულიყო.

იმ წლებში ახლად ჩამოყალიბებულმა (1879 წელი) "ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელმა საზოგადოებამ" თავის თავზე აიღო ეს მძიმე და საკმაოდ შრომატევადი ტვირთი. მაჰმადიან ქართველებთან დაახლოვების პირველი ეტაპი მოსახლეობისთვის ქართული განათლების მიღება იყო. ჯერ კიდევ 1879 წლის აპრილში, ქ.შ.ნ.კ.გ.საზოგა-

დოების დაარსებამდე ილია ჭავჭავაძე, წერდა:*ეხლა უნდა გაუმართოთ ხელი ამ ახლად დაბადებულს საზოგადოებას და ეალად დავსდოთ, რომ აჭარასა და ქობულეთში რაც შეიძლება მომენტებული შკოლები გაიმართოს. ეს შკოლები სხვა ყოველს საშუალებაზედ მეტად სულით და გულით შემოგვიერთებენ აჭარასა და ქობულეთის ერს და ისევ-ისე ძმურს სიყვარულს ჩამოაგდებენ ჩვენში, როგორც უნინ, იმათ ოსმალოს ჩავარდნის დრომდე ყოფილა"* (გ. ნიორაძე, 1953).

ამ მხრივ პირველი ნაბიჯი 1880 წელს ბათუმში ქართული სკოლის გახსნით დაიწყო. ბათუმის სკოლას ჩვეულებრივი განათლების მიღების გარდა, უფრო დიდი დატვირთვა ჰქონდა: ქართველი ქრისტიანებისა და ქართველი მაჰმადიანების დაახლოება, მათ შორის არსებული ჩუმი დაპირისპირების, სიყვარულისა და ურთიერთ პატივისცემაში გადაზრდის მომზადება, ერთად ცხოვრების კულტურის სწავლება.

არსებული დაპირისპირებების ფონზე სკოლის შენარჩუნება რამდენჯერმე კითხვის ნიშნის ქვეშ დადგა, როგორც ხალხში ისე ქ.შ.წ.კ.გ საზოგადოებაშიც განწყობა არა ერთგვაროვანი იყო, რადგან საზოგადოების შემოსავლის დიდი ნაწილი ხმარდებოდა ბათუმის სკოლას. საზოგადოების წევრთა ნაწილი ეჭვის თვალით უყურებდა ბათუმში სკოლის მუშაობას, მათ წარმატებას და პირდაპირ გამოთქვამდა თავის უარყოფით დამოკიდებულებას. სკოლის მუშაობის ერთი წლის თავზე მოწინააღმდეგენი აღნიშნავდნენ, რომ მათ ვერც დედა ენა შეინავლეს და ვერც მათი დაახლოება მოხდა ქრისტიან ქართველებთანო. ცნობილი პუბლიცისტი და იურისტი დავით აბდუშელიშვილი აღნიშნავდა, რომ თუ, საქართველოს განაპირა რეგიონში უნდა აშენებულიყო სკოლა, რატომ აირჩიეს მაინც და მაინც ბათუმი, სადაც სკოლის მოსაწყობად დიდი თანხა იხარჯება, სადაც ლაზები ცხოვრობენ და არ აირჩიეს სვანეთი. რა თქმა უნდა ამ მოსაზრებას გაცილებით მეტი მომხრე ჰყავდა დაპირისპირებული, ივანე მაჩაბელი ბათუმში სკოლის გახსნას სრულიად ეთანხმებოდა: *"...სკოლის გახსნას ბათუმში ძალიან კარგი შედეგი ჰქონდა.*

იქაური ქართველი მაჰმადიანები, რომელნიც ეჭვის თვალით უყურებდნენ ჩვენს დაწყობილობას, დღეს დიდის ხალისით აძლევენ ყმანვილებს ჩვენს სკოლაში....1500 მანეთი წლიური ხარჯი სრულებით არ უნდა გვებევრებოდეს."... (სცსა, ფ. 481, ა.1, ს.1, ფ. 148). ნიკო ცხვედაძე ყოველთვის თანაუგრძნობდა ბათუმის სკოლას, მის დიდ მნიშვნელობაზე განსაკუთრებული აზრი ჰქონდა: "ბათუმი ის არის იქ დასავლეთ საქართველოში, რაც აქ აღმოსავლეთ საქართველოში ტფილისია, ბათუმი მთავარი ძარღვია იმ მხარეში, სავაჭრო პუნქტები რაიცა ყველა მაზრიდან იყრის თავსა, მე ვადასტურებ, რომ იქ სკოლას მომავალი მოელის.... იქ წმინდა ქართველებიც ბევრია და მათთვის არის საჭირო სკოლა

(ფ. 481, ა51, ს.1 1.ფ.78). ილია ჭავჭავაძე დასაწყისიდანვე მხარს უჭერდა სკოლის არსებობას და მოწინააღმდეგეთ პასუხობდა..."იქნება დღემდე სიმპატია ვერ მიიზიდა გამაჰმადიანებული ქართველებისა ჩვენმა სკოლამ, მაგრამ დღეს თუ არა ხვალე მოიპოვებს იგი მათს თანაგრძნობას. ორი წელიწადი ცოტა დროა ამგვარს საქმეში, მით უფრო რომ იქაური ხალხი ყოველს ეჭვის თვალით უყურებს, მეტადრე ჩვენს სკოლას: ან სარწმუნოებას, ან სჯულს ხომ არ ემუქრებიან ამ სკოლისას. დრო გაივლის და ყოველი ეჭვი გაიფანტება ამ სკოლის შესახებ, ამათს გარდა თვით სკოლაც, ეგეც რომ არ იყვეს სარგებლობას უტანს იქაურს ქართველებს, მოვაჭრეებს, მოხელებს, მაგ. მეგრელებს, გურულებს" (ფ.481, ა.1, ს.1, ფ. 77,78).

ბათუმის სკოლის პირველი მასწავლებელი ალექსანდრე ნანეიშვილი, რომელსაც ყველაზე რთულ დროს მოუწია სკოლაში მუშაობა და რომლის მხრებზეც გადაირა პირველი სასწავლო წლის ტვირთმა, ესმოდა რომ მაჰმადიანი ქართველების ცხოვრებასა და შეხედულებებზე დიდი გავლენა მოეხდინა იმ გარემოს, სადაც საუკუნეების განმავლობაში ცხოვრობდნენ. მან რეალურად შეაფასა ბათუმის სკოლის ირგვლივ არსებული იმჟამინდელი მდგომარეობა...."ვიკითხავთ რამდენად ესმით ბათუმის მხარის ადგილობრივ საზოგადოებას სწავლა განათლების საქმე და მოსალოდნელი

იყო თუ არა თანაგრძნობა შკოლისადმი... პასუხი ასეთია, ბათუმის საზოგადოებას არც ესმით შკოლის საქმე და არც შეეძლო თანაგრძნო. ოსმალის საქართველოში, არც ერთი სასწავლებელი არ არსებობდა გარდა ერთი მედრესისა, თუ რა იყო ეს მედრესი ადვილად გასაგებია,....ის გარეგანი თანაგრძნობა ნაყოფი იყო ზრდილობისა....ოსმალის დესპოტურ და უთავბოლო მმართველობას ხალხის ბუნება და ხასიათი გამოუცვლია, ეს ხალხი ყოველივე სხვის მოქმედებას ეჭვით უყურებს, ხალხს ძალით შეუცვალეს სარწმუნოება, დაავინწყეს ეროვნება და საქართველოს საუკეთესო ნაწილი ერთიანად გაანადგურეს და ჩააგდეს უმეცრებასა და სიღატაკეში, რასაკვირველია, ამ ხალხს რომელიც ასე სასტიკად დაუსჯია ისტორიას, გაუუცხოვდა ზნეობა, ხასიათი, რომლის შეცვლა მოითხოვს ბევრ დროს და შრომას არა ერთი პირისა, არამედ რამდენიმესი" (ფ. 481, ა.1, ს. 33, ფ. 45).

ბათუმის ქართული სკოლა და აჭარის განათლებაზე ზრუნვის პირველი ათწლეული წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოებისთვის ერთ-ერთი ცხელი წერტილი იყო, არა მხოლოდ ბათუმისთვის, არამედ მთელს საქართველოთვის. ქართულ პრესაში ხშირად ქვეყნდებოდა სტატიები, უფრო მეტად შელამაზებული, რადგან ადგილზე გაცილებით რთული მდგომარეობა იყო. ქართულ განათლებას და საქართველოს სიყვარულს ეწინააღმდეგებოდნენ არა მხოლოდ ბეგები და ალები, არამედ ცარიზმის რუსეთიც, რომელიც ვერ ეგუებოდა ბათუმში ქართული სკოლის არსებობას, ქართული ენის სწავლებას. 1881 წლის (N 224) სკოლის მუშაობის შესახებ გაზეთ "დროებაში" გამოქვეყნებულ სტატიას პასუხად ა. ნანეიშვილმა დაუპირისპირდა პასუხით, სადაც სრულად აღწერა ის რთული მდგომარეობა, რაც ახლად დაარსებული სასწავლებლის ირგვლივ არსებობდა: "1881 წლის N 224 ნომერ გაზეთ "დროებაში" დაიბეჭდა სტატია ბათუმის სკოლაზე, მაგრამ იქ ზოგიერთი ფაქტი არ არის სწორი, კერძოდ სტატიაში ავტორი წერს, რომ ბათუმში ქართული სკოლის გახსნას თანაგრძნობით შეხვდნენ ბეგები, ალები, და თვით ადგილობრივი ადმინისტრაცია, მაგრამ სინამდვილეში ასე

არ არის: „როდესაც მე პირველად ჩამოვედი ბათუმში გავიცანი თითქმის ყველა წარჩინებული ბეგები და ალები; მე მინდოდა შემეტყო თუ რამდენად თანაუგრძნობდნენ იგინი შკოლის საქმეს, ვისაც მათგანს ჩამოვუგდებდი საუბარს შკოლის შესახებ, ყველანი მოხარულნი იყვნენ და მადლობას გვწერავდნენ შკოლის გახსნისათვის, მხოლოდ ერთმა ბეგმა (ხასან ბეგ ბეჟან ოღლიმ) მითხრა, რომ რასაც ჭკუა და გული გრძნობს, ენა ვერ იტყვის, საქმეს ნელა შეჰყევით, თორემ ჩვენს ხალხში ვერა გარიგდება რაო. ჩვენ არეულ დარეულნი ვართ, რა ვიცით ვინ დავრჩებით და ვინ წავალთ. ეს მითხრა ხასან ბეგმა. სხვა ბეგების თანაგრძნობის შემდეგ, ამისთანა აზრი წარმოთქვას ზოგ ქართველთაგანმაც, რომელთაც კარგად გაუცვნიათ ადგილობრივი გარემოებანი. მაგრამ ამათ საუბარს მე ყურადღება არ მივაქციე, რადგან ხალხის უმეტესობა გვიცხადებდა თანაგრძნობას.....თუ რამდენად თანაგვიგრძნობდა ბათუმის მაშინდელი ადმინისტრაციის წარმომადგენელი გუბერნატორი კომაროვი, ეს ვფიქრობ კარგად მოეხსენება “ნერა კითხვის საზოგადოების” მმართველობას, რადგან მე ამ გარემოებაზე ვაუწყე გამგეობას წერილით. როდესაც მე პირველად გამოვეცხადე კომაროვს, მან შემდეგ მოკლე საუბრისა, მითხრა, რომ თუ დასაწყისთან რუსულს ენას არ ასწავლით შეგირდებსო, მე თქვენს შკოლას დაუყოვნებლად დავკეტავო, თქვენ რუსული ენის უსწავლელობით ბავშვებს დაღუპავთ“. შემდეგ მას წინააღმდეგობა არა, მაგრამ არც თანაგრძნობა არ გამოუხატია, მის მიერ შეპირებული მიწა შკოლისთვის დღესაც არ გადასცემია საზოგადოებას.“ (ფ. 481, ა.1, ს. 33, ფ. 44).

ამ პრობლემების გადაჭრას რამდენიმე ათეული წელი დასჭირდა. ქართველთა შორის წერა – კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება იმ ხანებში ერთადერთი კავშირი იყო ქართველი მოწინავე საზოგადოებისა, რომელიც "მრთელს საქართველოში და მრთელს ქართველებში, რომლის წევრნი და დამფუძნებელნი განურჩევლად ზრუნავენ, როგორც ქართველ უკეთილშობილეს სისხლის მქონე თავადისშვილებისთვის, ისე საბრალო გლეხებისთვისაც" (ფ. 481, ა1, საქ. N135, ფ. 9).